

Joh. Köppel

Eesti keeleõpetus

I jagu

Hääle- ning sõnaõpetus

kirjutanud
H. Põld

TALLINNAS,
G. Pihlake kirjastus 1915.

Eesti Kirjanduse Seltsi

Toimetused nr. 15

A-3731

Eesti keeleõpetus

I jagu

Hääle- ning sõnaõpetus

kirjutanud

H. Pöld.

VOLDEMAR ILJA

RAAMATUKOGU

TALLINNAS,
G. Pihlaka kirjastus
1915.

Eesti keeleõpetus

I järg

Hääl- ning sõnaõpetus

M. Schiffer'i trükk, Tallinnas.

Õpetaja

H. Kõiva

vv

VOUDENAR 1111

RAAMATUKOOL

201792084

TALLINN

G. P. K. K. K. K.

1917

EESSÕNA.

Uue Eesti keele grammatikaga ette astudes täidab mind kõigepealt tunne, et praegune aeg ei ole uuele keeleõpetusele mitte kõige soodsam. Esiteks ei ole senised grammatikad — need on Dr. K. A. Hermann, H. Eineri ja J. Jõgeweri oma — veel mitte wananenud, ja neist on esimene ning wiimne keeleteadlase ja keskmine koolimehe kirjutatud. Mina aga asun wõhiku seisukohal ja ei ole mul olnud Eesti keeleõpetuse kirjutamiseks muud tõuget kui armastus asja wastu. Teiseks on meie kirjakeel praegu jälle niisugusesse aegjärku jõudnud, kus ta igatpidi tahab uueneda. Hulk keelearendajaid on esile tõusnud ja uuendusi kerkib uuenduste peale päewakorrale. Uute wormide ning uute sõnade woolus on grammatika esitajal raske seisukohta leida, pealegi kui senini tarwitusel olevad sõnakujud ka kangeid kaitsjaid leiawad ja nii hästi uuendajail kui wanast kinni pidajail on mõjuwaid põhjusi ette tuua.

Kummale poolele peab keeleõpetuse esitaja asuma, kas uuendajate kilda wõi alalhoidlaste liiki?

Selge on, et keeleõpetaja ka uuenduste põhjusemõttelikuna poolehoidjana uusi worme ning sõnakujusid mitte enne ei tohi reegliski tunnistada, kui nad keele tarwituses on läbi läinud; sest keeleõpetuse ülesanne ei ole keelt teha, waid ainult keelt kirjeldada. Teiselt poolt peab aga keelemees igale olgugi üleüldiseks saanud keelewormile kõige radikaalsemalt wastu astuma, nii pea kui see on wäär; sest keeleõpetuse ülesanne on õiget keelt esitada.

Mõlemaid waatekohti olen katsunud silmas pidada, jõudu mööda kõigist isikliku maitse seisukohtadest eemale hoides. Kus praegune keel mulle näis wäärale teele sat-

tunud, olen ebawormid armutumalt kõrwale heitnud ja õiged asemele seadnud. Õigete wormide esitamine üksi ei õigus- taks aga kaugeltki uue keeleõpetuse ilmumist; on ju endis- telgi olnud sama siht ja ei ole põhjust kurta, et nad on sihist mööda sattunud. Seda sihti silmas pidades oleks ehk kasulikum olnud praegust keele arenemisaegjärku lasta mööda minna. Minu eesmärk oli hääleõpetuses ja käänatuste ning pööratuste liigitamises uusi sihte leida. Kui hästi see mul on korda läinud, jääb arwustajate otsustada. Nii palju aga julgen oletada, et ma oma keele- õpetusega ka kiwikese Eesti keele arendamistööle olen li- sanud. — Kes asjatundjana mu töös wõhiku kääre tun- newad, neid palun mu nõrkusi wabandada ja raamatu puu- duste peale lahkesti mu tähelepanemist juhtida. Nii mõnedki puudused on mulle raamatu walminemisel juba iseenesest selgeks saanud. Ka trükiwigu on mitmesugustel põhjustel liiga palju sisse jäänud. Nende ülewaade järgneb raamatu lõpus.

Peaks see mu töö I jagu lahket wastuwõtmist leidma, julgeksin pea esineda ka II jaoga, mis juba on teoksil.

Kose kirikumõisas,
lõikusekuul 1915.

H. Pöld.

SISUKORD:

Eeljuhatatus	1 lk.
Märkide seletus	2 „

Hääleõpetus.

I. Häälikutest ja tähtedest 1—10 §§ . . .	3 „
II. Silpidest 11—15 §§	9 „
III. Häälikute wältusest 16—20 §§	10 „
IV. Sõnade hääleastmetest 21—22 §§	14 „
V. Rõhust 23—33 §§	15 „
VI. Häälikute muutustest 34—61 §§	18 „
1. Astmewaheldus 35—39 §§	19 „
2. Häälikute waheldus 40—49 §§	21 „
3. Tüwe lõpu muutused 50—60 §§	25 „
A. Tüwe lõpu täishääliku muutused 51—58 §§	25 „
1. Kadumine 52—57 §§	25 „
2. Teisenemine 58 §	27 „
B. Tüwe lõpuhääliku eel olewate häälikute muutused 59, 60 §§	28 „
4. Kaashäälikute peenendus 61 §	29 „

Sõnaõpetus.

A. Sõnade jaotamisest.

I. Sõnade tõud 62—65 §§	31 „
II. Sõna osad 77—67 §§	34 „

B. Sõnade muutmisest.

Eeltähendused 77—80 §§	37 „
I. Painumine 81—83 §§	37 „
II. Tüwe hääleastmete ja muutelõppude wahelkord 84—87 §§	40 „

III. Nimisõnade muutmine 88—161 §§ . . .	42	lhk.
1. Käänamine 89—140 §§ . . .	42	„
a. Käänete wormid 93—97 §§ . . .	42	„
b. Käänamise alused 98—104 §§ . . .	50	„
d. Käänatused (deklinatsjoonid) 105—132 §§	51	„
Esimene ehk nõrk käänatus		
109—112 §§ . . .	52	„
Eriliik. Ühesilbised tüved 113,		
114 §§ . . .	55	„
Teine ehk kõwa käänatus		
115—122 §§ . . .	56	„
Segakäänatusega nimisõnad		
123—131 §§ . . .	62	„
Pärisnime käänamine 132 § . . .	66	„
e. Osastawaline mitmus 133—135 §. . .	67	„
f. Lühendatud mitmus 136, 137 §§ . . .	68	„
g. Omadussõna käänamisest ühes asisõnaga		
138, 139 §§ . . .	69	„
h. Käänete käänamine 140 § . . .	70	„
2. Omadussõna wõrreldumused		
141—143 §§ . . .	70	„
3. Arwsõna käänamine 144—148 §§	72	„
4. Asesõna käänamine 149—161 §§	75	„
IV. Äegsõnade muutmine 162—227 §§ . . .	81	„
Pööramine 164—197 §§ . . .	81	„
a. Äegsõna muutewormid 166—170 §§ .	82	„
b. Pöörete lõpud 171—173 §§ . . .	85	„
d. Äegsõna wormide tunnused 174—186 §§	86	„
e. Eitawad kõnewormid 187—192 §§ . .	89	„
f. Pööramise alused 193—197 §§ . . .	91	„
g. Pööratused (konjugatsjoonid) 198—200 §§	95	„
Esimene ehk nõrk pööratus		
201—203 §§ . . .	96	„
I. Eriliik. Ühesilbised tüved		
204—208 §§ . . .	99	„
II. Eriliik. Eesimese astme lühene-		
nend tüved 209—213 §§ . .	101	„

Teine ehk kõwa pööratu	
214—217 §§	104 lhk.
Segapööratusega aegsõnad	
218—222 §§	107 „
h. Aegsõna ühendatud wormid 223—227 §§	112 „
V. Abisõnad. 228—238 §§	115 „
1. Määrsõnad 231—233 §§	117 „
2. Ees ja tagasõnad 234—236 §§	119 „
3. Sidesõnad 237 §	121 „
4. Hüüdsõnad 238 §	122 „
D. Sõnade sünnitamisest.	
A. Sõnade tuletamine 240—273.	123 „
1. Nimisõnade tuletamine 242—258.	124 „
a. Asisõnalised liited 244—249 §§	124 „
b. Omadussõnalised liited 250—258 §§	131 „
2. Aegsõnade tuletamine 259—271 §§	137 „
3. Abisõnade tuletamine 272, 273 §§	148 „
B. Sõnade ühendamise 274—279 §§	„
1. Nimisõnade ühendamine 277, 278 §§	151 „
2. Aegsõnade ühendamine 279 §	152 „
Sõnade kokkukirjutamisest	152 „
D. Wõõrakeeliste sõnade kujust 280 §	154 „
Õigekirjutuselised lisad lehekülgedel 4, 6, 10, 10,	
12, 16, 30, 32, 36, 77, 111, 118, 150, 152, 159, 159.	
Täiendused	159 „
Nimi- ning aegsõnade register.	161 „

Eeljuhatus.

Keeleõpetus ehk **grammatik** õpetab keele seadusi tundma. Eesti keeleõpetus sõna laiemas mõttes mahutab enesesse kõik Eesti keele seadused, ka murrete omad. Sõna kitsamas mõttes ta esitab Eesti kirjakeele seadusi.

Käesolew keeleõpetus esitab praegust Eesti kirjakeelt.

Eesti keelel on kaks peamurret: põhja murre ehk Tallinna keel ja lõuna murre ehk Wõru keel. Peale selle on peaaegu igal maanurgal oma murde iseäraldused. Eesti kirjakeele põhjaks on Tallinna keel. Temasse on aga ka teistest murretest aineid tunginud, nii et kirjakeel enam ühte ei lähe ühegi murrakuga. Kõige lähemal seisab ta sellele murrakule, mida kõneldakse Ida-Harju- ja Lääne-Wirumaal. Häälivate hääldamises on see murrak weel praegu mõõduandew kirjakeelele.

Oma ehituse poolest kuulub Eesti keel nõnda nimetatud Lääne-Soome keelte hulka, mida loetakse seitse, ja nimelt: Soome, Karjala, Aunuse, Wepsa, Wadja, Eesti ja Liiwi. Lääne-Soome keeled on wõrsunud Ühis-Soome keelest, millega on sugulased: 1. Mordwa, 2. Tschheremissi, 3. Lapi, 4. Wotjaki, 5. Sürjääni, 6. Woguuli, 7. Ostjaki ja 8. Ungari keel. Kõiki neid keeli ühes Ühis-Soome keelega kutsutakse Soome-Ugri keelteks.

Keeleõpetusel on kolm jagu:

1. **Hääleõpetus** ehk **foneetik**, mis esitab keele üksikuid hääli ja nende muutusi.

2. **Sõnaõpetus** ehk **etümoloogia**, mis esitab sõnade worme ja nende tähendust.

3. **Lauseõpetus** ehk **süntaks**, mis näitab, kudas sõnu järjestatakse lauseteks.

Märkide seletus.

< ehk > kahe wormi wahel näitab, et teine teisest on tekkinud; märgi lahtisel poolel seisab wanem, tema kokku jookswal poolel — hilisem worm.

~ kahe wormi wahel näitab, et need millegi poolest on ühewäärilised.

* sõna ees näitab, et tähendatud wormi ei leidu praeguses keeles.

Hääleõpetus.

I. Häälikutest ja tähtedest.

1 §. Häälikuteks ehk hääleteks kutsutakse keele kõige lihtsamaid osasid, millest sõna on kokku pandud.

Märka, millega häälikuid kirjas tähendatakse, nimetatakse **tähtedeks**. Kõik tähed kokku kutsutakse **tähestikuks**.

2 §. Eesti keele häälikuid esitatakse kirjas ning trükis järgmise tähestiku waral:

a, b, d, e, g, h; i, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, w(v), ä, ö, ü, õ.

1 tähendus. Peale eelpool ülesloetud tähtede tarwitatakse uuemates laensõnades veel tähte *f*, mille waral ära tähendatakse wõõrakeelist *f:u* (Wene *φ:u*) ja *ph: d*. Näituseks: *professor, geograafia, Ruudolf, grammofoon, telegraf* (ka *telegrahw*). — Wanemais laensõnus täidab *f:u* aset *hw*, näit.: *tahwel, prohwet, ahw, krahw, krihwel j. t.*

2 täh. Eesti keeles eneses on olemas veel üks isehäälik, mille jaoks kirjas ei ole eritähte, waid mida ära tähendatakse täheühenduse *ng: ga*. Selle hääle äratähendamiseks tarwitatakse Soome-Ugri keeleteaduses tähte *η: d*. Näituseks: *kangas ~ kan̄gas, kanga ~ kan̄ga*.

3 täh. Eesti kirjakeelest on kadunud lõpu õhk-hääli, mille äratähendamiseks märki ' tarwitatakse. Kuuldawale tuleb see hääli veel murretes, iseäranis Wõru keele käskiwa kõnewiisi 2 pööres ja nõnda nimetatud kokkutõmmatud sõnade lõpus. Näit.: *anna', hoone'*.

4 t ä h. Keeleteaduselistes raamatutes ja kirjutustes leidub Soome-Ugri ja ühtlasi ka Eesti häälte täpisemaks äratähendamiseks veel mitmesuguseid tähti. Keda asi huvitab, waadaku E. N. Setälä „Ueber die transskription der finnisch-ugrischen sprachen“ ajakirjas „Finnisch-Ugrische Forschungen“ I köide I wihk (1901) ja sellesama teadlase „Yhteissuomalainen Äännehistoria (Hels. 1899) ehk ka Prof. Iosef Szinnyi „Finnisch-Ugrische Sprachwissenschaft“ (Leipzig 1910; Sammlung Göschel).

5 t ä h. Wõõrakeelistes nimedes leiduwate häälikute kirjutamiseks tarwitatakse veel järgmisi tähti ja täheühendusi:

(tsee) —	hääldatakse	esihäälikute ees (w. 6 §) kui <i>ts</i> , muidu kui <i>k</i> ; näit. <i>Caesar</i> (= <i>Tsäasar</i>), <i>Cicero</i> (= <i>Tsitsero</i>), <i>Caro</i> (= <i>Kaaro</i>), <i>Cordelia</i> (= <i>Kor-deelia</i>).
<i>ch</i> (tsehaa) —	„	„ kui <i>h</i> ehk <i>hh</i> , näit. <i>München</i> , <i>Achen</i> .
<i>qu</i> (ku-u) —	„	„ kui <i>kw</i> , näituseks <i>Quintus</i> (= <i>Kwintus</i>).
<i>sh</i> (š) —	„	„ kui <i>Wene ш</i> , näituseks <i>Shish</i> (= <i>šišin</i>).
<i>v</i> —	„	„ Saksa keeles (fau) kui <i>f</i> , näit. <i>von</i> , muidu on see lihtne <i>w</i> ; näituseks <i>Veronica</i> , <i>Victoria</i> .
<i>x</i> (iks) —	„	„ kui <i>ks</i> , näit. <i>Marx</i> , <i>Xerxes</i> .
<i>y</i> (ipsilon) —	„	„ kui <i>ü</i> , näit. <i>Lydia</i> ; Soome keeles tarwitatakse teda <i>ü</i> asemel; näit. <i>Jyväskylä</i> (loe <i>Jüvaskylä</i>).
<i>z</i> (tsed) —	„	„ Saksa ja Itaalia keele nimedes kui <i>ts</i> , <i>Nitsa</i> (= <i>Nittsa</i>), muidu kui pehme <i>s</i> (Wene <i>з</i>), näit. <i>Zola</i> (= <i>Žolaa</i>).

Peale selle tuleb tähendada, et Ladina keele sõnades silpi *ti* täis-hääliku ees hääldatakse kui *tsi*; näit. *Curtius* (-*Kurtsius*), *variatio* (= *wa-riaatsio*). Eesti keele wõetud *io* ~ *ion* lõpulistes wõõrakeelistes sõnus tuleb *ti* kirjutada *tsj*: ga, näit.: *alliteratsioon*, *kombinatsioon*, *wariatsioon*.

I lisa. Häälikuid kirjas õieti ära tähendama õpetab õigekirjutuse õpetus ehk ortograafia.

T ä h. Siin raamatus on keeleõpetusele õigekirjutusse puutuwad juhatused parajatel kohtadel juure lisatud.

1. Tähtede kirjutamisel tuleb wahet teha suurte ja väikeste tähtede wahel. Suuri tähti tarwitatakse ainult sõna algustähtedeks. Kõigepealt kirjutatakse iga iseseiswa lause esimene sõna suure algustähega.

2. Trükis tarwitatakse meil kahte laadi tähestikku: 1. Saksa ehk Gooti tähestikku (fraktuura), näit. eestlane; ja 2. Ladina tähestikku (antiikwa), nagu käesolewas raamatus. Kirjas tarwitatakse ainult Ladina tähti.

3 §. Häälikud langewad kahte liiki:

1. Täishäälikud ehk wokaalid, mis annawad endid üksikult selgeste hääldada:

a, e, i, u, o, ä, ü, ö, ô.

2. Kaashäälikud ehk konsonandid, mis saawad selgeste kuuldawaks ainult täishäälikute kaasas: *b* ja *p*, *d* ja *t*, *g* ja *k*, *j*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *t*, *w*.

Peale nende weel *f*, *η* (*~ng*) ja lõpu õhkhääl'.

1 täh. Tähed *b* ja *p*, *d* ja *t*, *g* ja *k* ei tähenda isehäälikuid, waid ühe ja sellesama hääliku eriwälteid.

2 täh. Eesti keele sõnades ei seisa *b*, *d*, *g* iialgi sõna alguses.

Uuemates laensõnades on soowitaw *b*, *d*, *g*:d sõna algusse jätta; näit.: *baromeeter*, *detsember*, *grammatik*. — Juba eestinenud laensõnades jäägu *p*, *t*, *k* tarwitusele, nagu *parun*, *piibel*, *tessatin*, *krahw*, *krihwel* j. t.

3 täh. Häälik *h* sõna algul on Eesti keele alal suuremalt osalt kõlata, ja ta tuleb ainult mõnes murdes kuuldawale. Sõnades, mille alguses *h* kirjutamine on lõonud wankuma, jäägu ta ära. Nii tulewad ilma *h*:ta hääldada ja kirjutada: *alasti*, *allikas*, *ani*, *auk*, *äkitselt*, *eila*, *ernes*, *ell* (aga *hella*), *oigama*, *õel*, *õrn* (waata *h*:ga algawate tüwede nimekirja raamatu lõpus).

Mõnede kirjameeste eitepanekuga *h*:d sõna algusest hoopis ära jätta, ei wõi kõigiti rahul olla. Nii mõnigi sõna kõlab *h*:ga kaunimalt

kui ilma, näit.: *heldus, hellaste, helo*. Peale selle on *h:l* ajalooline põhi. Kuid sel põhjal *h:d* tagasi tuua, kust ta kadunud, oleks asjata.

4 täh. Häälikud *j* ja *w* seisawad oma loomu poolest täis- ja kaashäälikute wahe peal, ja selle tõttu kutsutakse neid poolwokaalideks. Nad wahelduwad ka *i* ja *u*:ga. Wõrdle *lubi ~ lubja, rasw ~ rasu, sawe ~ saue*.

II lisa. 1. Trüki on Gooti tähestikus *s* hääliku jaoks kaks tähte: pikk *ſ* ja lühikene *s*. Esimest tarwitatakse silbi algul ja silbi keskel, teist ainult silbi lõpus, näit.: *ſina, waſtne, fiſſe, waſtus*.

Kirjas võib pika *f*:u ja lühikese *s*:u wahel wahet teha, wõi tegemata jätta ja ainult *s*:u tarwitada.

2. Tähe *w* asemel tarwitatakse wiimasel ajal paljudes raamatutes tähte *v*:d. *Ü* tarvitamine on soovitaw, kuid seda peab tähele pandama, et ühes ja samas kirjutuses *w*:d ja *v*:d segamini ei tarwitata.

4 §. Kuuldawuse poolest jagunewad häälikud:

1 kõlalistesse. Nende hulka käiwad kõik täis- häälikud ja järgmised kaashäälikud: *l, m, n, r, j, w, ŋ* (*~ng*). Wõrakeelistest häälest on *z* ja *sh* (waata 2 §, 5 täh.) kõlalised.

2 kõlatumaise. Siia kuuluwad *b* (*p*), *d* (*t*), *g* (*k*), *h, s, ', f*.

Wõrakeelistest kuulub siia *sch*.

Kõlalisi häälikuid võib pikemat aega lasta kuuldawal olla; nende hääldamisel paneb kopsust tulew õhk häälepaelad kestwalt liikuma. Kõlatumaid häälikuid saab ainult ühe, katkenewa suuliigutusega hääldada.

Täh. Tähed *b, d, g* tähendawad Eesti keeles kõlata hääli, kuna Soome keeles neidsamu tähti kõlaliste häälikute äratähendamiseks tarwitatakse. Eesti *b, d, g* on umbes Soome *p, t, k* taolised, kui ka pisut nõrgemad. Soome-Ugri keeleteaduses tarwitatakse Eesti *b, d, g* äratähendamiseks kapituli tähti *B, G, D* näit. *tuBa, waGa, saDa*. Kõlahäälelist nõrka *b, d, g*:d Eesti keeles ei ole. Võib olla, et neid on olnud ja et nad enne kadumist weel ühe astme nõrgenesid ja õhkhäälikute sarnaseiks said. Võib olla ka, et nad ainult õhkhäälelisel astmel leida on olnud. Igatahes leiame weel Rossihniuse juures wormisid nagu *nāghete* (*>nāete*), *māghest* (*>māest*), kust hiljemini *gh* on kadunud (Stahl kirjutab *mehjet = mäed*). Soome-Ugri keeleteaduses tarwitatakse nõrgenenud kõlaliste *b, d, g*, s. o. õhkhääleliste *b, d, g* äratähendamiseks *β, δ, γ* (nii Setälä) ehk *ḃ, ḍ, ẓ* (nii Szinnyi). Õhkhääleliste *b, d, g* kohta Eesti keeles w. E. N. Setälä S. U. Äännehist. lh. 36 jj., ka lh. 119.

5 §. Hääldamise wiisi poolest jagunewad häälikud:

1. Umbhäälsesesse (klusiilid): *p, b; t, d; k, g; '.*

Umbhäälsete hääldamisel katkeneb õhuwool.

2. Piluhäälsesesse (frikatiivid): *s, h, w, l, j, (f), (sh), (sch).*

Piluhäälsete hääldamisel pääseb õhuwool ainult väikese pilu wahelt läbi.

3. Wärisewatesse (tremulandid): *r.*

r:u hääldamisel pääseb õhuwool hammaste ja wärisewa keele otsa wahelt läbi.

4. Lahtistesesse (resonandid): kõik täishäälikud ja ninahäälelised (nasaalid): *m, n, η.*

6 §. Hääldamise koha poolest langewad täishäälikud kahte liiki:

1. Tagahäälikud: *a, o, u, õ.* — Nende hääldamisel on keel tahapoole tõmmatud.

2. Esihäälikud: *ä, ö, ü, e, i.* — Nende hääldamisel on keel ettepoole sirutatud.

1 täh. Wanaste maksis terwes Eesti keeles sama seadus, mis Soome keeles praegugi maksab ja Wõru murdes weel alles on, et ühes ja samas sõnas wõisid ette tulla ainult tagahäälikud ja *e* ning *i*, ehk ainult esihäälikud. Wõrdle näituseks Soome keele *matala* ja *kypärä*, Wõru keele *sun-dima* ja *sündümä*. Seda seadust kutsutakse **täishäälikute kokkukõlaks** ehk **wokaalharmonia**ks. Tallinna murdesse ja sellega ühtlasi kirjakeele on sest seadusest ainult riismeid järele jäänud: siin waheldub weel mõnes wormis *u* ja *i* (endine *ü*). Näit. wõrdle *alatu* ja *wäeti* (<*wäetü-wäetu*), *walguma* ja *nälgima* (<*nälgüma*), *selguma* ja *selgima*, *jalgu* ja *hãrgi*.

2 täh. Eesti sõnades esinewad täishäälikud *o, ä, ü, ö, õ* ainult sõna esimeses silbis. Laensõnades wõiwad nad muidugi ka teistes silpides seista; näit.: *sinod*, *sünfoonia*, *kommissjon*, *obligatsioon*, *montöör*, *broschüüre*.

7 §. Kaashäälikud langewad hääldamise koha poolest järgmistesse liikidesse:

1. Huulhäälelised (labialid): *b (p), w (f), m.*

2. Hammashäälelised (dentalid): *d, (t), s (z), (sch), (sh), l, r, n.*

3. Suulaehäälelised (palatalid): *g (k), η, j.*

4. Kurguhäälelised (larüngalid): *h* ja *'.*

8 §. Kaashäälikute mitmetpidist jaotust esitab järgmine tabel:

	Umbhäälel.	Piluhäälelised		Wärisewad	Ninahäälel.
	kõlatumad	kõlalised	kõlatumad	kõlaline	kõlalised
1. Umbhäälel.	<i>p, b,</i>	<i>w</i>	<i>(f)</i>	—	<i>m</i>
2. Hammashäälel.	<i>t, (d)</i>	<i>l, (z), (sh),</i>	<i>s</i>	<i>r</i>	<i>n</i>
3. Suulaehäälel.	<i>k, g</i>	<i>j</i>	—	—	<i>ŋ</i>
4. Kurguhäälel.	—	—	<i>h</i>	—	—

9 §. Häälikute ühendusi kutsutakse liithäälikuteks. Lihthäälikud on a) liittäishäälikud ja b) liitkaashäälikud.

Liittäishäälikud on kaksiktäishäälikud (diftongid), näit. *ai* sõnas *waid*; liitkaashäälikud on kaksik- ja kolmikkaashäälikud, näit. *nd* sõnas *känd*, *mps* sõnas *komp*s.

a. Kaksiktäishäälikuks tuleb lugeda kahte teine teise kõrwal seiswat lihttäishäälikut, mida wälja öeldakse ühe hingetõukega. Näit. on sõnas *eietama* kaksiktäishäälik *ei*.

Kaksiktäishäälikuid on Eesti keeles 18, ja nimelt: *ea; ae, oe, öe, öe; ai, ei, ui, oi, äi, öi, üi, õi; au, iu, ou, äu, õu*. Nendest leidub *ou* ainult sõnas *proua*, *üi* ainult mitmuse osastawais *süid* (~süüsid) ja *püid* (~püüsid). — Peale *ai, ei, ui* wõiwad muud kaksiktäishäälikud ette tulla ainult sõna esimeses silbis.

1 tä h. Pikki täishäälikuid *ee, oo, öö, ôô, üü* (*e, o, õ, ô, ü* 2, 3, ja 4 wäldet) wõib ka lugeda liittäishäälikuiks seal, kus neid wähe murtult hääldatakse, nii et nad nagu *ie, uo, üö, öe, üi* kõlawad. Näituseks: *tee ~ tie, soo ~ suo, süön ~ süön, mõök ~ mõek, nüüd ~ nüid*. Mõnedes sõnades on kirjakeeles pikad täishäälikud ja liittäishäälikud (murtud pikadena häälikutena) weel teine teisega wõistlemas. Nii waieldakse weel selle üle, kas kirjutada *hea* wõi *hää*, *pea* wõi *pää*, *hääle* wõi *heul*, *pääsema* wõi *pease*ma, *rõõm* wõi *rõem*. Wõit on kaldumas wormide poole: *hea, pea; hääle, pääsema; rõõm, mõök j. t.*

b. Kaksikkaashäälikuks ja kolmikkaashäälikuks tuleb lugeda kahte ja kolme kaashäälikut, mis seisawad täishäälikute wahel sõna keskel ehk täishääliku järel sõna lõpul. Näit. *komp*su, *komp*s.

2 tä h. Ühendatud ja liidete waral tekkinud sõnade kohta ei maksa b all tehtud piirus mitte. Näituseks on sõnas *kandmine* ainult *nd* liithäälik, *m* kui liite osa ei kuulu mitte enam liithääliku külge.

3 tä h. Kuna liittäishäälikud ikka ühe silbi omad on, wõiwad liitkaashäälikud kahe silbi peale jaguneda. Wõrdle *ei-etama* ja *komp-su*.

10 §. Peale mõne hüüdsõna (*trrr*) ei alga ükski algupärane Eesti sõna liitkaashäälikuga. Kõik liitkaashäälikuga alustawad sõnad on laensõnad, näit.: *klaas*, *plaan*, *praad*, *proua*, *truu*. Laensõnadeski sallib Eesti keel ainult umbhäälikute (*p*, *t*, *k*) ühendust sulahääletega (*l*: *u* ja *r*: *uga*). Teistest kaashäälikute ühendustest heidab keel ühe kaashääliku wälja; näit.: *wiitung* = *kwiitung*, *piiritus* = *spiiritus*.

Uuemates laensõnades jäetakse wõimalikult algupärased häälikud igas ühenduses paigale; näit.: *kwartett*, *studeerima*, *tsensor*.

II. Silpidest.

11 §. Häälikute kogu, mida hääldatakse üheainsa hingeõhu tõukega, nimetatakse **silbiks**. — Ühes sõnas wõib üks ja mitu silpi olla, näit. *õun*, *il-ma*, *ru-ma-la-te*.

12 §. Silpide arwu määrajateks sõnas on tema liht- ja liittäishäälikud. Täishäälik sünnitab silbi kas üksi ehk ühes kaashäälikutega. Näit.: *a-ru*, *uu-lits*, *au-sus*.

13 §. Silpide arwu järele langewad sõnad ühe-, kahe-, kolme- ja enamsilbistesse sõnadesse. Näituseks on sõna *a-wa-te-le-mi-ne* kuuesilbine. Sõnu, millel on enam kui kolm silpi, kutsutakse mitmesilbisteks sõnadeks.

14 §. Silpi, mis lõpeb täishäälikuga, kutsutakse **lahtiseks**, mis lõpeb kaashäälikuga, — **kinniseks silbiks**. Näit. on sõnade *e-ma*, *poe-ga* silbid lahtised, sõnade *war-rud*, *kit-sas* omad kinnised.

15 §. Sõna, mille teine silp on lahtine, kutsutakse **lahtiseks**; sõna, mille teine silp on kinnine, kinniseks sõnaks.

Tähen d u s. Kinniste silpide hulka tulewad arwata ka need täishäälikuga lõppewad silbid, millele tähed *p, t, k* järgnewad. Näit. kaks esimest silpi sõnas *ha-ka-ta*.

P, t, k on teise wälte tähed. Teise wälte kaashäälikud jagunewad ikka kahte silpi. Wõrdle *an-na* ja *ta-pa*, (= *taB-Ba*) *wal-la* ja *wa-ka* (= *waG-Ga*).

III lisa. Sõna silpidesse jagamisel ja sõnade poolitamisel on tarwis järgmisi seadusi tähele panna:

1. Seisab täishäälikute wahel üks kaashäälik, siis on see järgnewa silbi oma. Näit. *i-du*, *a-lu-mi-ne*, *au-sus*.

2. Seisab täishäälikute wahel mitu kaashäälikut (liitkaashäälik), siis on wiimane kaashäälik järgnewa, eelmised eelminewa silbi omad. Näit.: *an-da*, *sünd-mus*, *selts-kond*.

3. Liitäishäälikuid ei tohi kaheks silbiks lahutada. Peab ütlema ja kirjutama *au-sus*, aga mitte *a-u-sus*, *tôen-dus*, aga mitte *tô-en-dus*.

4. Juhtuwad kolm täishäälikut kõrwuti, siis on wiimane järgmise silbi oma, näit.: *ei-e-ta-ma*, *kau-a*.

IV lisa. Sõnade lühendamisel lõpetatakse sõna teise silbi esimese kaashäälikuga; näit.: *sünd.* = sündinud, *sur.* = surnud, *näit.* = näituseks. Kui tähti wahelt tahetakse wälja jätta, võib ainult täishäälikuid wälja jätta; näit.; *snd.* = sündinud, *srn.* = surnud, *nt.* = näituseks.

III. Häälikute wältusest.

16 §. Aega, mis ära kulub üksiku lihthääliku ehk liithääliku hääldamiseks, nimetatakse hääliku wältuseks (kwantiteediks).

17 §. Ühel ja selsamal häälikul võib mitmesugune wältus (kwantiteet) olla. Näituseks on täis-

häälik *a* sõnas *padi* lühema wältusega kui sõnas *paadi*, ja sõnas *paadi* jälle lühema wältusega kui sõnas *paati*. Niisamuti on kaashäälik *s* sõnas *kasi* (*minema*) lühema wältusega kui sõnas *kassi* (*poeg*), ja sõnas *kassi* (*poeg*) lühema wältusega kui sõnas *kassi* (*silitama*).

Tä h. Kaashäälikute juures oleks ehk õigem pikkuse asemel wältuse kõwadusest kõnelda, et aga nähtus täis- ja kaashäälikute juures lähedalt ühesugune on, siis olgu ka nimetus ühesugune.

18 §. Suuremal jaol Eesti häälikutel on neli wältuse astet ehk wäldet. Näit. on *a*

sõnas *sada* — esimeses wältes,

„ *saada* (kiri ära) — teises wältes

„ *saata* — kolmandas wältes

„ (tahan) *saada* — neljandas wältes;

niisamuti on *s*

sõnas *kasi* (ära) — esimeses wältes

„ *kassi* (poeg) — teises „

„ (panin) *kasti* — kolmandas wältes.

„ (silitan) *kassi* — neljandas „

Tä h e n d u s. Kuna kõigil muil häälikuil neli wäldet on, puudub *h*: 1 2 ja 4 wälde; tal on ainult 1 ja 3, näit.: *raha*, *rahwa*. Häälikul *η* (*~ng*) puudub 1 ja 4 wälde, kuna tal 2 ja 3 olemas on; näit.: *rõngas* (*~rõnņas*, *η* 2 wältes) — *rõnga* (*~rõnğa*, *η* 3 w.). — Häälikud *j* ja *w* on ainult 1 wältes olemas.

19 §. Liithäälikutel esimest wäldet ei ole. Nende lühem wälde on lihthäälikute teisel wältuse astmel. Näit. on *au* sõnas *sauna* (*uks*) wältuse poolest just niisama pikk kui *a* sõnas *saani* (*jalas*), ja *rd* sõnas *pardi* niisama pikk kui *r* sõnas *parre*.

20 §. Lihthäälikute pikemil wältuse astmel, see on nende 3 ja 4 wältes, ei ole ühinenud häälikud mitte ühepikkused.

a. Kaksiktäishäälikute 3 ja 4 wältes jääb esimene häälik alati esimesse wältesse, ja pikeneb ikka teine. Näituseks on *oi*:

sõnas *kõie* — 2 wältes, kus juures *ö* 1 ja *i* 1 w. on

„ *kõit* — 3 „ „ „ *ö* 1 „ *i* 2 w. „

„ *kõide* — 4 „ „ „ *ö* 1 „ *i* 3 w. „

b. Kaksikhäälikute 3 ja 4 wältes on embkumb häälik pikem kui 2 wältes, wahel ka mõlemad. Näituseks on:

rn sõnas *warna* (*ots*) — 2 wältes, kus juures *r* 1 ja *n* 1 w. on

„ „ *warna* (*riputama*) — 4 „ „ „ *r* 3 „ *n* 1 w. „

rs „ *warsa* (*kabi*) — 2 „ „ „ *r* 1 „ *s* 1 w. „

„ „ *warss* (*jookseb*) — 3 „ „ „ *r* 1 „ *s* 2 w. „

„ „ *warssa* (*jootma*) — 4 „ „ „ *r* 1 „ *s* 3 w. „

ts „ *metsa* (*püüd*) — 2 „ „ „ *t* 2 „ *s* 1 w. „

„ „ *metts* (*haljendab*) — 3 „ „ „ *t* 2 „ *s* 2 w. „

„ „ (*mine*) *metsa* — 4 „ „ „ *t* 3 „ *s* 2 w. „

d. Kolmikkaashäälikute pikemais wäldetes on üks ehk kaks häälikut pikemad kui lühemais. Näit. on lihthäälikus *lts*:

sõnas *seltsi* (*maja*) — *l* 1 w. *t* — 2 w. *s* — 1 w.

„ (*seda*) *seltsi* — *l* 1 w. *t* — 3 w. *s* — 2 w.

Tä h. Hääleastmete (waata ptk IV) wahetegemisel tulewad liittäishäälikud ikka üheks häälikuks lugeda (2, 3 ja 4 wältes), kuna liitkaashäälikute lihthäälikuid enamaste üksikult tuleb tähele panna. Ainult sarnanewaid häälikuid (*l* + *d*, *r* + *d*, *m* + *b*) võib üheks lugeda.

V lisa. Wäldete kirjutamise kohta tuleb järgmist tähele panna:

1. Lihthäälikute esimene wälde kirjutatakse ikka ühekordse, teine — kahekordse tähega; näit. *n* sõnades *kana* ja *kanna*, *o* sõnades *padi* ja *paadi*.

1 tähendus. Häälikute *b*, *d*, *g* 2 wäldet ei kirjutata mitte nendesamade kahekordsete tähtedega, waid nende häälikute 2 wälte kirjutamiseks tarwitatakse isetähti *p*, *t*, *k*.

Keeleteaduslikkudes raamatuis tarwitatakse *s*:u esimese wälte kirjutamiseks tähte *z*; siis on *s* teise wälte täht. Näit. *kazi* (minema), *kasi* (poeg).

Soome-Ugri keeleteaduses on Eesti *p* = BB, *t* = DD, *k* = GG.

2. Lihthäälikute 3 ja 4 wäldet kirjutatakse niisamuti kui nende 2 wäldet. Häälikute wäldet

wõib siis ainult ära tunda sõna rõhust lauses. Wõrdle näit. *o:d* sõnades *looga* (2 w.) *looka* (3 w.) ja *loogu* (4 w.) ja *n:u* sõnades *kannu* (2 w.), *kann* (3 w.) ja (kaks) *kannu* (4 w.).

2 täh. *b, d, g* 3 ja 4 wäldet kirjutatakse kahekordse *p, t, k:ga:pp, tt, kk*. Näit. *kuke*, (2 w.), *kukk* (3 w.), *kukke* (4 w.).

Kui 1 wältes *s:u* asemel *z* tarwitatakse, siis kirjutatakse *z* 3 ja 4 wältes kahekordse *s:ga* — *ss*. Näit.: *kasi* (2 w.) poeg, kaks *kassi* (4 wältes).

3 täh. Liithäälikuis kirjutatakse *b, d, g, z* 3 wäldet ka ühe *p, t, k, s:ga*, näit. *kopsu, metsa, paksu, wasta*.

4 täh. Ühesilbistes sõnades *kes, mis, mul, sul, tal, kel, mil, sul j. n. e.* on wiisiks saanud wiimast häälikut, mis 3 wältes, ainult ühekordselt kirjutada.

3. Liithäälikute pikemaid wälteid kirjutatakse ikka niisama kui lühemaid. Kaksiktäis-häälikutes ja kaksik- ning kolmikkaas-häälikutes ei kirjutata ühtegi tähte kahekordselt. Wõrdle:

lts sõnas *seltsi* (maja) ja (kahte) *seltsi* (= *selltsi*)

õu „ *jõua* (siia) ja (suure) *jõuga* (= *jõuuga*)

st „ *osta* (hobune) ja (tahan) *osta* (= *ossta*)

Erandid on *ss, r:u* järel; näit.: *warssa, mürssi, marssima*.

5 täh. Käesolewas keeleõpetuses on tarbekorral 3 wälte tähed poolraswasema trükiga ära tähendatud. On 3 wälte täht juba kahekordselt kirjutatud, siis on, peale *pp, tt, kk* juures, üks tähtedest raswasem (*kann*). 4 wältes, mis ikka kahekordselt on kirjutatud, on mõlemad tähed poolraswaselt trükitud (*kannu*), ainult *pp, tt, kk* juures on üks täht poolraswaselt trükitud (*kappa*); niisama on liithäälikuis 3 wälte *p, t, k, s* poolraswaselt trükitud (*kopsu*).

IV. Sõnade hääleastmetest.

21 §. Tähtsad on igas sõnas esimese silbi lõpuhäälikute ja teise silbi alguskaashääliku wältes. Meie nimetame neid häälikuid sõna **sisemisteks häälikuteks**.

Sisemisteks häälikuiks tulewad lugeda esimese silbi täishäälik ja temale järgnewad kaashäälikud teise silbi täishäälikuni.

22 §. Selle järele, missugustes wäldetes on sõna sisemised häälikud, tehakse wahet sõnade **hääleastmete** wahel. Hääleastmeid on kolm.

Esimesel astmel on sõnad, mille sisemised häälikud on kõik 1 wältes. Näit.: *isa*, *kana*, *kalale*, *lugema*.

Teisel astmel on sõnad, mille sisemistest häälikutest üks on 2 wälte liht- ehk liithäälik; näit.: *laadale*, *wallale*, *ratas*, *saunad*, *rahwas*, *loobin*, *õpin*, *hakata*.

Kolmandal astmel on sõnad, mille sisemistest liht- ehk liittäishäälikutest ehk: lihtkaashäälikutest vähemalt üks on 3 ehk 4 wältes ehk ka kaks kõrwuti 2 wältes. Näit. *kukk*, *kukke*, (mine) *sauna* (*au* — 4 wältes ehk *u* — 3-as), *look* (*o* — 2 w., *k* — 2 w.), *looka* (*o* — 3 w.).

Tä h. Kolmas aste wõib oma sisemiste häälikute wäldete poolest järgmiselt olla kokku seatud:

2 w. + 2 w. näit. <i>look</i> (<i>oo</i> + <i>k</i>)	3 w. + 1 w., näit. <i>loog</i> (<i>o</i> + <i>g</i>)
2 w. + 3 w. „ <i>marssima</i> (<i>r</i> + <i>ss</i>)	1 w. + 3 w., „ <i>kütt</i> (<i>ü</i> + <i>tt</i>)
3 w. + 2 w. „ <i>metsa</i> (<i>t</i> + <i>s</i>)	1 w. + 4 w., „ <i>tuppa</i> (<i>u</i> + <i>pp</i>)
4 w. + 2 w. „ <i>laiskus</i> (<i>ai</i> + <i>k</i>)	4 w. + 1 w., „ <i>kõide</i> (<i>õi</i> + <i>d</i>)
ehk (1 w. + 3 w.) + 2 w. <i>laiskus</i>	ehk (1 w. + 3 w.) + 1 w. = <i>kõide</i>
(<i>a</i> + <i>i</i> + <i>s</i>)	(<i>õ</i> + <i>i</i> + <i>d</i>).

V. Rõhust.

23 §. Rõhk ehk aksent on häälejõud, millega sõna häälikuid kõwemini ehk nõrgemini kuuldawale tuuakse. Rõhumärgid on ' ja ' .

24 §. Igas silbis, millel on mitu häälikut, tuleb üks häälik kõwemini kuuldawale kui teised. Rõhuline häälik on silbi täishäälik ja kaksiktäishääliku esimene täishäälik. Näit.

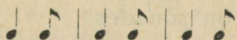
kala, kaew.

Ehk küll rõhk peaaegselt silbi esimesel täishäälikul lasub, ulatab tema mõju üle terve silbi, raske rõhu oma koguni järgmise silbi esimese häälikuni (*looga* — *looka*).

25 §. Kahe ja enamsilbistes sõnades ei ole silpidel mitte ühesugune rõhk, waid ühed on kõwemini, teised nõrgemini rõhutatud. Kõwemini rõhutatud silpe kutsutakse rõhuga silpideks, nõrgemini rõhutatud silpe — rõhuta silpideks.

26 §. Eesti keele kõlaline loomus armastab rõhuga ja rõhuta silpide waheldamist. Nii on näituseks sõnas *a-wa-te-le-mi-ne* 1, 3 ja 5 silp rõhuga, 2, 4 ja 6 — rõhuta silbid.

Eesti keele kõla liigub muusikaliselt $\frac{3}{8}$ taktis. Iga taktiwahe peale tuleb üks kõlalisele pikem ja üks kõlalisele lühem silp. Sõna *a-wa-te-le-mi-ne* taktikõla oleks nootides:

27 §. Ühel silbil sõnas on kõige kõwem rõhk. Seda rõhku nimetatakse **sõnarõhuks** ehk **pearõhuks** (märk'). Eesti keeles on sõna- ehk pearõhk alati sõna esimesel silbil; näit.: *é-ma*, *wá-le-ta-ma*. Teisi rõhkusid sõnas kutsutakse **kaasrõhkudeks** (märk'). Kaasrõhke võib olla sõnas, silpide arwu järele, üks ehk mitu. Näit. *ó-pe-tù-se*, *i-ni-mè-ste*, *i-me-tè-le-mi-se-lè*.

1. täh. Mõnes hüüdsõnas on rõhk teisel silbil. Näit.: *toho, hurjóh, ennäe.*

2 täh. Uuemais laensõnus ei tarwitse sõnarõhk esimesel silbil olla. Ta jääb harilikult sellele silbile, kus ta wõõras keeles seisab. Näit.: *masúrka, grammátik, manifést.*

VI lisa. Wõõrastes keeltes hääldatakse harilikult rõhuga silbi häälikuid pikemalt kui teisi. Sellepärast on soowitaw wõõra keele sõnade pikawältuselisi rõhuga häälikuid ka pikalt, s. o. 2 ja 3 wälte tähtedega kirjutada. See aitab ka wõõra keele sõnu õieti rõhutada. Näit.: *Asia, Ameerika, Jeruusalem, koraal, krediit, kuratoorium, geoloogia, assotsjoon, komponeerima, ooper.*

28 §. Mitte kõigis sõnades ei wahelda rõhuga silbid rõhuta silpidega. Sagedasti seisab esimene kaasrõhk juba teisel silbil. Enamasti on siis paarõhuga ja kaasrõhuga silbi wahelt täishäälik wälja langenud ja endine 3 silp teiseks silbiks saanud.

Näit.: *waág-nà < waáge-nà, tüt-re < tüta-re.*

29 §. Suur hulk sõnasünnitajaid liiteid nõuab, et nende algussilbil alati rõhk seisaks. Niisugused liited on: *dik, lik, mik, nik, stik, lane, line, mine, tama, lema, nema, telema j. t.* Ühinewad need liited tüvisõnadega uuteks sõnadeks, siis on esimene kaasrõhk ikka nende esimesel silbil, ükskõik mitmendaks sõna silbiks nad saawad. Näituseks on sõnades

1) *mõisnik, kordnik, usklik, eestlane, wõitlëma* kaasrõhk teisel silbil; aga sõnades

2) *raamatukene, kahetsemine* koguni neljandal silbil.

1 täh. Ka niisugustes sõnades nagu *mõisnik, kordnik jne.*, kus esimene kaasrõhk teisel silbil seisab, wõib teise silbi eest täishäälik ja sellega ühtlasi terve silp olla wälja langenud: *mõisnik < mõisanik, kordnik < korranik, eestlane < eestlane.* Wõrdle praegu tarwitatawaid *üliõplane* ja *üliõpilane.*

2 tä h. Juhtuwad kaks rõhunõudjat liidet teine teise kõrwu, siis kaotab eelmine, kui ta on ühesilbine, oma rõhu.

Näit. *mõisniklik* < *mõisnik* + *lik*, *kukkede* < *kukke* + *de*.

30 §. On esimene kaasrõhk pearõhu lähemale nihkunud, siis muutub pearõhk raskemaks kui ta enne oli.

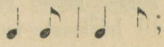
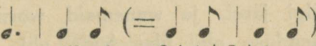
Näit. on sõnas *eestlane* pearõhk raskem kui sõnas *éestiline*. Wõrdle ka pearõhku sõnades *keskmine* ja *alumine*, *waimlik* ja *waimulik*.

Pearõhku, millele kaasrõhk järgneb, kutsutakse **raskeks pearõhuks** (märk ^u), näit.: *ædñik*.

Pearõhku, millele rõhuta silp järgneb, kutsutakse **kergeks pearõhuks** (märk), näit. *lágendik*.

1 tä h. Langeb esimese kaasrõhuga silbi eest täishäälik ja sellega ühtlasi silp wälja ja muutub selle tõttu pearõhk raskemaks kui ta enne oli, siis näitab see, et häälejõud, mis ära kulus kaduma läinud rõhuta silbi wäljaütlemiseks, mitte nii kergesti ei taha kaduda, waid esimese silbi peale ära tarwitatakse ja ilmsile tuleb selle silbi raskemas rõhus. Häälejõu püsiwust näitab meile ka raskerõhuliste sõnade kõwem

hääleaste; wõrdle sõnade *éestiline* ja *eestlane* hääleasteid. — Sellest võeldisest ei järgne muidugi mitte, et meie iga raskerõhulise sõna kohta wõime ütelda, et ta enne on pikem olnud, nagu ka iga sõna lühenemine weel mitte ühes ei too rõhu raskendust ja astme kõwenemist Wõrdle näit. osastawat *isa* < *isa* + *da* ja *kukke* < *kuke* + *da*.

2. tä h. Sõna *éestiline* rõhukawa oleks nootides ; sõna *eestlane* oma — . Esimese sõna esimese poole (*eesti*) häälikute wälged on 2+1+2+1, teise sõna esimese poole (*eesti*) omade wälged — 3+1+2.

31 §. Ühendatud sõnades on igal sõnal oma rõhk. Näit.: *nuumwásikas*, *noormees*, *kuldsõrmus*.

32 §. Sõnarõhuga ei tohi ära wahetada lauserõhku, mis toob ühte sõna lauses kõwemini kuuldawale kui teisi. Lauserõhu tõttu saab wahel pearõhk kaasrõhuks, ja niisugused lühikesed sõnad, nagu

ma, sa, ta, see, ja, on, ei j. t. muutuwad rõhuta silpideks. Näit.: Ei ma téa, kés see (=kesse) tüli.

33 §. Eesti keele rõhk ja hääleostmed käiwad nähtawalt teine teisega käsikäes. Raskerõhulised sõnad on ikka III hääleostmel, kuna kergerõhulised I ja II-el on. Kõik keelemehed ei taha küll raske ja kerge rõhu wahet tõeks tunnistada, nad ütlewad ainult hääle asmete wahet kuulwat (Jõgewer*). Kuid hoolsamal kuulatamisel ei tohiks rõhu wahe warjule jääda. Ka meie waremad keeleuurijad Hurt ja Wiedemann on seda wahet kuulnud ja kõnelewad raskest ja kergest rõhust (Waata Hurdi „Die estnischen Nomina auf -ne purum“ lh. 107 IV ja Wiedemanni Grammatik der estnischen Sprache lh. 133—144). Pealegi oletab praegune Soome-Ugri keeleteadus, et häälikute muutus ühest astmest teise otse rõhu mõjul olla sündinud (Waata Setälä „Yhteissuom. Äännehist“, lh. 125 § 79 ja Jõgeweri „Eesti keele õpetuse“ lõpu „Seletuseks“). Eesti keele rõhu ja hääleostmete wahekord oleks omast kohast selle wäite tõdestajaks.

VI. Häälikute muutustest.

34 §. Eesti keel, nagu meie teda praegu kõneleme, ei ole oma wormide poolest mitte ikka niisugune olnud. Aegade jooksul on ta mitmest arenemise astmest läbi käinud ja on praegugi arenemise teel. Mitme praeguse kirjakeele sõnawormi saamist ja arenemise teed wõime weel selgesti ära näha, kui meie seda kõrwu seame mõne alale jäänud wanema wormikujuga ehk murde wormiga, nagu ülewälpool (28 ja 30 §§) näitused *eestlane* < *estlane*, *waagna* < *waagena*, *tütre* < *tütare* seda tõendawad. Nende sõnade praegustes wormides on wanematest kujudest jäljed järele jäänud, nimelt raske pearõhk ja sellega ühtlasi sõna III hääleoste ise. Kõigist ajaloolistest keele muutustest ei ole aga mitte enam jälgi järel, ja wanemaid worme wõib ainult wõrdlewa ajaloolise keeleteaduse abil üles leida ehk paljalt oletada.

Ajalooline ja wõrdlew keeleteadus ei käi mitte hariliku keeleõpetuse piiridesse. Sellega teewad tegemist eriteadlased. Ajalooline keeleteadus aitab aga praeguste sõnawormide muutumistest paremini aru saada; sellepärast ei saa harilik keeleõpetus temast ometi mitte täitsa mööda minna. Keele ajaloolistesse wormidesse tagasiwaatamine on nii mõnigi kord tarwilik. Iseäranis tuleb seda hääleostmete wahelduste seletustes tarwis. — Astmewahelduse seaduste tundmine aga on Eesti keele grammatika tundmise alus. Nendes seadustes peitub Eesti keele iseloomulikum põhijoon.

*) Waata Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat IV. (1911) lh. 136, 137.

1. Astmewaheldus.

35 §. Üks ja seesama sõna võib kõne jooksul oma muudetes mitmesugusel hääleastmel olla. Võrdle näit.: sõna *käsi* järgmistes lausetes: *käsi* (I aste) *on haige*; *käte* (II a.) *peal*; *anna kätte* (III a.)

36 §. Hääleastme muutus sünnib sel teel, et sõna sisemistest häälikutest üks ehk mõni oma wäldet muudawad. Näit.: on II astme sõnas *käte* t 2 wältes, III astme sõnas *kätte* aga 4 wältes; II astme sõnas *looga* on o 2 wältes ja g 1 wältes, III astme sõnas *looka* on aga o 3 wältes ja g teises (=k).

Sisemisi häälikuid, mis astme muutusel oma wälteid muudawad, nimetatakse sõna sisemise muute häälikuiks. Näit. on sõnas *käsi* sisemise muute häälik *d*. I astmel on ta 1-es, II astmel 2-es ja III astmel 4-as wältes: *käsi* <* *kädi*, *käte*, *kätte*.

37 §. Sama sõna üleminekut ühest astmest teisse nimetame **astmewahelduseks**.

38 §. Astmewaheldusel läheb II aste üle III:sse ja III üle II:sse. Esimest üleminekut nimetatakse häälte **kõwenemiseks**, teist — häälte **nõrgenemiseks**.

Näitused.

1. Kõwenemine.

	II aste	III aste
aa	<i>saani</i> (jalas)	(kaks) <i>saani</i>
au	<i>sauna</i> (ahi)	(seda) <i>sauna</i>
nn	<i>kannu</i> (kaas)	(kalla) <i>kannu</i>
p	<i>õpin</i> (lugema)	(tahan) <i>õppi-da</i>
oo	<i>noomin</i> (sind)	(pean) <i>noomi-ma</i>

2. Nõrgenemine.

	III aste	II aste
ai	<i>maia</i> (inimese)	<i>maiast</i> (inimest)
t	<i>ratta</i> (rumm)	(wankri) <i>ratas</i>
k	<i>lükkan</i> (sind)	(ei jaksa) <i>luka-ta</i>
iu	<i>kiusan</i> (teda)	(ei saa) <i>kiusa-ta</i>

1 täh. Üksikuis wormides leidub ka üleminekut I astmest III:sse; näit.: *tuba* — *tuppa*, *panen* — *panna*, *suren* — *surra*.

2 täh. Nõrgenemine wõib õieti ka olla kõwenemine ja kõwenemine nõrgenemine. Keeleajalooliselt ei taba need nimetused mitte alati õiget olukorda. Wahetegemisel siin on ainult praktilised põhjused.

3 täh. Astmewaheldusega ühtlasi waheldub ka sõna rõhk. III astme wormidel on alati raske, I ja II astme wormidel on alati kerge pearõhk.

39 §. Astmewaheldusel tuleb tähele panna järgmist kahte hääleseadust:

1. Saab III astme lahtine sõna kinniseks, siis nõrgenewad sisemise muute häälikud.

2. Saab II astme kinnine sõna lahtiseks, siis kõwenewad sisemise muute häälikud.

Näitused.

1. Nõrgenemine.	2. Kõwemine.
(seda) <i>looma</i> — <i>loomad</i>	<i>rahwas</i> — <i>rahwa</i>
(seda) <i>kukke</i> — <i>kuked</i>	<i>rukis</i> — <i>rukki</i>
<i>õppi-da</i> — <i>õpin</i>	<i>oinas</i> — <i>oi-na</i>
<i>noomi-da</i> — <i>noomin</i>	<i>näpa-ta</i> — <i>näppan</i>

1 täh. Nõrgenemine sünnib ka seal, kus III astme sõna üle läheb pealt näha lahtisesse, aga wanaste kinnisesse sõna-wormi. Näit.:

(seda) *kaalu* — (selle) *kaalu* < **kaalun*, *kaalule* < *kaalul-le*
 (tahan) *õppida* — *õpi* < *õpi*, *õpime* < *õpim-me*
 (seda) *kukke* — (selle) *kuke* < **kuken*, *kukele* < *kukel-le*
 (tahan) *loopida* — *loobi* < *loobi*, *loobime* < *loobim-me*

Niisamuti on pealt näha kõwa kinnine worm enne lah-tine olnud. Näit.: *õppiw* < *õppi-wa*, *toored* < * *toore-sed*, *hakkaksin* < * *hakka-aksin* < * *hakkada-ksin* j. n. e.

2 täh. Kus sõna worm kõweneb, seal on kõwenenud wormi ase-mel enne pikem, nõrgem asteworm olnud. Nii on osastawad, *looma*, *kukke* enne wanast olnud *looma-da*, *kuke-da*, nagu seda mõne murde (Alutaguse) wormid ja Soome keelega sõrdlemine näitab. Nii näitab ajalooline sõrdlew keeleteadus, et omastawad nagu *rahwa*, *kaste* ennemasti on ol-nud **rahwasa(n)* **kastge(n)* ja aegsõna wormid *rooman*, *hakkan* — **rooma-an* < **rooma-dan*, **haka-an* < *haka-dan*.

Ka III astme sõnad, mis ei waheta sõna muutmisel oma astet on arwatawasti sedasama lühenemise ning kõwenemise teed käinud; näituseks: *walge* < *walge-da*, *raska* < *raskeda* j. n. e., kus wastaw worm on silbi wõrra pikem.

3 täh. Kõrwu seades wanemaid, pikemaid ja sellega ühtlasi häälte poolest nõrgemaid worme uumate, lühemate ja kõwenenud wormidega, näeme et 30 § hääle jõu alalejäämise kohta öeldud arwamine weel enam tõenäoliseks saab. Sõrdle häälikute wälteid wormides:

walge ja *walge-da* ~ 1+1+3+1+1=1+1+(1+1)+1+1+1

kaste ja **kaste-ge* ~ 2+1+3+2+1=2+1+(1+2)+1+1+1

4 täh. Ühesilbised sõnad on ikka III hääleastmel. Muutmises kahesilbisteks saades käiwad nemad ka astme-wahelduse seaduste alla. Näit.:

maad — III a. ~ *maades* — II aste.

toon — III a. ~ *toome* — II aste.

2. Häälikute waheldus.

40 §. Astmewaheldus toob peale wäldete wahelduse enesega weel mõnede sisemiste häälikute wahelduse. Häälikute waheldus ilmub aga ka ilma astmewahelduseta, otse astmewahelduse asemel. Wiimasel juhtumisel on sõna oma sisemiste häälte poolest I astmel ja jääb ka sellele.

41 §. Wahelduse alla käiwad kaas-häälikud *p*, *t*, *k*, *s* ja täishäälikud *i*, *u*, *ü*.

42 §. Häälikute waheldus on neljasugune:

A. Kaashäälikute pehmenemine (emollits-joon).

B. Kaashäälikute **sarnanemine** (assimilatsioon)

D. Kaashäälikute **kadumine** (elisjoon)

E. Täishäälikute **teisenemine** (variatsioon)

A. 43 §. Ilma astme muutumiseta pehmenevad mõnede I astme sõnade sisemised häälikud **b—w:ks**, **d—j:ks** ja **g—j:ks**. Näit.:

tôbi — tõwe; pada — paja; wagu — wajutama
(*<*wagutama*).

Tä h. Hääliku **b** muutumist **w:ks** ja **d** ning **g** muutumist **j:ks** wõiks õigusega ka nõrgenemiseks nimetada. Nimetus pehmenemine on aga sellepöolest parem, et siis saab wahet teha selle muutumise ja hääleastmelise nõrgenemise wahel.

44 §. Mõnede sõnade sisemised **b** ja **g** pehmenewad ühes hääleastme nõrgenemisega ja wäljenewad ühes hääleastme kõwenemisega. Näit.:

Nõrgenemisega. Kõwenemisega.

b	<i>leiba — leiwa</i>	<i>teiwas — teiba</i>
	<i>halba — halwa</i>	<i>turwas — turba</i>
	<i>kõrbe — kõrwe</i>	<i>warwas — warba</i>
g	<i>selga — selja</i>	<i>(pelja-ta — pelga-n)</i>
	<i>härğa — härja</i>	<i>(ürja-ta — ürga-n)</i>

45 §. Pehmenemise alla tulewad ka lugeda **p**, **t**, **k** ja **s:u** üleminekid 2 wältest 1:sse ja ümberpöördud ühes sõna hääleastme nõrgenemisega ja kõwenemisega.

P, t, k nõrgenemisel sünnib üleminek 4 ja 3 wältest 2:sse ehk 1-sse.

Näitused:

Nõrgenemisega	Kõwenemisega
p <i>seepi</i> — <i>seebi</i>	<i>koobas</i> — <i>koopa</i>
<i>halpi</i> — <i>halbi</i>	<i>pilbas</i> — <i>pilpa</i>

	<i>kaapi</i> -da — <i>kaabin</i>	<i>kaaba</i> -ta — <i>kaapan</i>
t	<i>paati</i> — <i>paadi</i>	<i>muude</i> — <i>muute</i>
	<i>parti</i> — <i>pard</i> i	<i>wälde</i> — <i>wälte</i>
	<i>küüti</i> -da — <i>küüdin</i>	<i>ooda</i> -ta — <i>ootan</i>
k	<i>läiki</i> — <i>läigi</i>	<i>liige</i> — <i>liike</i>
	<i>kinki</i> -da — <i>kingin</i>	<i>põigel</i> -da — <i>põiklen</i>
	<i>rooki</i> -da — <i>roogin</i>	<i>mär</i> ga-ta — <i>märkan</i>
s	<i>poissi</i> — <i>poisi</i>	
	<i>warssa</i> — <i>war</i> sa	
	<i>marssi</i> -da — <i>mar</i> sin	

B. 46 §. Sarnanemise alla käiwad **b** ja **d**. Sõna häälestmē nörgenemisel sarnaneb **b** — **m**:ga ja **d** sulahäälte **l**, **n**, **r**:ga üheks 2 wälte häälikuks, mis astme kõwenemisel jälle kaheks häälikuks eraneb. Näitused:

Nörgenemisega. Kõwenemisega.

b	<i>kumba</i> — <i>kum</i> ma	<i>ham</i> mas — <i>ham</i> ba
	<i>ram</i> ba — <i>ram</i> ma	<i>tõmm</i> ata — <i>tõmb</i> an
d	<i>mul</i> da — <i>mul</i> la	<i>mullat</i> -a — <i>mul</i> dan
	<i>and</i> a — <i>ann</i> an	<i>anne</i> — <i>and</i> e
	<i>kord</i> a — <i>kor</i> ra	<i>korra</i> -ta — <i>kord</i> an

Täh.: Sarnanemisele wastukäiwa eranemise nähtusega lähedas ühenduses on **d** ilmumine **r**:u ja **l**:u ja **n**:u kõr wale nende häälikute waljendamiseks 3 wälte täishäälikute järele, nagu sisseütlewates *keelde*~*keele*=*keelesse*, *äärde*~*ääre*=*ääresse*, *joonde*~*joone*=*joonesse* ja omastawates *käände*~*kääne*, *pöörd*e~*pööre*, *painde*~*paine* j. t. Ühtlasi on see näituseks, et raske rõhk mitte üksi esimese silbi häälikuid ei kõwenda, waid et tema mõju kuni teise silbi esimese häälikuni ulatab (wõrdle *hoo*-bi~*hoo*-pi). Ka oleks siin meil näitus liithäälikute *kä*, *lä* ja *nd* 2 wältest ilma sarnanemiseta.

Häälestmē kõwenemise toeks tuleb ka seda **t**:d lugeda mis **-us** lõpulis sõnus **r** ja **l**:ga ühinenud **b** ja **g** taha ilmub, nagu näit. sõnades: *kurb*tus (~*kurb*us), *arg*tus (~*arg*us), *põlg*tus (~*põlg*us) jne.

D. 47 §. Kadumiseks kutsutakse **b**, **d**, **g** ja **s**:u väljalangemist kahe täishääliku wahelt ja **d** ning **g** väljalangemist **l**:u ning **r**:u ja täishääliku wahelt. Kadumine esineb ilma astmewahelduseta (I astme sõnades) ja ühes sellega.

Nõrgenemisel kaduwad häälikud ilmuwad kõwenemisel jälle kuuldawale.

Näitused :

a. Astmewahelduseta :

b tuba — toa (< tu-a) **d** kude — koe (< ku-e)
g mägi — mäe (< mä-e) **s** käsi — käe (< kä-e)

b. Astmewaheldusega :

Nõrgenemisega.

Kõwenemisega.

b kuube — kuue	
d poodi — poe (< poo-e)	riie — riide
keeldu — keelu	piire — piirde
g hoogu — hoo (< hoo-u)	(oia-ta — oigan)
jalga — jala	pale — palge
s köis — köie	

Täh. Kaduwa **s**-ga sõnades on kaduw häälik õieti **d**, mis nimetawas (ja mitmuse osastawas) **s**-ks on muutunud, *käsi* < * *kädi* — *käe* < * *käde*, *köis* ~ *köisi* < * *köidi* — *köie* < * *köide*.

48 §. Kadumise alla käiwad weel liithäälikute **hk**, **ht** ja **sk** nõrgenemisel **k** ja **t**, mis **s**:u ja **h** kõwenemisel jälle ilmuwad. Näitused :

Nõrgenemisega.

Kõwenemisega.

k nahka — naha	mähe — mähke
lõhku-da — lõhun	puha-ta — puhkan
leske — lese	keset — keskel

	<i>kisku</i> -da — <i>kisun</i>	<i>hõisa</i> -ta — <i>hõiskan</i>
t	<i>lehte</i> — <i>lehe</i>	<i>ehe</i> — <i>ehte</i>
	<i>mahtu</i> -da — <i>mahun</i>	<i>wihel</i> -da — <i>wihtlen</i>

E. 49 §. Kaashäälikute kadumisega üheskoos käib täishäälikute teisenemine. Kui *b*, *d*, *g*, *s* täishäälikute wahelt kaowad, teiseneb *i*—*e*:ks, *u*—*o*:ks, *ü*—*ö*:ks.

a. Näitused ühe täishääliku teisenemisega:

i.	<i>jõgi</i> — <i>jõe</i>	u.	<i>jagu</i> — <i>jao</i>
	<i>sig</i> a — <i>sea</i>		<i>wedu</i> — <i>weo</i>
	<i>wesi</i> — <i>wee</i>		<i>luba</i> — <i>loa</i>
	<i>pida</i> -da — <i>pean</i>		<i>puge</i> -da — <i>poen</i>
	<i>praadi</i> — <i>prae</i>		<i>raagu</i> — <i>rao</i>

ü. *küde*-da — *köen*

b. Näitused mõlema täishääliku teisenemisega:

i—u.	<i>kibu</i> — <i>keo</i>	u—u.	<i>sugu</i> — <i>soo</i>
u—i.	<i>tugi</i> — <i>toe</i>	ü—i.	<i>süsi</i> — <i>söe</i>

3. Tüwe lõpu muutused.

50 §. Peale astmewahelduse ja sisemiste häälikute wahelduse on Eesti keeles ka muutelõpu eel seisew sõna tüwe lõpp sagedasti muutuste alune. Muutusi tuleb ette tüwe lõputäishäälikus ja tüwe lõpuhääliku eel käiwates häälikutes.

A. Tüwe lõputäishääliku muutused.

51 §. Tüwe lõputäishääliku muutumine on kahesugune: 1) kadumine, 2) teisenemine.

1. Kadumine.

52 §. Suures hulgas sõnades ei jää tüwe lõputäishäälik kõigis muutewormides mitte paigale, waid kaob muute-lõppude ees.

53 §. Paigale jääb alati u ja suuremalt jaolt i, kuna a ning e sagedasti ja i wahel ära kaob. Näit.: *auru* — *auru-de*, *puudu* — *puudu-da*; *wiili* — *wiili-de*, *weeri* — *weeri-da*; *paela* — *pael-te*, *keela* — *keel-da*; *keele* — *keel-te*, *lase* — *las-ta*; *redeli* — *redel-id* (< *redeli-id*: osastaw).

(54 §. Püsima jääwad kõik tüwe lõputäishäälikud harilikult järgmisid wormides:

a. Suuremas jaos aegsõna tüwedes. Tüwe lõpuhäälikud kaowad lühenenud ja lühenewate tüwede ja mõne üksiku erandilise tüwe wormides. Wõrdle näit. worme aegsõnust *põle-ma*, *palu-ma*, *armasta-ma*, *määri-ma*, *keela-ma* ja *keel-ma*; *naer-ma*, *waidlema-waiel-da* (< *waiela-da*); *sure-ma* — *surra* (* < *sur-da* < *sure-da*).

b. Ühesilbistes I astme ja nõrgenewais (II astme) kahesilbistes, ka paljudes mitmesilbistes nimesõna tüwedes; näit.: *puu* — *puude*, *isa* — *isa-de*, *pada* ~ *paja* — *pada-de* *kapa* — *kappa-de*, *paluja* — *paluja-te*, *rumala* — *rumala-te*, *tegewa* — *tegewa-te*.

d. Pealt näha jääb tüwe lõputäishäälik püsima ka paljudes kõwenewais js kõwenenud (III astme) tüwedes, nagu näit.: *kaste* — *kaste-te*, *lõuna* — *lõuna-te*; *walge* — *walge-te*. Tõepoolest aga on siin terve lõputäishäälik ühes eelminewa kaashäälikuga kadunud. Tüwi *kaste* on saanud tüwest *kastege*, *lõuna* < *lõunage*, *walge* < *walgeda*; niisama *rahwa* < *rahwasa*, *toore* < *toorese* j. t. Wiimaste sõnade nimetawas on lühenemine pooleli jäänud: *rahwasa* > *rahwas*, *toorese* > *toores*.

55 §. Nõrgenewais nimisõna tüwedes kaob tüwe lõputäishäälik, kui ta ka kõigis muutewormides alale jääb, a insuse nimetawas peaaegu ikka. Näit.: *kuke* ~ *kukke* > *kukk*, *kooli* ~ *kooli* > *kool*, *koera* ~ *koera* > *koer*, *keele* ~ *keele* < *keel*.

56 §. Muutelõppude ees kaduw tüwe lõputäishäälik on enamaste liikuw, see tähendab: ta on ühes osas muutewormides kadunud ja teistes alles; võrdle: *keele* — *keele-le*, *keele-lt* ja *keel* — *keel-te*, *keel-i*.

57 §. Tüwe lõputäishäälikud kaowad harilikult järgmistes wormides:

1. Tüwe lõpu *a* ja *e* kaowad:

a. ainsuse osastawa lõpu *t* ja mitmuse tunnuse *-te* ees, näituseks: *keele* — *keel-t* ~ *keel-te*, *inimese* — *inimes-t* ~ *inimes-te*, *paela* ~ *pael-te*, *saksa* ~ *saks-te*.

b. aegsõna *t*:ga ja (*l*:u ning *r*:u järel) *d*:ga algawate lõppude ees, näit.: *maksa-n* — *maks-ta* ~ *makstud* ~ *maks-takse*, *tõuse-n* — *tõus-ta*

~ *tõus-tud* ~ *tõus-takse*; *naera-n* — *naer-da* ~ *naer-dud* ~ *naer-dakse*; *kuule-n* — *kuul-da* ~ *kuul-dud* ~ *kuuldakse*, *hooplen* (<**hoopele-n*) — *hoobel-da* ~ *hoobel-dud* ~ *hoobel-dakse*.

2. Tüve lõpu *a* kaob:

a. nõrgenewais aegsõna tüvedes *p* ja *t* järel *j*-, *s*-, *g*-, (*k*-), *m*- ja *n*: ga algawate muutelõppude ees; näit.: *tapa-n* — *tap-ja* ~ *tap-sin* ~ ~ *tap-ku* ~ *tap-ma* ~ *tap-nud* (aga *tapetakse*), *kata-n* — *kut-ja* ~ *kat-sin* jne.

b. nõrgenewais aegsõna tüvedes nendesamade muutelõppude eel, kui tüwelõpu *a* ees on st ehk *d*, *l*, *n*, *r*, *s* eelminewa pika wälte häälikuga; näit. *kasta-n* — *kast'-ja* ~ *kast-sin* jne; *sõua-n* (<**sõuda-n*) — *sõud-ja* ~ *sõud-sin* jne.; *anna-n* (<**anda-n*) — *and-ja* ~ *and-sin* jne., *laula-n* — *laul-ja* ~ *laulsin* jne., *pööra-n* — *pöör-ja* (ka *pööra-ja*) ~ *pöör-sin* (ka *pööra-sin*) jne.

3. Tüve lõpu *e* kaob:

a. minewiku tunnuse *i* ees; näit. *tule-n* — *tul-i-n*, *sure-n* — *sur-i-n*.

b. lühenenud tüwedega nimisõnade mitmuse osastawa *-i* ja mitmuse tunnuse *-i* ees; näit.: *keele* — *keel-i*, *õrre* — *õrssi*, *inimese* — *inimes-i*.

d. I astme kahesilbistes aegsõna tüvedes *g*-, (*k*-), *d*- (*t*-) ja *n*: ga algawate muutelõppude ees; näit.: *tule-n* — *tul-gu* ~ *tul-dud* ~ *tul-nud*; *lase-n* — *las-ku* ~ *las-tud* ~ *lask-nud*. (Peale selle waata 1 b). Ka *-ele-* (mitmesilbised) aegsõnad wõiwad tüve lõpu *e* nende häälikute ees kaotada; näit.: *kõnele-n* — *kõnelgu* ~ *kõnel-da* ~ *kõnel-nud* (aga ka *kõnelc-gu* ~ *kõnele-da* ~ *kõnele-nud*).

4. Tüve lõpu *i* kaob:

nimisõnade mitmuse osastawa lõpu *-id* ees; näit.: *redeli* — *redel-id*, *paberi* — *paber-id*.

Tä h.: Paljud kirjamehed lasewad ka tüve lõpu *e*: d, mõned ka weel *a*: d mitmuse osastawa lõpu *id* ees teatawatel kordadel (waata Sõnaõpetust) kaduda, näit.: *hobu-se* — *hobus-id* ~ *hobus-eid*, *palwe* — *palw-id* ~ *palwe-id*, ka *hoolsamid* ~ *hoolsamaid*. Praegune kirjakeel kaldub sinna poole, et *e* ja *a* neis wormides alale jääb.

5. Tüwelõpu täishäälik ei kao, aga lüheneb ühesilbistes tüvedes mitmuse tunnuse *i* ees; näit.: *puu* — *pu-i*, *soo* — *so-id*.

2. Teisenemine.

58 §. Teisenemise alla käiwad peaaesjaliselt tüve lõpu täishäälikud *a* ja *e*, wäga harwa mõni teine täishäälik. Nimelt muutub:

1. *a*—*e*-ks nõrgenewate aegsõnade tüve lõpus, *p* ja *t* järel, kui muutelõpp — *t*-ga algab; näit.: *tapa-n* — *tape-tud*, *kata-n*, *kate-tud* (~ *kaetud*), *kasta-n* — *kaste-tud*.

2. **e — i-ks:** a) I astme nimisõnade nimetawas; näit.: *mere* — *meri*, *lume* — *lumi*, *rehe* — *rehi* (∼ *reht*), *suwe* — *suwi*, *süle* — *süli* (∼ *süll*), *tõwe* — *tõbi*, *tüwe* — *tüwi* *une* — *uni*; **käde* — *käsi* jne.

b) tegija-nime lõpu **-ja** ees neis aegsõnus, kus minewiku tunnuses **i** on, näit.: *mine-w* — *mini-ja* (teises tähenduses *mineja*), *ole-w* — *oli-ja* *sure-w* — *suri-ja*, *tege-w* — *tegi-ja*.

3) **u — i:** ks kahe asisõna nimetawas, nimelt: *rohu* — *rohi* (∼ *roht*), *tohu* — *tohi* (∼ *toht*);

4) **u — e:** ks mõne wõrrelwõrde lõpu **m : u** ees; näit.: *ropu* — *rope-m*, (∼ *ropu-m*), *walju* — *waljem* (∼ *walju-m*).

5. Teisenemise all tuleb ka nimetada mitmuse osastawa lõpu asemele astuwaid asehäälikuid, nagu näit.: *kalα* — *kalu*, *lehma* — *lehmi*, *mustα* — *muste*; *tüki* — *tükka*; *silgu* — *silka*, *laulu* — *laule*; *keele* — *keeli*, *teine* — *teisi*, *inimese* — *inimesi*, *koguduse* — *kogudusi* jne. (Lähemat selle kohta waata Sõnaõpetuses).

B. Tüwe lõpuhääliku eel olevate häälikute muutused.

59 §. Tüwe lõputäishääliku eel käiw täishäälik kaob:

1) **l, m, n, r** ja **s**: ~~h~~ ees kõigi kahesilbiste kokkutõmmatud nimisõnade lahtise teise silbiga wormides; näit.: *kat-la* < **kate-lu* ∼ *katel*; *samb-la* < **sambala* ∼ *sammal*; *waag-na* < **waagena* ∼ *waagen*; *tüt-re* < **tütare* ∼ *tütar*; *hool-sa* < **hoolasa* ∼ *hoolas*; *täht-sa* < **tähtisa* ∼ *tähtis*; *kuul-sa* < **kuulusa* ∼ *kuulus*.

2. **l : u** ees **-ele-** lõpuliste aegsõnade lahtise teise silbiga wormides; näit.: *kauple-ma* > **kaupelc-ma* ∼ *kaubel-da*, *põikle-ma* < **põik-ele-ma* ∼ *põigelda*.

T ä h. Mõnedes nimetawa wormides, kus tüwe lõpu kadumise tõttu **p, t, k** hääled **r, l** ja **w**:ga ühe ja sellesama silbi lõppu sattuwad, ilmub nende häälte wahel lisahäälik **e**, millest ei wõi öelda, et ta tüwe oma on ja sealt kaob. Näit.: *sõber* < *sõbr* ∼ *sõbra*, *ader* > *adr* ∼ *adra*, *lagel* < *lagl* ∼ *lagle*, *ladew* (∼ *latw*) < *ladw* ∼ *ladwa*. Niisamasugune on **e**, mis kesksõnade lõpus tüwe lõpu kadunud täishääliku asemele astub; näit.: *seisew* < *seisw* (< *seisaw*) ∼ *seiswa* (*seisa-wa*) *kastew* < *kastw* (*kastaw*) ∼ *kastwa* (< *kastawa*).

60 §. Tüwe lõpuhääliku eel käiwad **k a a s h ä ä l i k u d** muutuwad järgmistel juhtumistel:

1. **j** muutub kahesilbiste sõnade nimetawas kaashääliku järele **i : ks**, täishääliku järele **e : ks**; näit.: *kab-ja* > *kabi*, *kar-ja*

> *kari*, *as-ja* > *asi*; *soo-ja* > *soe*, (*sooe*) *roo-ja* > *roe* (> *rooe*);
po-ja > *poea* > *poeg*, *a-ja* > *aea* > *aeg*.

Täh.: Wormides *soe*, *roe* on peale *j* muutuse ka *weel* lõpu a ära langenud; wormides *poja*, *aja* on *g* välja langenud (mitte *j*:ks pehmenud) ja *e* — *j*:ks saanud.

2. *d* muutub *e*:st sündinud ehk *e* asemele astunud *i* ees (waata 58 §. 2) *s*:ks; näit.: **kädi* (< *kāde*) > *käsi*; *ōrde* > *ōrssi* (< **ōrdi*),

Nähtus on ka seal seesama, kus *s*:u eest *n* on välja langenud; näit. *kolmandu* > *kolmas* (> **kolmans* < **kolmansī* < **kolmandi* < *kolmande* = *kolmanda*), *lääne* > *lääs* (< **lāns* < **lānsi* < **lāndi* > **lānde*).

3. *m* muutub *n*:ks ainsuse osastawa *d* ja *t* ees; näit.: *lume* — *lund*, *südam* — *südan*.

Täh. Harilikult langeb *m* ainsuse osastawa *t* ees välja, näit. *asemel* — *aset* (< **asent*) *wõtme* (< **wōtime*) — *wōtit* (< **wōlint*).

4. *s* asemele astub *n*-se liiteliste nimisõnade nimetawas; näit. *teise* — *teine*, *inimen* — *inimese*.

5. *h* muutub *s*:u ees *k*:ks; näit.: *üh* — (< **ühde*) — *üks*, *lāhen* (< **lālden*) — *läksin*.

Täh. Harwemalt ettetulewate häälikute muutuste kohta juhitakse tähelepanemist üksikute sõnade muutmise juures sõnaõpetuses.

4. Kaashäälikute peenendus.

61 §. Kui sõna teises silbis *j* ehk *i* seisab ehk enne seisis, siis hääldatakse esimese silbi lõpukaashäälikuid *d*, *t*, *l*, *n*, *r* ja *s*:u peenendades, see tähendab nende häälikute ees tuleb lühikeselt ja kergelt kõlaw *i* kuuldawale. Näit.: *palju* = *pa'ilju*, *sunnin* = *su'innin*, *kool* — *koo'il* < *kooli*, *koot* = *koo'it* < *kooti*.

1 täh. Kõigi kahesilbiste tüwe lõpu — *i*:ga sõnade nimetaw on peenendatud; nii: *koot*, *niit*, *kulp*, *kass* j. n. e.

2 täh. Peenendust (dilutsiooni) kuuldu ka mitmes sõnas, kus *e* tüwe lõpus on, nagu *lääs* — *lääne*, *küüs* — *küüne*, *talw* — *talwe*.

Siin on wanasti *i* nimetawa lõpuks olnud: *lānsi*, *kūnsi*, *talwi* (wõrdle *tali*).

3 täh. Niisamuti kuuldu peenendust *i*- lõpuga tüwede mitmuse osastawas, kui see ka *a*:ga lõpeb; näit.: *pooda* (= *poo'ida*), *kotta*, *kassa* j. n. e.

4 t ä h. Meelitamise ja laste sõnades leiab peenendust ka ilma kadunud i:ta. Näit.: *tudu* (*tu'du*), *poisu*, *kutsu*, *utu*, *Mannu* j. t.

VII lisa. Peenendust harilikus kirjas ära ei tähendata. Teaduselisis seletusis tarvitatakse tema tähendamiseks erimärka, kas täppi tähe all (näit. *poisu*) ehk tähe peal (*poisu*) ehk muud.

Sõnaõpetus.

A. SÕNADE JAOTAMISEST.

I. Sõnade tõud.

62 §. Oma mõtteid awaldame meie lausetes. Laused on kokku pandud sõnadest, millel igalühel on üksikult oma tähendus.

63 §. Tähenduse poolest on sõnad üheksat tõugu: 1) asisõnad, 2) omadussõnad, 3) arw-sõnad, 4) asesõnad, 5) aegsõnad, 6) määrsõnad, 7) ees- ning tagasõnad, 8) sidesõnad ja 9) hüüd-sõnad.

64 §. Muutmise poolest jaotatakse sõnad kolme liiki: 1) nimisõnadesse ehk noomenitesse, 2) aegsõnadesse ehk werbidesse, 3) abisõnadesse ehk partiklitesse.

Nimi- ja aegsõnad käiwad muutmise alla, abisõnad ei käi mitte.

65 §. Mõlemaid sõnade jaotamise kawasid ühendades saame järgmise jaotuse.

A. Nimisõnad ehk noomenid on:

1. Asisõnad (substantiiwid), mis nime-tawad olewusi ja asju; näit.: *inimene, puu*.

Tähenduse poolest langewad asisõnad kahte pea-liiki:

a. meelelistesse (konkreetistesse), mis nime-tawad meeltega tuntawaid ehk ettekujutatawaid olewusi ja ja asju, nagu *hobune, kask, silm, tuul, lõhn, hääl, Jumal, ingel, waim*.

b. mõttelistesse (abstraktistesse), mis nime-tawad omadust, tegu ehk olekut, nagu *headus, laulmine, kurwastus, uni*.

Meelelised asisõnad wõiwad olla:

1. üleüldised nimed (appellatiivid), kui nad esitawad ühte sugu asjade ja olewuste ühist nime, nagu *inimene, hobune, maja, isa*.

2. pärisnimed (propriid), kui nad on tuttawa asja ehk olewuse erinimed, nagu *Lutherus, Peetrus, Jaan, Ameerika, Wanemuine* (seltsi nimi), *Mustik* (lehma nimi), *Postimees* (ajalehe nimi).

Üleüldiste nimede hulgast on tähele pandawad:

a) ainenimed (mateeria nimed) nagu: *wesi, tuli, leib, jahu*.

b) kogunimed (kollektiivid) nagu: *männik, laewastik, kari, wald*

VII lisa. 1. Pärisnimed kirjutatakse ikka suure algustähega. Näit.: *Koidula, Peipsi järw, Balti raudtee, Prantsusmaa*.

See seadus maksab ka seal, kus nimi mitmest sõnast on kokku pandud, näit.: *Põhja-Ameerika, Eesti Kirjanduse Selts, Püha Kiri* (raamatu nimena).

1 täh.: Mitmest sõnast kokku pandud nimedes saab ka sellest, kui ainult esimene sõna suure algustähega kirjutatakse, näit.: *Eesti kirjanduse selts, Püha kiri*.

2 täh.: Kui sõnad *põhja, lõuna* j. n. e. mitte otse maa nimed ei ole, waid ainult on juure lisatud maakoha lähemaks määramiseks, siis ei kirjutata neid sõnu nime ühenduses mitte suurelt, näit.: *põhja Eesti-maa, lõuna-Järvamaa, lääne-Harjumaa*, (aga *Lääne-Harju praoskond*).

2. Suure algustähega kirjutatakse ka sõna *Jumal* ja kõik Jumala nimetused nagu *Looja, Kolmainus* j. t.

3. Tähele panna! Wäikese algustähega kirjutatakse nimetustest: 1) rahwuse nimetused, nagu *eestlane, wene-lane, juut*; 2) kuude nimed, nagu *küünlakuu* ehk *weebuar*; 3) nädalapäewade ja pühade nimed, nagu *esmaspäew, liha-*

wõtted; 4) raamatute nimetused nende tõugude järel (kui pealkirja ei nimetata), näit.: *piibel, testament, lauluraamat, kirikulugu j. n. e.* (aga Mohrfeldti „Kirikulugu“).

Selle wastu kirjutatakse rahwuse nimetus suure algustähega, kui ta teise asisõnaga on ühendatud, näit. *Eestimaa, Eesti rahwas, Eesti keel* (aga eestikeelne), *Slaawi tõug, Wene mees* (aga wenelane).

2. **Omadussõnad** (a djektiivid), mis nimetawad asjade ja olewuste omadusi, näit.: *kollane, külm, kallis, hea*.

Tä h. Omadussõnadena tarwitatakse ka asisõnu; näit. *kelm mees, koer poiss*. Niisama tarwitatakse omadussõnu asisõnadena; näit. *walla waene, haige*.

3. **Arwsõnad** (numeraalid), mis nimetawad asjade ja olewuste hulka: näit.: *kolm, wiis*.

Arwsõna liike waata allpool.

4. **Asesõnad** (pronoomenid) — sõnad, mida asjade ja omaduste nimetuse asemel tarwitatakse, näit.: *mina, kes, mis, see*.

Asesõna liike waata allpool.

B. Aegsõnad ehk werbid:

Oma tähenduse poolest awaldawad aegsõnad olewuste ja asjade tegewust ehk olekut; näit.: *loeb, magab*.

Muutmises lähewad aegsõnad nimisõnust kõigepealt selle poolest lahku, et nemad oma worme peale teiste muudete ka isikute (-pöörete) järele muudawad.

D. Abisõnad ehk partiklid on neljasugused:

1. **Määrsõnad** (a dwerbid), mis määravad aja paiga, teguwiisi, oleku ehk muud wahekorda, näit.: *eila, seal, wõõriti, täiesti, paremini*.

2. **Ees- ja tagasõnad** (präpositsioonid ja postpositsioonid), mis näitavad asja ja olewuste olukorda teine teise kohta, nagu: *ees, järel, wahel, taga*.

3. **Sidesõnad** (konjunktsioonid), mis ühendawad lauseosaid (sõnu) ja lauseid, näit.: *ja, ning, ehk, wõi, et, kui* jne.

4. **Hüüdsõnad** (interjektsioonid), mis ilmutawad tundmisi häälitsemise waral, näit.: *oh! tohoh! wôeh! ai-ai!*

II. Sõna osad.

66 §. Lausetes ei astu sõnad mitte oma alguswormis teine teise kõrwa, waid suuremalt osalt liituwad nende külge häälikud, mis määrawad nende wahekorda teiste sõnade kohta. Näit. on lauses *isa|l on linn|a|s| wana|d maja|d* — *l, a|s, d* niisugused häälikud.

Häälikud, mis lauses näitawad ühe sõna wahekorda teiste sõnade kohta, nimetatakse **lõppudeks** (fleksiateks). Sõna osa, mis jääb järele, kui lõpp temast eraldatakse, kutsutakse **tüweks**. Näit.: on sõnas *linnas -s lõpp, linna* — *tüwi*.

68 §. Tüwes on tarwis lahus hoida sõna juurt. Juur on see osa tüwest, mis üks on paljudel tüwedel ja milles peitub kõigi ühesarnaste tüwedega sõnade algustähen-dus. Tüwe sisemiste häälikute muutumisel ei jää kõik sõna-juure häälikud nähtawaks, aga neid wõib üles leida nähtawal olewate häälikute põhjal. Nii on sõnade *tegu ~ teo, teha, teen, teinud* tüwed: *tegu, teha, tege, tegi*, nende kõikide juur aga — *tege*.

69 §. Eesti keeles on kahesuguseid juuri: 1) ühesilbiseid, näit. *maa, soo, tee*, ja 2) kahesilbiseid, näit. *kala, kana, kuke*.

Ühesilbiseid juuri ei ole palju ja mitmetest neist võib võrdlewa keeleteaduse põhjal tõendada, et nad enne on olnud kahesilbised (näit. on juur *joo* Lapi keeles *juhka*, juur *wõi* — *wuõdda* ~ *wuõja*).

1 täh. Painuwates sõnades tuleb juurt otsida I ja II astme wormist, näit.: *kuke, ike, ruki, õpe, tuba*. Paljude sõnade juuri on wõimalik kätte saada ainult võrdlewa keeleteaduse abil.

2 täh. Kahesilbistes I ja II astme wormides on juur ja tüvi sagedasti ühesugused, näit.: *kala, kana, lüka, õpi*.

70 §. Sagedasti leiame, et üks sõna on teise osa ja et teine esimesest juure liitunud häälikute ja silpide waral on tõusnud.

Häälikuid ja silpe, mille abil teine sõna teisest sünnib, kutsutakse sõnasünnitajateks liideteks ehk lihtsalt **liideteks** (suffiksides), näit. *-tus* sõnas *armastus*.

71 §. Sõna osa, mis jääb järele, kui liide tema küllest eraldatakse, kutsutakse juurtüweks. Juurtüwe ühes liituga ehk liidetega nimetatakse liittüweks. Näit. on sõnas *armastus* juurtüwi *armas*, liittüwi *armastuse*.

72 §. Ühe sõna sünnitamist teisest liidete waral nimetatakse **tuletamiseks**. Teisest sõnast sünnitatud sõna kutsutakse tuletatud sõnaks ja sõna, millest teised sõnad on tuletatud, — põhisõnaks. Näit. on sõnad *lihane, lihalik, lihakas, lihatu* j. n. e. tuletatud sõnad, mille põhisõna on *liha*.

Täh. Liiteid kutsutakse ka kaasjuurteks, kuna sõnajuur ka peajuure nime kannab. Kaasjuurte nime annab liidetele keeleteadus sellepärast, et liited arwatawasti kord on olnud isesõnad; näit.: *liha* — *kas* < *liha* + *kaas* = *liha* + *kaasas*.

73 §. Tuletatud sõnade kõrwal on tähele pandawad ühendatud sõnad, mis kahest ehk mitmest iseseiswast sõnast on kokku liidetud; näit. *kuldsõrmus, waestemaja, wesiweski*.

74 §. Peale liidete wõiwad sõnadega ühineda **eesilbid**, mis astuwad sõna ette ja annawad sõnale uue eritähenduse; näit. *eel-tähendus, ette-walmistamine, ees-kiri* (need on ka ühendatud sõnad).

75 §. Lõppude ja liidete wahekohal on weel ühed sõna osad, mida nimetatakse tunde märkideks ehk **tunnusteks** ja mida õieti lõppude ehk liidete liiki ei saa lugeda. Niisugused sõnaosad on näit. nimisõnade mitmuse tunnused **de ~ te** ja **i** (*ma-ja-de-le, ike-te-le, ma-i-le*), wõrrelwõrde tunnus **m** (*suure-m*), minewiku tunnused **si** ja **i** (*palu-si-n tul-i-n*) j. t.

76 §. Tunnused lähewad ühte liidetega selle poolest, et nad tüwe teewad pikemaks, aga nad lähewad neist lahku selle poolest, et nende läbi tüwest ei sünni uut sõna.

T ä h. Sõna sünnitajatest liidetest läheb ka lahku määrsõnaline liide **gi ~ ki**, mis liitub muutelõppude otsa. Näit. *keda-gi, millest-ki, isa-gi, wanad-ki*.

VIII lisa. Liide *gi* — *ki* kirjutatakse *k*:ga *p, t, k* häälikute ja *h* ning *s*:u järel; teistel kordadel kirjutatakse seda liidet *g*:ga. Näit. *leppki, saabki, muudki, mõõtki, saagki, saakki, wõehki, siiski*, aga — *tuligi, sinulgi, loomgi* j. n. e.

T ä h. *gi* — *ki* õigekirjutusega käib kokku kaasütleva lõpu *ga* kirjutus, mis *ka* wormis küll harwa ette tuleb. Näit. *miska* (~ millega).

B. SÕNADE MUUTMISEST.

Eeltähendused.

77 §. Eesti keele sõnade muutmine on kahesugune: 1) sisemine ehk tüwede muutmine ja 2) wälimine ehk lõppude muutmine.

78 §. Sisemine muutmine käib wälimisega käsi-käes, ehk küll mitte kõik sõnad, mille lõpud muutuwad, oma tüwesid ei muuda. Wõrdle *kana* — *kanale* ja *käsi* — *käele*.

Tä h.: Tüwede muutmine kuulub ôieti hääleôpetusse, aga et teda lõppude muutmisest raske on lahutada, siis on tegelikult kergem temast siinkohal kõnelda.

79 §. Sõna **sisemine muutmine** sünnib tüwe **hääleastmete wahelduse** ja **häälikute wahelduse** läbi.

80 §. Sõnu, mis annawad ennast sisemiselt muuta, kutsutakse **painuwateks sõnadeks**, teisi, mis ennast ei anna sisemiselt muuta, kutsutakse **painumata sõnadeks**. Sel põhjal nimetatakse sisemist muutmist **painumiseks** ja painumise üksikuid muuteid **paineteks**.

I. Painumine.

81 §. Ühel sõnal võib olla mitu sisemist muudet ehk painet nagu näit. sõnal *käsi:käe — käte — kätte — käsi*. Painuwa sõna muutmisel on aga põhjapanewad ja tähtsad kaks painet: teine nõrk ja teine kõwa.

Nõrgas paines on tüwi, mille sisemised häälikud on nõrgenenud, pehmenenud ehk kadunud (waata 38, 42—49 §§).

Kõwas paines on tüwi, mille sisemised häälikud on kõwenenud, pehmenemata ehk kadumata.

82 §. Tüwe üleminekut kõwast painest nõrka nimetatakse **tüwe nõrgenemiseks**, tema üleminekut nõrgast kõwasse — **tüwe kõwenemiseks**.

Näitused.

1 Tüwe nõrgenemisega

a. Nimisõnad.

<u>kõwa paine</u>		nõrk paine
1	<i>nupp ~ nuppu</i>	<i>nupu</i>
	<i>saun ~ sauna</i>	<i>sauna</i>

2 seep ~ seepi	seebi
kurb ~ kurba	kurwa
3 wald ~ walda	walla
kumb ~ kumba	kumma
4 luht ~ luhta	luha
usk ~ usku	usu
jalg ~ jalga	jala
5 raag ~ raagu	rao
põud ~ põuda	põua
6 tõbi ~ tõbe	tüwe
pada ~ pada	paja
7 jõgi ~ jõge	jõe
tuba ~ tuba	toa

b. Aegsõnad.

1 õppima ~ õppida	õpin
hoolima ~ hoolida	hoolin
2 kaapima ~ kaapida	kaabin
halpima ~ halpida	halbin
3 pilduma ~ pilduda	pillun
sundima ~ sundida	sunnin
4 nühkima ~ nühkida	nühin
käskima ~ käskida	käsin
5 jõudma ~ jõuda	jõuan
6 sadama ~ sadada	sajan
7 pidama ~ pidada	pean
pugema ~ pugeda	poen

2 Tüwe kõwenemisega.

a. Nimisõnad.

nôrk paine	kôwa paine:
1 äke ~ äket	äkke
hoone ~ hoonet	hoone
2 kaabe ~ kaabet	kaape
warwas ~ warwast	warba

3	<i>murre ~ murret</i>	<i>murde</i>
	<i>hammas ~ hammast</i>	<i>hamba</i>
4	<i>mähe ~ mähet</i>	<i>mähke</i>
	<i>kese ~ keset</i>	<i>keskel</i>
	<i>pale ~ palet</i>	<i>palge</i>
	<i>püüe ~ püüet</i>	<i>püüde</i>

b. Ajasõnad.

nõrk paine	kõwa paine
1 <i>hakata</i>	<i>hakkan ~ hakkama</i>
<i>leinata</i>	<i>leinan ~ leinama</i>
2 <i>kaabata</i>	<i>kaapan ~ kaapama</i>
3 <i>kullata</i>	<i>kuldan ~ kuldama</i>
<i>tõmmata</i>	<i>tõmban ~ tõmbama</i>
4 <i>ohata</i>	<i>ohkan ~ ohkama</i>
<i>wisata</i>	<i>wiskan ~ wiskama</i>
<i>karata</i>	<i>kargan ~ kargama</i>
5 <i>rielda</i>	<i>riidlen ~ riidlema</i>

Tähendus. Sõnadest *alg*, *palg*, *lõeg* on kõwad pained: *aea*, *poega*, *lõega*, — nõrgad: *aja*, *poja*, *lõja*; sõnast *aed* on kõwa paine *aeda*, nõrk — *aia*.

83 §. Kõik painuwad tüwed on kahesilbised.

1 täh. Ühesilbistes tüwedes tuleb ka painumist ette, kuid mitte selles kindlas korras nagu kahesilbistes tüwedes. Nimelt nõrgenevad ühesilbised tüwed, kui nad muutmisel ühes tunnustega saavad kahesilbisteks kinnisteks sõnuks; näit.: *maad* (III aste) — *maade* (II aste < *maaden*) *maade-le* (*maadel-le*); *saan* ~ *saab* ~ *sain* (III a.) — *saawad* (II a.)

2 täh. Ka pealt näha mitmesilbistes tüwedes tuleb painumist ette. Need tüwed on aga siis ikka liittüwed, ja liide ise on kahesilbine painuw tüwi. Niisugused painuwad liited on: *-dik*, *-mik*, *-nik*, *-lik*, *-pik*, *-stik*, *-wik* j. n. e. Nende liidete kõwa paine on: *-dikku*, *-mikku*, *-nikku*,

-likku jne., nende nõrk paine: -diku, -miku, -niku, -liku jne.; näit.: *wabadik* ~ *wabadikku* — *wabadiku*.

II. Tüwe hääleastmete ja muutelõppude wahekord.

84 §. Lõppusid, mis astuwad sõna muutmisel tüwe külge, kutsutakse **muutelõppudeks**.

85 §. Ühed ja needsamad muutelõpud tulewad ette kahel kujul: nõrgemal ja kõwemal. Wõrdle näit.: *kukke-de* ja *äke-te*, *õppi-da* ja *hüpa-ta*, *salli-gu* ja *mõlla-ku*, *õppi-ge* ja *hüpa-ke*.

Lõppusid *de*-, *da*-, *-du*-, *-ge* jne. nimetatakse nõrkadeks, lõppusid — *-te*-, *-ta*-, *-ku*-, *-ke*-, — kõwadeks lõppudeks.

86 §. Sõnade muutmisel walitseb tüwede ja muutelõppude wahel niisugune wahekord, et kõwenenud tüwede otsa astuwad nõrgad ja nõrgenenud tüwede otsa — kõwad muutelõpud.

Tä h. Rahwakeeles tulewad samast sõnast mõlemad lõpud ette, ja selle järele painub ka sõna tüwi nõnda, et ülemal ette toodud seadus jääb maksma. Wõrdle: *ärka-ke* ja *ärka-ge*, *haka-ta* ja *hakka-da*, *mõte-te*, ja *mõtte-de*. Kummadki wormid on keeleseaduseliselt õiged; küsima peab ainult, missuguseid neist tarwitatakse kirjakeeles.

87 §. Ka painumata sõnades wahelduwad nõrgad ja kõwad lõpud. Esimesed liituwad kahesilbiste I ja II astme tüwede külge, näit.: *isa-de*, *herra-de*; *palu-da*, *palu-ge*; teised — kahesilbiste III astme painumata ja suurema osa kolmening mitmesilbiste tüwede külge, näit.: *walge-te*, *pime-da-te*, *usaldamatus-te*. (Mitmesilbised erandid waata 83 § 2 täh.).

1 täh. Ühesilbiste tüwede külge liituvad nõrgad lõpud; näit.: *maa-de*, *saa-da*.

2 täh. III astme painumata tüwed ja kolmesilbised lahtised tüwed on 39 § 2 täh. põhjal ühewäärilised. Sellepärast kuuluvad nad oma lõppude poolest ühte liiki. Wõrdle: *pimeda-te* ja *raske-te* (* < *rasge-da-te*).

3 täh. Et Eesti keele sõnade hääleastmed ja rõhk on kindlas wahekorras (waata 33 §); siis on enamasti wõimalik ka rõhu järele ära tunda, missugused lõpud tüwe otsa peawad astuma, kas nõrgad wõi kõwad. — Wõtame meie tüwe aluseks nimisõna ainsuse omastawaja aegsõna käskiwa kõnewiisi ainsuse II pöörde, siis leiame järgmise wahekorra:

Nõrgad lõpud liituvad rõhuta tüwe lõpusilbi külge, näit.: *küke* — *kukke-de*, *lagedikku* — *lagedikku-de*, *õpi* — *õppi-da* ~ *õppigu*.

Kõwad lõpud liituvad tüwe kaasrõhulise lõpusilbi külge, näit.: *äkke* — *äke-te*, *pimeda* — *pimeda-te*, *ärka* — *ärka-ta* ~ *ärka-ku*.

Sellest reeglist eranewad ühesilbised ja lühenenud tüwed: a) ühesilbiste tüwede pëärõhuga silpide otsa liituvad pehmed lõpud; näit.: *maa* — *maa-de*, *saa* — *saa-da* ~ *saagu*; b) lühenenud, rõhuta silbi poolest ära kulunud, tüwede otsa liituvad kõwad lõpud, näit.: *keele* — *keel-te*, *inimëse* — *inimes-te*; *máksa* — *maksta* ~ *maks-ku*. Wiimaste liigist ühinewad siiski pehmete lõppudega -s, 59 § 1, 2 all ette toodud sõnad peale s:uga sõnade, näit.: *katla* — *katalde*, *kauple* — *kaubel-da* (aga *hoolsa-t?*).

4 täh. Wormid nagu *anda*, *saata* ja teised nendesarnased ei käi mitte reegli wastu; siin on lõpp ära langenud: < **anda-da*, **saata-da*. Wõrdle: *and-ku*, *saat-ku*.

5 täh. Rõhu ja lõppude wahekorda tuleb iseäranis tähele panna wõõrakeeliste sõnade muutmisel. Ka siin liituvad rõhuta lõpusilbi külge nõrgad ja kaasrõhuga lõpusilbi külge kõwad lõpud. Näit. tuleb rääkida ja kirjutada: *album* ~ *album-i* — *albumi-te*, *adjutant* ~ *adjutándi* — *adjutanti-de*, *élément* ~ *élémenti* — *elementi-de*, *advokaat* ~ *advokaadi* — *advokaatide*, *seminar* ~ *seminari* — *seminari-de*. Ei ole sõna rõhk kindlaks saanud, on ka lõpud kõikunud. Rõhutatakse *waksali*, — siis on mitm. om. *waksalite*, rõhutatakse aga *warsaali*, siis on mitm. om. *waksaalide*. Niisamuti — *eksamite*, ~ *eksaamide*, *õlwitserite* ~ *õlwitseeride*.

III. Nimisõnade muutmine.

88 §. Nimisõna lõppude muutmist nimetatakse **käänamiseks** (deklineerimiseks).

1. Käänamine.

89 §. Käänamise juures on tarwis tähele panna nimisõna **arwu** ja **kääneid**.

90 §. Nimisõna **arw** on kahesugune: **ainsus** (singular), näit.: *puu* ja **mitmus** (pluural), näit.: *puud*.

91 §. Nimisõna mitmuse **tundemärk** ehk tunnus on **de ~ te**, mis sõna tüve ja muutelõpu wahale astub; näit.: *isa-le* — *isa-de-le*, *tänawa-le* — *tänawa-te-le*.

1 t ä h. Nimisõna mitmuse **wanemaks tunnuseks** tuleb pidada **i:d**, mille abil praegune Soome keel oma nimisõna mitmust sünnitab ja mis Eesti keeles paljude sõnade mitmuses weel **de ~ te** kõrwal esineb; näituseks: *ma-i-l ~ maa-de-l*, *keel-i-l ~ keel-te-l*.

2 t ä h. Mõnda nimisõna tarwitatakse suuremalt osalt ainult mitmuses, näit. *pulmad*, *warrud*, *talgud*, *jõulud*, *rangid* *käärid*. Nendesamade sõnade käänetes armastatakse aga ainsust tarwitada, näituseks: *pulma rahwas*, *talgu töö*, *jõulu worst*, *rangi puud*, *kääri tera* jne.

92 §. **Kääneid** ehk nimisõna muuteid (**kaasusi**) on Eesti keeles 15. Nende nimesid ja lõppe näitab järgmisel leheküljel esinew käänatuskawa.

a. Käänete wormid.

93 §. Järgmised kääned on **lõputa**.

1. **Ainsuse nimetaw**. Näit.: *Jsa* loeb.

1 t ä h. Suure osa nimisõnade ainsuse nimetawad on täishääliku wõrra lühenenud tüwed; näit.: *linn* < *linna*, *tänaw* < *tänawa*, *toores* < **toorese* (waata 54 § d ja 55 §).

Käänatuskawa.

Käänete nimed.

Ainssus.

Mitmus.

Lõpud: Ainssus. Mitmus.

Ületildised
koha käänd.

Sisemise
koha käänd.

Välise
koha käänd.

1. <u>Nimetaw</u> (nominatiiv)	maja ja tänaw	maja-d ja tänawa-d	—	d
2. <u>Sihitaw</u> (akkusatiiv)	maja ja tänawa	maja-d ja tänawa-d	—	d
3. <u>Omastaw</u> (genitiiv)	maja ja tänawa	maja-de ja tänawa-te	—	de, te
4. <u>Osastaw</u> (partitiiv)	maja ja tänawat	maja-sid ja tänawa-id	—, t	sid, id
5. <u>Olew</u> (essiiw)	maja-na ja tänawa-na	maja-de-na ja tänawa-te-na	na	dena, tena
6. <u>Saaw</u> (translatiiv)	maja-ks ja tänawa-ks	maja-de-ks ja tänawa-te-ks	ks	deks, teks
7. <u>Sisseütlew</u> (illatiiv)	maja-sse ja tänawa-sse	maja-de-sse ja tänawa-te-sse	sse	desse, tesse
8. <u>Seesütlew</u> (inessiiw)	maja-s ja tänawa-s	maja-de-s ja tänawa-te-s	s	des, tes
9. <u>Seestütlew</u> (elatiiv)	maja-st ja tänawa-st	maja-de-st ja tänawa-te-st	st	dest, test
10. <u>Alaleütlew</u> (allatiiv)	maja-le ja tänawa-le	maja-de-le ja tänawa-te-le	le	dele, tele
11. <u>Alalütlew</u> (adessiiv)	maja-l ja tänawa-l	maja-de-l ja tänawa-te-l	l	del, tel
12. <u>Alaltütlew</u> (ablatiiv)	maja-lt ja tänawa-lt	maja-delt ja tänawa-te-lt	lt	delt, telt
13. <u>Ilmaütlew</u> (abessiiv)	maja-ta ja tänawa-ta	maja-de-ta ja tänawa-te-ta	ta	deta, teta
14. <u>Kaasütlew</u> (komitatiiv)	maja-ga ja tänawa-ga	maja-de-ga ja tänawa-te-ga	ga	dega, tega
15. <u>Rajaw</u> (terminatiiv)	maja-ni ja tänawa-ni	maja-de-ni ja tänawa-teni	ni	deni, teni

2 tä h. Mõni ainsuse nimetaw on lõpuhääliku poolest muutunud tüwi, näit.: *kiwi* < *kiwe*, *käsi* (~**kädi*) < **käde*. Mõnes nimetawas on lühenemist ja muutumist mõlemaid juhtunud, näit.: *soe* < *sooja*, *kuhi* < *kuhja* (waata 58 § 2, 3, 60 § 1).

2. Ainsuse omastaw. Näit.: *Jsa* maja.

Tä h. Ennewanasti oli ainsuse omastawa lõpp *n*, nagu praeguses Soome keeles. Selle lõppu riismeid on weel wanedes kohanimedes leida, nagu *Soon**tagana* = *Sootaga*; alalhoitud on see lõpp ka sõnus *maantee* ja *mingi* (-millegi).

3. Ainsuse sihitaw. Näit.: *Ma armastan isa*.

Tä h. Ainsuse sihitaw on wormi poolest kahe-sugune: 1) omastawa sarnane ja 2) nime-tawa sarnane. Wiimast tarwitatakse aegsõna käskiwa kõnewiisi, esimest teiste kõnewiiside sihitusena. Näit.: *osta raamat*, *ostan raamatu*.

94 §. Järgmistel käänetel on oma alalised ühed ja needsamad lõpud.

1. Mitmuse nimetawal. Tema lõpp on alati *d*. Näit.: *isa**d*, *täna**wad*.

2. Mitmuse omastawal. Tema lõpp on *de~te*. Näit.: *isa**de*, *täna**wate*.

Tä h. *de~te* on õieti mitmuse tunnus. Mitmuse omastawa lõpp oli ennewanasti, nagu ainsuseski, — *n*, mis liitus tunnuse otsa (**isa-de-n*).

3. Mitmuse sihitawal. Tema on lõpu poolest ikka mitmuse nimetawa sarnane. Näit.: *Tema ostis maja**d* ära.

Tä h. Õieti tuleb nagu omastawat ka mitmuse nime-tawat ja sihitawat lugeda lõputa kääneks, sest et *d* on mitmuse tunnus.

4. Mitmuse sisseüttelewal. Tema lõpp on alati *-sse*. Näit.: *tuba**de**sse*, *täna**wate**sse*.

95 §. Järgmised kääned on ainsuses ja mitmuses alati ühesuguste lõppudega.

1. Olew. Lõpp -na. Näit.: *Wesi woolab jõge|na. Weed woolawad jõgede|na.*

Tä h. Et lõpp na eelminewa silbi lahtiseks jätab, siis on painuwate tüwedega sõnades olewa tüwi ikka kōwas. Näit. *leske-na, poega-na, härge-na, rikka-na* jne.

2. Saaw. Lõpp -ks. Näit.: *Tema hakkas laulja|ks. Nemad hakkasid lauljate|ks.*

3. Seesütlew. Lõpp -s. Näit.: *käisin linna|s. Linnade|s on palju inimesi.*

4. Seestütlew. Lõpp -st. Näit.: *Tulin linna|st. Inimesi tuli kaugete|st linnade|st.*

5. Alaleütlew. Lõpp -le. Näit.: *Annan raamatu isa|le. Soowin õnne isade|le.*

6. Alalütlew. Lõpp -l. *Jsa|l on maja. Jsa-de|l on majad.*

7. Alaltütlew. Lõpp -lt. *Sain raamatu isa|lt. Pojad saawad raha isade|lt.*

Tä h. Seesütlewa, seestütlewa, alalütlewa, alaleütlewa ja alaltütlewa wanemad lõpud olid — ssa, sta, lle, lla, lta, nagu neid worme weel leidub rahwalauludes (*tuulessa, tuulesta, tuulelle, tuulella, tuulelta*). Selle tõttu on need kääned nõrgenewais tüwedes ikka nõrgad, sest nad olid wanade lõppudega kinnised.

8. Ilmaütlew. Lõpp -ta. Näit.: *Waene laps on isa|ta. Waesed lapsed on isade|ta.*

9. Kaasütlew. Lõpp -ga. Näit.: *Poeg läks ühes isa|ga. Pojad läksid ühes isade|ga.*

Tä h. Ühes sõnas ilmub -ga ka näol, nimelt sõnamis: *miska ~ millega* (waata VIII lisa).

10. Rajaw. Lõpp -ni. Näit.: *Metsa|ni, metsade|ni on palju maad.*

96 §. Järgmised kääned on mitmesuguste lõpudega.

1. Ainsuse osastaw. Lõpud -da, -d, -t, ja hulk sõnu lõputa. Näit.: *se|da, maa|d, aastat|t, isa.*

a. Lõpp -da on ainult mõnel asesõnal; näit. *mõn|da, ke|da, mi|da, se|da.*

b. Lõpp -d on kõigil ühesilbistel tüvedel, näit.: *maa|d, puu|d, tui|d*; enamel jaol kahesilbistel II astme painumata tüvedel, näit.: *summa|d, neuu|d*; ja kahesilbistel I ja II astmelistel pärisnimedel, näit.: *Mari|d, Jüri|d, Leenu|d.*

d. Lõpp -t on painumisel kõwenewatel, painumata kolmesilbistel ja nendewäärilistel (kahesilbistel III astme) ja mitmesilbistel tüvedel. Näit. *raibe|t (raipe), tänawa|t, raske|t, awatelemis|t.*

e. Lõputa on kahesilbised I astme painumata ja painumisel nõrgenewad tüved. Näit. (*seda*) *îsa, (seda) keppi* (tüwi: kepi).

Täh.: Arwata on, et ainsuse osastawa lõpp wanasti ikka oli -da ja et praegused teised lõpud -da: st on sündinud. Weel tänapäew kuuleme Alutaguses worme nagu *isada, rahada, kodada* jne. See -da kulus ühesilbiste tüwede otsas d:ks (näit.: *maad < maada*), kõwenewate ja kolme ning mitmesilbiste tüwede otsas muutus ta t:ks (*tânawat < tânawada*), kuna ta kahesilbiste I astme ja nõrgenewate otsast ära kadus (*kana < *kanada*). Selle juures tuli nõrgenewates tüwedes lõpu asemele kõwendatud tüwi (*kukk — kuke — *kukeda > kuhke*); I astme sõnades aga kadus -da jäljetumalt (näit. *isa-da > isa*).

2. Mitmuse osastaw: lõpud -sid, -id ja ilma lõputa, kuid tüwelõpu hääliku muutmisega. Muutunud lõpu täishäälikut nimetatakse asehäälikuks. Näit.: *maja|sid, tänawa|id, kanu ~ kanasid.*

a. Lõppu -sid võib kõigi kahesilbiste I astme ja kõigi nõrgenewate tüwede külge liita; näit.: *isa-sid, kukke-sid.*

b. Lõpp -id liitub kõigi kõwenewate, kolme- ja mitmesilbiste ja nende wääriliste (kõwenenud) tüwede külge. Näituseks: *rikkai|d, rumalai|d, alatuma|d, aastai|d.*

d. Asehäälik ja nimelt *i*, on alaline nelja- ja enam-silbiste *-ne* ja *-us* sõnade tüve lõpus. Näit.: *inimesi* (tüvi: *inimese*), *kogudusi* (t.: *koguduse*), *awatelemisi* (t. *awatelemise*). Ka kolmesilbiste, kõwenenud (III astme) *-us* sõnade tüve lõppu astub seesama asehäälik. Näit.: *rikkusi* (t.: *rikkuse* > **rikkause*).

Asehäälik esineb ka paljudes teistes nimisõnades lõpu-*-sid* asemel. Näit.: *kanu* ~ *kana-sid*, *härgi* ~ *härğa-sid*, *nurke* ~ *nurka-sid*, *jõhwa* ~ *jõhwi-sid*.

T ä h. Selle kohta, missuguste tüve lõpuhäälikute asemele mis-sugune asehäälik astub, ei ole kindlat seadust olemas, seda peab keele tarwitus õpetama. Ainult näpunäiteid selle kohta on võimalik anda. Ja need on järgmised:

1. Asehäälikuks on *i*, kui tüve lõputäishäälik on *e*. Näit.: *põlwe* — *põlwi*, *kase* — *kaski*, *kärje* — *kärgi*, *keele* — *keeli*, *õrre* — *õrssi*.

2. Asehäälik on *u*, kui tüve lõputäishäälik on *a*. Näit.: *laewa* — *laewu*, *heina* — *heinu*, *jala* — *jalgu*, *ränga* — *ränku*, *kõrwa* — *kõrwu*.

Mõnedel *a* lõpuhäälikuga sõnadel on asehäälikuks *i*. Suurema osa niisuguste sõnade juures saab *i* ilmumist *u* asemele põhjendada kaashäälikute kokkukõla seadusega (*i* < *ü* ~ *u*), näit.: *härgi*, *märgi*, *kingi*, *wendi* j. t.; igas kohas ei leidu niisugust põhja, näit.: *poegi*, *koeri*, *koibi* j. t.

3. Asehäälik on *a*, kui tüve lõputäishäälik on *i*; näit.: *jõhwi* — *jõhwa*, *kraawi* — *kraawa*, *tiigi* — *tiika*.

a. Siia kuuluvad sõnad, mille ainsuse nimetaw on peenendatud, näit.: *arm* — *arma*, *klaas* — *klaasa*, *poiss* — *poissa*. Mõned tarwitawad peenendatud sõnus *a* asemel *e*: *d* (*poisse*); *e* on seal kohasem, kus tüwes on esihäälikud (w. 6 §), näit.: *silpe*.

e. Siia kuuluvad ka sõnad, mille tüve lõpuks on *u*, — kus juures esimeses silbis ei ole *u*: *d*; näit.: *kaewa*, *kalma*, *rähna*, *järka*.

4. Asehäälik on *e*, kui tüve lõpu täishäälik on *u* ja esimeses silbis on täishäälikuiks *o* ehk *u*. Näit.: *jutu*, — *jutte*, *hullu* — *hulle*, *laulu* — *laule*, *ropu* — *roppe*, *muhu* — *muhke*.

Asehäälikuks on *e* ka tüwedes, mille esimeses silbis on *o*, *u*, *ö*, *ü*, aga lõpu täishäälikuks — *a*. Näit.: *oksa* — *okse*, *konna* — *konne*, *luua* — *luude*, *nurga* — *nurke*. (Erandid: *poegi*, *koeri*, *koibi* waata 2. all).

2 t ä h. Soowitaw on lõpu *sid* asemel nii palju kui võimalik asehäälikut tarwitada. See on algupärasem ja teeb kõne sorawamaks. Tingimata tuleb teda aga tarwitada lühenewates tüwedes, nagu: *saksa* ~ *saks-te* — *saksu*, *keele* ~ *keel-te* — *keel-i*, *õrre* ~ *õr-te* — *õrssi*, ja *-dik*, *-lik*, *-mik*, *nik*, *-pik*, *-rik* -*stik*, *-wik* liitega sõnus, nagu: *wabadik* — *wabadikka*, *usulik* — *usulikka*, *olewik* — *olewikka*.

3 t ä h. Dr. J. Hurti arwamise järele (w. „Nomina auf -ne purum“) on lõpp si d sel teel tarwitusele saanud, et mitmuse osastawas wähendawate-ne liiteliste nimisõnade wormid astusid harilikkude (asehäälikutega) wormide asemele. Näit.: *kala* — *kalu* ~ *kalasid* (<*kalane*> *kalasid* ~ *kalaseid* nagu *hobune* -- *hobusid*)² *isa* — *isasid* (<*isane*).

4 t ä h. Mil teel iga asehäälik oma paigale tõusnud, on raske seletada. (Waata 58 § 5). Arwatawasti eli ennewanast mitmuse osastawa üleüldine lõpp *-id~ida* (ehk õieti *i+da*, kus juures i mitmuse märgiks oli) selle äralangemisel ehk kulumisel on tüwe lõputäishäälik teisenenud. Näit.: *muna* — **munaida* > **munida* > **muna* > *mune*;

5 t ä h. Wiga! Täiesti wigane ja kõigi keeleseaduste wasta on see lõpp *si*, mida uuemal ajal paljud kirjamehed i lõpuhäälikuga kolme- ja enamsilbiste tüwede lõpus on hakanud tarwitama, nagu *pudelisi*, *ametisi*, *redelisi*, *koolmeistrisi*, kus ainult *pudelid*, *ametid*, *redelid* *koolmeistrid* õiged wormid on.

-*si* sissetikkumist siia tuleb niisama seletada nagu *-sid* lõpu tekkinist. Siin astuwad jälle *-ne* lõpuga sõnad lihtsate asemele ja laenawad neile oma wormi. Näit.: *redel* — *redelisi* < *redelise* ~ *redeline*, *paber* — *paberisi* < *paberise* ~ *paberine* (nagu *armulisi* < *armulise* ~ *armuline*). *-sid* ja *-si* wahel on see wahe, et esimene kaasrõhulise liitega sõnade, teine r õ h u t a -ne liitega sõnade otsast pärit on; wõrdle *hõbune* — *hobusid* (~ *hobuseid*), *armuline*, *armulisi*.

3. Ainsuse sisseütlew. Lõpp-sse ja häälikute kõwenemine. Näit. *maja|sse*, *tuppa* (~ *toasse*).

a. Lõppu *-sse* wõib iga nimisõna juures tarwitada. Ainult teda aga peab tarwitama kõigi k õ w a k ä ä n a t u s e sõnade juures. Ebasoowitaw on ütelda: *ma lähen kiriku*, *pilwed tõusewad taewa*, *panen hobuse rakke*. Siin on õigem öelda *kirikusse*, *taewasse*, *rakkesse*. Wormid *kiriku*, *taewa*, *rakke* on nõrga käänatuse sisseütlewa mõjul (analoogia põhjal) tekkinud ja kirjakeeles, kus nõrga ja kõwa käänatuse wormide wahel peab kindlat wahet tegema, ei ole nad mitte soowitawad.

b. Hääliku kõwenemisega sünnitatud sisseütlewad tuleb nõrgas käänatuses nii palju tarwitada, kui iganes wõimalik. Siin on *-sse* lõpp kõwast käänatusest sisse tunginud, ja on tarwis teda igalt poolt, kust aga kõr w weel lubab, wälja tõrjuda.

Hääliku kõwenemisega saab sisseütlewat sünnitada: 1. peaaegu kõigist nõrgenewaist tüvedest; näituseks: *tuba* — *tuppa*, *pada* — *patta*, *jõge* — *jõkke*, *looga* — *looka*, *jala* — *jalga* jne.

2. paljudest painumata I astme tüvedest; näit.: *tuli* ~ *tule* — *tulde* (~*tulle*), *küla* — *külla* (~*külasse*), *lumi* ~ *lume* — *lunde*, *raba* — *rappa*, *kogu* — *kokku*, *maja* — *maiija* jne.

3. kahesilbiste liitüwedega sõnust; näit.: *wõsastlikku*, *inimesse*, *kogudusse*.

Tä h.: Sisseütlewa algupärane lõpp oli *-se* (~*sen*), mille *s* veel ühis-Soome ajal ühes jaos sõnades h:ks muutus (wõrdl. Setälä „Äänne-historia“ lhk. 243 jj) ja teises osas püsima jäi. Tänini on alale jäänud *h* + tema järel korduwa eelminew täishäälik mõnedes ühesilbistes sisseütlewais, nagu: *maha* < *maa*, *suhu* < *suu*, *pähe* (-*pähä*) < *pää* ~ *pea* j. t. See *-h*:ga lõpp oli waremalt wist kõigi nõrga käänatuse sõnadele omane ja temast on tõusnud hääliku kõwenemisega esinew sisseütlew. Näit.: *tuba* (*tuBa*) — *tuppa* < **tubaa* (= *tuBa*) < **tuba-a*(*n*) < **tuba-h-a*(*n*) < **tuba-hu*(*n*) < **tuba-se*(*n*). *-sse* on selle liigi sõnadesse sisse tunginud (wõib olla seesütlewa mõjul), et lühenemise läbi nimetawa näoliseks saanud sisseütlewat nimetawast enesest erildada; näit.: *isa-ha*(*n*) < *isaa*(*n*) > *isaa* > *isa* ~ *isasse*.

-se kõwenemine *-sse*:ks kõwas käänatuses tuleb wist ka wormide lühenemise kirja panna (*kaste* — *kastesse* < **kasteseen* **kastegesen*).

97 §. Peale ülewalpool esitatud 15 kääne on Eesti keeles veel kääneid olemas, mis aga ei tule ette kõigi sõnade käänatuskawandites.

Niisugused kääned on:

1. määraw (instruktiiv ehk adwerbiaal). Tema lõpp oli *-n* (praegu veel Soome keele määrawas käänes olemas), mis aegamööda, nagu omastawagi lõpp, tüwe otsast kadus ja sõna lõpusilbi lahti jättis. Suurem osa määrawa jäänusi on mitmuselised. Näit.: *kuiwi jalu*, *piri silmi*, *tasa*, *targu*, *rinnu*, *ridamisi*, *wastamisi* jne. Lähemat selle kääne praeguse tarwitamise kohta waata määrussõnade all.

2. sihtiw (latiiv), lõpuga *-nna*: *sinna*, *tänna*.

3. wäljaütlew (ekstsessiiv) lõpuga *-nt*: *tagant*, *kodunt* *mant* (= juurest).

Tä h.: Kuna alaleütlewad, alalütlewad, alaltütlewad *-l* kääneteks, sisseütlewad, seesütlewad, seestütlewad *-s* kääneteks kutsutakse, tuleb olewat, sihtiwat ja wäljaütlewat *-n* kääneteks arwata.

b. Käänamise alused.

98 §. Muuteid, millest muute lõppude külge-
liitmise teel kergesti teisi muuteworme võib teki-
tada, nimetatakse alusmuudeteks ehk **alusteks**
(teemadeks).

99 §. Nimisõna käänamisel on alusteks ain-
suse omastaw (singulari genetiiv), ainsuse
osastaw (singulari partitiiv) ja mitmuse omas-
taw (plurali genetiiv). Näit.: *poeg* — *poja*, *poega*,
poegade; *käsi* — *käe*, *kätt*, *käte*; *rahvas* —
rahwa, *rahvast*, *rahwaste*, *kogudus* — *kogu-
duse*, *kogudust*, *koguduste*.

100 §. Ainsuse omastaw on aluseks kõigile teis-
tele ainsuse käänetele peale nimetawa, osastawa ja olewa. Nii-
samuti on ta aluseks mitmuse nimetawale. Käänamisel tule-
wad nimetatud käänete lõpud liita otse selle aluse külge.
Näit.: *poja* — *poja-le*, *poja-l*, *pojal-t* jne., *poja-d* (waata tabel
lhk. 43).

101 §. Ainsuse osastaw on aluseks mitmuse
omastawale. Mitmuse omastawa leidmiseks tuleb selle aluse
tüve külge liita mitmuse tunnus *-de* ~ *-te*, näit.: *looka* — *loo-
ka-de*, — *wabadikku* — *wabadikku-de*, — *raibe-t* — *raibe-te*, *ini-
mes-t* — *inimes-te*.

Täh.: Oleme meie ainsuse osastawa kohta kahe wahel ja teame
mitmuse omastawa wormi kindlasti, siis võime järjekult kergeste ka
ainsuse osastawa kohta kindlad olla. Näit.: on mitm. om. *kuninga-te*,
siis on ains. os. *kuningat*, mitte *kuningast*.

102 §. Nagu ainsuse omastaw on ainsuse käänete alu-
seks, nii on ka mitmuse omastaw kõigi mitmuse
käänete aluseks peale osastawa. Näit.: *jalgade* — *jalgade-le*,
jalgade-l, *jalgade-lt* *jalgadelt*, *jalgade-ta* jne.

103 §. Mitmuse osastaw tuleb igas käänatuses
iseärali tähele panna. Esimeses käänatuses on tema tüwi

mitmuse omastawa, teises käänatuses ainsuse omastawa sarnane; näit.: *lookade* — *looke* ~ *lookasid*; *raipe* — *raipeid*.

Tä h.: Mitmuse osastaw ise on aluseks terwele osastawalisele mitmusele; näit.: *sõnu* — *sõnu-le*, *sõnu-l*, *sõnu-lt*, *sõnu-ta* jne.

104 §. Et kindlasti teada, missuguse käänatuse järele üks Eesti sõna käib, on tarwis peale tema sõnaraamatulise alguse, s. o. ainsuse nimetawa, weel teada tema ainsuse omastawat ja osastawat. Iga mitte-eestlane peab nimisõnade õigeks käänamiseks tingimata need kolm wormi igast sõnast pähe õppima ja sõnaraamatu kohus on neid temale kätte juhatada. Näit.: *kukk* — *kuke*, *kukke*; *ike* — *ikke*, *iket*.

d. Käänatused (deklinatsioonid).

105 §. Et käänamine on lõppude muutmine, siis on tarwis nimisõna käänatuse liikidesse jagamisel kõigepealt aluskäänete wahesid lõppude poolest tähele panna. Lõppudega wahekorras on, nagu teame, sõna sisemised muutused, mis käänelõppude kohta oma mõju awaldawad (waata 86 §).

106 §. Eesti keele nimisõnad langewad oma tüwede ja muute lõppude poolest kahte peakäänatusse ehk käänamise liiki, mille wälimiseks wahetegijaks on ainsuse osastawa (partitiivi) lõpp. Selle lõpu ja mitmuse tunnuse loomu põhjal (teisalnõrk *-d* ja *-de*, teisäl kõwa *-t* ja *-te*) nimetame teist **nõrgaks**, teist **kõwaks** käänatuseks.

Kummalgi käänatusel on weel oma lisaliigid, mis kuidagi lahku lähewad üleüldisest seadusest.

107 §. Juba ainsuse nimetawa wormist wõib ligikaudselt ära tunda, missugusesse käänatusse sõna kuulub.

a. Nõrga käänatuse nimetawad on:

1. ühesilbised III astme sõnad, nagu *kukk*, *tõug*, *maa*, *puu*;
2. kahesilbised I ja mõned II astme lahtised sõnad, nagu *isa*, *wana*, *rammu*, *herra*, *nälju*;

3. liitsõnad kaasrõhulise *-ik* silbiga, nagu *kõrtsmik*, *wabadik*.

b. Kõwa käänatuse nimetawad on:

1. kahesilbised I ja II a. *-e* lõpulised sõnad, nagu *ike*, *raibe*, *pime*;
2. kahesilbised III astme sõnad, nagu *raske*, *walge*, *tõuna*, *ahnus*;

3. kahesilbised I ja II astme kinnised sõnad, nagu *rumal*, *edew*, *tütar*;

4. kolme ja enamsilbised sõnad (enamasti *-ne* ehk *-us* lõpuga), nagu: *hobune*, *kogudus*;

5. ühesilbistest *aus* ja *öel*.

108 §. Ka rõhu järele võib tüwesid käänatustesse jagada. Nõrk a käänatusse kuuluvad sõnad, mille ainsuse aluse (omastawa) tüve lõpp on rõhuta ehk peaarõhuga, nagu *kuke*, *looga*, *kõrtsmiku*; *maa*, *koi*, *komitee*, *büroo*. — Kõwasse kuuluvad sõnad, mille ainsuse aluse tüve lõpp on kaasarõhuline, nagu *tänawa*, *aruka*, *rahwa*, *ausa*, *warese*, *hobuse*.

Täh. Sõnad, mis rõhu poolest kuuluvad I:sse, aga lõppude poolest II:sse käänatusse, sünnitawad segakäänatuse liigi. Algupäraselt on nad I ja ainult analoogia põhjal II käänatuse omad. Nii *inimene* — *inimese*, *kogudus* — *koguduse*, *eestlane* — *eestlase*.

Esimene ehk nõrk käänatus.

109 §. a. Wälimised tundemärgid:

1. Ainsuse osastaw — lõputa (lõpp ära langenud) ehk lõpp -d (*~t*).

2. Mitmuse tunnus -de.

b. Sisemised tundemärgid:

1. Painumata tüwedes alused ühesugused I astmel (erandina II astmel).

2. Painuwates tüwedes ainsuse omastaw nõrgas, osastaw kõwas paines.

d. Muud omadused:

1. Mitmuse osastaw lõputa ehk -sid lõpuga. Eelmisel juhtumisel tüve lõpuhäälik teisenenud („asehäälik“, waata 96 § 2, d.).

2. Ainsuse sisseütlew kõwenenud tüwi ilma lõputa, ehk kõwenemata — lõpuga -sse.

110 §.

Näitused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimetaw	1. <i>kala</i>	<i>kala-d</i>	2. <i>summa</i>	<i>summa-d</i>
Omastaw	<i>kala</i>	<i>kala-de</i>	<i>summa</i>	<i>summa-de</i>
Osastaw	<i>kala</i>	{ <i>kalu</i> (<i>kala-sid</i>)	{ <i>summa-d</i> <i>summa-t</i>	{ <i>summe</i> (<i>summa-sid</i>)
Olew	<i>kala-na</i>	<i>kala-de-na</i>	<i>summa-na</i>	<i>summa-de-na</i>
Alaleütlew	<i>kala-le</i>	<i>kala-de-le</i>	<i>summa-le</i>	<i>summa-de-la</i>
Sisseütlew	<i>kala-sse</i>	<i>kala-de-sse</i>	{ <i>summa</i> <i>summa-sse</i>	<i>summa-de-sse</i>
Nimetaw	3. <i>jalg</i>	<i>jala-d</i>	<i>tuba</i>	<i>toa-d</i>
Omastaw	<i>jala</i>	<i>jalgade</i>	<i>toa</i>	<i>tuba-de</i>
Osastaw	<i>jalga</i>	{ <i>jalgu</i> (<i>jalga-sid</i>)	<i>tuba</i>	{ <i>tube</i> <i>tuba-sid</i>
Olew	<i>jalga-na</i>	<i>jalga-de-na</i>	<i>tuba-na</i>	<i>tuba-de-na</i>
Alaleütlew	<i>jala-le</i>	<i>jalga-de-le</i>	<i>toa-le</i>	<i>tuba-de-le</i>
Sisseütlew	{ <i>jalga</i> (<i>jala-sse</i>)	{ <i>jalga-de-sse</i> <i>jalgu</i>	{ <i>tuppa</i> (<i>toa-sse</i>)	<i>tuba-de-sse</i>

111 §. Selle käänatuse alla käiwad:

1. kahesilbised I astme painumata tüwed, nagu *isa, kala, kana, tera* j. t. (2 silbise nimetawaga).

2. Mõned kahesilbised II astme painumata tüwed, nagu *neiu, tubli, piiga, herra* (2 silbise nimetawaga).

Siia kuuluwaid sõnu ei ole palju ja mitmel neist on ka lühendatud nimetaw olemas. Nimetame siin harilikumaid: *hilju, kaabu ~ kaap, kaasa ~ kaas* (*abikaasa ~ abikaas*), *kalju, kahju ~ kah, kirju ~ kiri, kiisu ~ kuis, kutsu ~ kuts, küpse ~ küps, lahja, läila, lausi, piiga, pilwe ~ pilw, talwe ~ talw ~ tali, neiu ~ neid, peiu ~ peig, rammu ~ ramm, sammu ~ samm, ratsu, tõmmu* j. t. Ka hulk nimesid käiwad siia, nagu *Aadu, Juku, Juula, Kata, Leena, Luisa, Tiit, Willu, Tartu, Pärnu* j. t., ka *Eesti, Soome, Rootsi* jne. kui neid sõnu üksikult nimedena tarwitatakse. — Peale selle laensõnadest kõik, mis laenatawas keeles Eesti keele II astme painumata sõnade sarnased on, nagu: *herra, kassa, kliima, komma, laawa, manna, mamma, papa, proia, proosa, roosa, sooda, sohwa, summa, teema, juuni, juuli, kroonu, soolu ~ soolo* jne., ka hääleastme poolest

nende sarnased maadeteaduselised nimed, nagu *Hüna*, *Wolga*, *Rooma*, *Düüna* jne.

1 täh. Selle liigi sõnadel on ainsuse osastawa seaduseliseks lõpuks *-d*, erandiliseks *-t*. Nii siis: *herra-d*, *kliima-d*, *summa-d*, *Jüri-d*, *Leenad*, *Wolga-d*, *abikaasa-d* ~ *abikaasat* jne. Lõputa on *kalju*, *rammu*, *sammu* j. m. t.

Paljud keelemehed tarwitawad neis sõrus osastawa lõppuna ainult *-t*: *d*. Kui meie aga Kesk-Tallinnamaa keelt tähele paneme, siis kuulub peale üksiku algupärase sõna (nagu *kaasa*, *pilwe*, *palju*) siin igalpool selg *e-d*. Ka on *-d* siin wanem. Ahrens (Grammatik II tr. lhk 63 § 94) kuuleb koguni sõnades, nagu *p*, *e*, *kõne*, *mure*, *wale* (waata 112 §) j. t. ainsuse osastawas *-d*: *d* (*pered*, *imed*).

Mõnes selle liigi sõnas leidub lõpuga osastawa kõrwal ka lõputa osastawat, nagu *lahja*, *laua*, *läila*. Siin on parem lõputa wormi tarwitada kui *t*: ga lõppewat.

3. Kõik kahesilbised nõrgenewad tüwed, s. o. need, mille ains. omastaw on nõrgas ja osastaw kõwas paines, nagu *kukk* — *kuke*, *kukke*; *leib* — *leiwa*, *leiba*, *paat* — *paadi*, *paati*; *kuld* — *kulla*, *kulda*; *mägi* — *mäe*, *mäge*; *nägu* — *näo*, *nägu*; *sõda*, *sõja*, *sõda*; *lai* — *laia*, *laia*; *loi* — *loiu*, *loiu*, (waata 82 § 1.).

2 täh. Selle liigi sõnade ains. nimetaw on harilikult III astme ühesilbine sõna. Kahesilbised nimetawad on *j*: ga tüwedel (60 § 1) ja lisahäälikuga sõnadel (59 § 2, Täh.) nagu *kuhi* — *kuhja*, *kuhja*, *asi* — *asja*, *asja*; *ader* — *adra*, *atra*, *ladew* (~ *latw*), — *ladwa*, *latwa*; peale selle: *kohwi* — *kohwi*, *kohwi*; *kahju* (~ *kahi*) — *kahju*, *kahju*.

4. Liittüwelistest sõnadest kuuluwad siia kõik, mille kaastüwi kaasrõhulise häälerühma *-iku*: ga lõpeb, nagu: (*pimedik* ~) *pimediku* (~ *pimedikku*), (*waimulik* ~) *waimuliku*, *mädaniku*, *sarapiku*, *amariku*, *mägestiku*, *olewiku*, *laewniku*, *kartliku* jne. Nende sõnade nimetaw lõpeb kaasrõhulise *ik* silbiga (*mõisnik*, *aednik*, *wabadik*). Wõrdle selle wastu *urtsik* — *urtsiku* (119 § 2).

3 täh. *-ik* sõnade mitmuse osastawas tarwitatagu ikka asehäälikut *a*, ja ei mitte lõppu *-sid*. Näit.: *mõisnikka*,

wabadikkα, waimulikkα jne. Niisamuti moodustatagu ains. sisseütlewad kõwenenud kaashäälikuga (läks rägastikku).

5. Siia kuuluvad ka need ühesilbised tüwed, mis enne nähtawasti kaheasilbised olid ja mille tüwe lõpp on *i*, ehk *e*, nagu *kae, krae, klei, koi, prei, sui* (~*suwi*), *tui* (~*tuwi*), *wõi, wäi*. j. t.

4 täh. Nende sõnade ainsuse osastawa lõpp on *d*, näit.: *kaed, kraed, kleid, koid* jne.

5 täh.: Siin nimetatud sõnade eelkujul tulewad käämata kõik wõõrakeelsed sõnad, mille rõhk on wiimsel, lahtisel murtud häälikuga silbil, nagu: *battarei, gallerei, partei, politsei, slei, lewkoj*. j. t.

112 §. Erandilised wormid. 1. Mõnel nõrga käänatuse sõnal on ainsuse osast. lõpp. *-t*, kuna mitmuse tunnus on *-de*. Nii *ime* — *imet* ~ *imede, jume, kõne, kere, kribe, pere, rahe, wahe, wale, ware, wene, wõre*.

2. Sõnade *ani* ~ *ane, lumi* ~ *lume, meri* ~ *mere, tuli* ~ *tule, uni* ~ *une, weri* ~ *were* ains. osast. on *and* (ka *ane*) *lund, merd, tuld, und, werd*; nende sõnade ains. sisseütl. on *ande, lunde, merde, tulde* (~*tulle*), *unde, werde* (~*weresse*).

3. Sõna *mõni* ~ *mõne* ains. osast. on *mõnda*.

4. Tähele tulewad panna alused *neitsi* ~ *neitsit* — *neitsi, neitsit, neitside*; *pisut* — *pisku, pisut, piskude*.

5. Sõnade *esi, käsi, mesi, wesi* jne. käänatust waata 127 §, 4.

Eriliik. Ühesilbised tüwed.

113 §. Nõrga käänatuse alla, kui ka eriliikina, tulewad ka lugeda ühesilbised pika täishää-

likuga tüwed, nagu öö, jää kuu, lee, luu, muu, puu, prii, püü, suu, süü, tee, truu, wöö j. t., ka hea ($\sim$ hää) ja pea ($\sim$ pää).

Need sõnad eranewad teistest I käänatuse sõnadest (ka 111 § 5 omadest) selle poolest, et neis on alale jäänud Eesti nimisõnade algupärased muutelõpud: ains. osastawa lõpp -d ($<$ da; w. 96 §, Täh.), mitmuse osastawa lõpp -id (w. 96 §, 2, 3, Täh.), ains. sisseütl. tunnus -h- (96 §, 3, Täh.) ja paljudes sõnades ka hariliku -de kõrwal mitmuse tunnus -i- (w. 91 §, 1 täh.).

Astme poolest on need sõnad kahesilbistes kinnistes aluswormides II astmel, muidu kolmandal.

114 §.		Näitused:		
	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nim.	maa	maa-d	töö	töö-d
Omast.	maa	maa-de	töö	töö-de
Osast.	maa-d	ma-id	töö-d	{ töö-id { (töö-sid)
Alaleütl.	maa-le	{ ma-i-le { maa-de-le	töö-le	{ töö-i-le { töö-de-le
Sisseütl.	{ ma ha { (maa-sse)	{ ma-i-sse { maa-desse	{ tööhe ($\sim$ töhö) { töö-sse	{ töö-i-sse { töö-de-sse

1 täh.: hea, pea mitmuse osast. on häid, päid.

2 täh.: Ühesilbiste pika täishäälikuga tüwede eeskujul tulewad käänata wõõrakeelistest sõnust pika rõhulise täishäälikuga lõppewad, nagu komitee, büroo, palee, partii j. t.

3 täh.: Selle liigi sõnades on tungiwalt soovitaw nii palju kui wõimalik algupärast osastawalist (-i- tunnusega) mitmust tarwitada (häil päewil, muil mail).

Teine ehk kõwa käänatus.

115 §. a) Wälimised tundemärgid:

1. Ainsuse osastawa lõpp -t.
2. Mitmuse tunnus -te.

b) Sisemised tundemärgid:

1. Painu^wates tüwedes ainsuse omastaw **kōwas**, ainsuse osastaw **nōrgas** paines.

2. Painumata tüwed kolme- ja mitmesilbised ehk kahesilbised III astmel.

d) Muud omadused:

1. Mitmuse osastawa lõpp **-id**.

2. Ains. sisseütlewa lõpp alati **-sse**.

116 §.

Näitused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimet.	1. <i>ike</i>	<i>ikke-d</i>	2. <i>rikas</i>	<i>rikka-d</i>
Omast.	<i>ikke</i>	<i>ike-te</i>	<i>rikka</i>	<i>rikas-te</i>
Osast.	<i>ike-t</i>	<i>ikke-id</i>	<i>rikas-t</i>	<i>rikka-id</i>
Olew	<i>ikke-na</i>	<i>ike-te-na</i>	<i>rikk-ana</i>	<i>rikas-te-na</i>
Sisseütl.	<i>ikke-sse</i>	<i>ike-te-sse</i>	<i>rikka-sse</i>	<i>rikas-te-sse</i>
Nimet.	3. <i>madal</i>	<i>madala-d</i>	4. <i>raske</i>	<i>raske-d</i>
Omast.	<i>madala</i>	<i>madala-te</i>	<i>raske</i>	<i>raske-te</i>
Osast.	<i>madala-t</i>	<i>madala-id</i>	<i>raske-l</i>	<i>raske-id</i>
Olew	<i>madala-na</i>	<i>madala-te-na</i>	<i>raske-na</i>	<i>raske-te-na</i>
Sisseütl.	<i>madala-sse</i>	<i>madala-te-sse</i>	<i>raske-sse</i>	<i>raske-te-sse</i>

117 §. Iseäralikult tuleb selles käänatuses tähele panna ains. osastawa ja mitmuse omastawa tüwe lõpu lahkuminekut.

1) nendes **-as, -es, -is, -us** lõpulistes omadussõnades, kus *s* ka omastawa tüwesse jääb, nagu *hoolas* — *hoolsa*, *õõnes* — *õõnsa* (aga *toores* — *toore*), *õnnis*. — *õndsä* (aga *kallis* — *kalli*), *kuulus* — *kuulsa* jne., ja

2) kahesilbistes kaasrõhulise liite **mè** ja **nè ~ sè**:ga sünnitatud sõnades, nagu *iste* — *istme*, *eilne* — *eilse*.

Tähendatud **-as, -es, -is, -us** sõnades kaob *s*:u eelne täishäälik kõigis käänetes (waata 59 §, 1) peale ainsuse osastawa, kus *ta* alale jääb, aga ka kaduda võib. Mitmuse omastawa aluseks on kadunud häälikuga *worm*.

-*nè* (-*sè*) sõnades ilmub *s* ette endine tüve *i*, mis ka nimetawast on kadunud. Mitm. omastawa aluseks on kas ainsuse *i*:ga ehk omastawa tüwega osastaw. Wiimast osastawat ennast ei tarwitata harilikult.

-*mè* sõnades on ains. osast. ilma kaastüweta, mitmuse omast. kaastüwega.

118 §.

Nimetused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimet.	1. <i>hoolas</i>	<i>hoolsa-d</i>	2. <i>õnnis</i>	<i>õndsad</i>
Omast.	<i>hoolsa</i>	<i>hoolsat-e</i>	<i>õndsa</i>	<i>õndsa-te</i>
Osast.	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{hoolas-t} \\ \textit{hoolsa-t} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{hoolsa-id} \\ \textit{hoolsa-t} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{õnnist} \\ \textit{õndsat} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{õndsaid} \\ \textit{õndsaid} \end{array} \right.$
Nimet.	3. <i>eilne</i>	<i>eilse-d</i>	4. <i>iste</i>	<i>istme-d</i>
Omast.	<i>eilse</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{eilis-te} \\ \textit{eilse-te} \end{array} \right.$	<i>istme</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{istme-te} \\ \textit{(iste-te)} \end{array} \right.$
Osast.	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{eiliist} \\ \textit{(eilse-t)} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{eilse-id} \\ \textit{(eilsid)} \end{array} \right.$	<i>iste-t</i>	<i>istme-id</i>

Mitmus

Ainsus

Nimet. 5. *habe**habeme-d*Omast. *habeme**habeme-te*Osast. *habe-t**habeme-id*

119 §. Teise käänatuse alla käiwad:

1. Kahesilbised *kõwenenud* tüwed, see on need, mille ains. omastaw on nõrgas (II astmel) ja osastaw kõwas (III astmel) paines, nagu *ehe* — *ehte*, *ehet*; *kaunis* — *kauni*, *kaunist*; *saabas* — *saapa*, *saabast*; *toores* — *toore*, *toorest*. Nime-taw on kahesilbiline sõna.

Nimetawa pooldest on siia kuuluwad sõnad järgmised:

a. -*e*:ga lõppewad, nagu: *aine* — *aine*, *ainet*, *ahne* — *ahne*, *ahnet*, *äke* — *äket*, *kaabe* — *kaape*, *kaabet*, *kaste* — *kaste*, *kastet*, *nõte* — *mõtte*, *mõtet*, *murre* — *murde*, *murret*, *pale* — *palge*, *palet*, *riie* — *riide*, *riiet*, *tarwe* (*otstarwe*) — *tarbe*, *tarwet*, *wanne* — *wande*, *wannet*, *uõie* — *uõide*, *wõiet* j. t.

b. -as: ga lõppewad, nagu: *hammas — hamba, hammast, kangas — kanga, kangast, laegas — laeka, laegast, mätas — mätta, mätast, põrsas, — põrssa, põrsast, saabas — saapa, saalast, teewas — teewa, teewast, turuas — turba, turvast, uarras — warda uarrast, warwas — warba, warvast jne.*

Ka *arnas — arnsa, arnast ~ arnsat, arnate, uoolas — uoola, uoolast ~ uoolsat, uoolsate j. t.* (waata 118 § näit. 1).

d. -es: ga lõppewad, nagu: *ernes — erne, Ernest, kirwes — kirue, kirwest, toores — toore, toorest jne.*

Ka *õones — õonsa (~ õone), õonest ~ õonsat, õonsate, (~ õonest),* (waata 117 § 1.) j. t.

e. -is: ga lõppewad, nagu: *kallis — kall, kallist, kounis, kouni, kounist, naeris — naeri, naerist, rukis — rukki, rukist j. t.*

Ka *õnnis — õndsõ, õnnist (~ õndsõat), õndate, sünnis — sündsõ, sünnist (~ sündsõat), sündsate, tähtis — tähtsa, tähtist (~ tähtsõat), tähtsate* (w. 117 § 1) j. t.

f. -us: ga *ainus — ainu* (Kolmainu), *ainust* ^{ainust}.

Ka *ainus — ainsa, ainust (~ ainsõat) ainsate, hõlbus — hõlpsa, hõlbust (~ hõlpsõat), hõlpsate, rõõmus — rõõmsa, rõõmust ~ rõõmsõat, rõõmsate, rõõmus — rõõmsa, rõõmust ~ rõõmsõat j. t.*

Tähele panna! *waras — wargas, warast, wargate ja waraste, puhas — puhta, puhast, puhtate ja kohus — kohtu, kohut, kohtute* (kohust, kohuste < kohus, kohuse).

2. Kolme- ja mitmesilbised tüwed, nagu *tä-naw — tänawa, kaheksa ~ kaheksa, kewade ~ kewade, pime ~ pimeda, ilus ~ ilusa, redel ~ redeli, lahing ~ lahingu, urtsik ~ urtsiku, noorik ~ nooriku, paluja ~ paluja jne.*

Siin on ainsuse osast. *kaheksa-t, pimeda-t, ilusa-t jne.*

1 täh.: Nimetawa poolest on siia kuuluvad sõnad järgmised:

a. puhtatüwelised, s. o. nimetaw on omastawa sarnane. Niisugused sõnad on:

-ja, -la liitelised, nagu *armastaja, lausuja, paluja* ja kõik tegijanimed (waata aegsõna); *maanala, õnnela, toonela, Kabala, Ridala* ja teised nendesarnased paiganimetused; mitme teise liitega sõnad, nagu *kewade, sügise, malewa; Kuuastu, Kuusaiu, Pügaste* ja teised 3silbised omastawa taolised kohanimed; arwsõnad *kaheksa, üheksa.*

b. lõpuhääliku kadumise läbi kahesilbiseks saanud, nagu *helin ~ helina, kübar ~ kübara, madal ~ macala, männik ~ männiku, paber ~ paberi, weering ~ weeringu, wilets ~ wiletsa jne.*

Siia tuleb ka lugeda *kurat ~ kuradi — kuradit, kuradino, mitm.: kuradid, kuradite, kuradid, kuraditele jne.*

d. kaastüve poolest lühenedud, nimelt:

-da sõnad, nagu *hõbe* ~ *hõbeda*, *hale* ~ *haleda*, *kolmas* ~ *kolmanda*, *sajas* ~ *sajanda* j. t.

-ma sõnad, nagu *õnnetu* ~ *õnnetuma*, *wäti* ~ *wäetima* j. t.

2 täh.: -tu ~ ti sõnu käänatakse ka ilma -ma kaas-tüweta (*õnnetu* = *õnnetumale*), ehk küll rahwas harwa -ma ära jätab. Uuemal ajal nõutakse õigusega -ma alalhoidmist (*õnnetumale* j. n. e.).

-me sõnad, nagu *ase* ~ *aseme* — *aset*, *aseme* (waata 118 § näit. 4), *habe* ~ *hábeme*, *aste* ~ *astme*, *iste* ~ *istme*, *lüge* ~ *lükme*, *mähe* ~ *mähkme*, *seitse* ~ *seitsme*, *sôõre* ~ *sôõrme* jne.

3 täh. Kahesilbistest III astme -mè tüwedest tarwitatakse mitmeid ka ilma selle kaasjuureta, nii: *aste* ~ *aste*, *astet*, *asted*, *astete*, *mähe* — *mähke*, *piste* — *piste*, *pühe* — *pühke* j. t.

-ne sõnad (kaks): *seeme* ~ *seemne* (*<*seemene*) — *seemet*, *seemnete*, *seemneid*; *kümm* ~ *kümne* (<*kümmene*) — *kümmet*, *kümnete*, *kümneid*.

Tähele panna! *mitu* — *mitme*, *mitut*, *mitmete*, *mitmeid*; *süda* — *südame*, *südan* t, *südamete*, *südameid*; *wõti* ~ *wõtme* *wõtit*, *wõtmete*, *wõtmeid*.

e. Painumata -as, -es, -is, -us sõnad, kolmesilbise tüwega (enamasti asisõnad, wõrdle 1. b, d, e, f), nagu *harjas* — *harjase*, *harjast*, *harjaste*, *harjaseid*; *teras* — *terase*, *jānes* — *jānese*, *nōges* — *nōgese*; *emis* — *emise*, *petis* — *petise*; *alus* — *aluse*, *hulgas* — *hulguse*.

Tähele panna! ühe -as sõna tüwe lõpp on -ja: *paras* — *paraja*.

f. Kaasrõhulise -nè lõpuga (tüwe lõpp -se) nagu:

kolmesilbised:

hobune — *hobuse*, *hobust*; *kiwine*, *rebane*, *wagane* j. t. — tüwi I astmel;

harjane, *kollane*, *näljane*, *sarnane* j. t. — tüwi II astmel;

aastane, *heldene*, *kõrgune*, *laiune* j. t. — tüwi III astmel.

kahesilbised:

maine — *maise*, *uist*; *puine*, *suine*, *aegne* — *aegse*, *aegist* (~ *aegset*; waata 117 § 2), *eilne*, *kaulne*, *keelne*, *mändne*, *õlgne*, *waärne* j. t. — tüwi III astmel.

4 täh. -nè lõpuga sõnadel on hariliku mitm. osastawa kõrwal tarwitataw mitmuse osastaw, kus -id ees e ka o b, näit. *hobusid* ~ *hobuseid*, *rebasid* ~ *rebaseid*, *sarnasid* ~ *sarnaseid*, *laiusid* ~ *laiuseid*, *puisid* ~ *puiseid*, *kaudsid* ~ *kaudseid* (wõrdle 57 ka §, Täh.).

Kes -id ees e kaduma lasewad minna, peawad tähele panema, et neid worme lausetes mitte ei segata wormidega -ne põhisõnust, mille osastawad siis otse samasugused on. Wõrdle:

wiga — *wigasid* (~*wigu*) ja *wigane* — *wigasid* ~ *wigaseid*
éma — *emasid* ja *emane* — *emasid* ~ *emaseid*
liha — *lihasid* ja *lihane* — *lihasid* ~ *lihaseid*.

3. Kahesilbised III astme painumata tüwed, nagu *aasta*, *lõuna*, *julge*, *kange*, *raske*, *walge*, kus nimetaw on omastawa sarnane.

4. Kahesilbistena III astme sõnadena esinewad ka kolmesilbised tüwed, kus ains. nimetawas ära langeb tüwe lõputäishäälik, ja ains. omastawas — tüwe lõpusilbi eelmine täishäälik, nagu: *waagen* — *waagna*, (<**waagena*) *waagnat*, *waagnate*, *waagnaid*; *ingel* — *ingli* (<**ingeli*), *inglit*, *inglite*, *inglid*; *kukkur* ~ *kukru* (<**kukuru*), *kukrut*, (~*kukurt*), *kukrute*, *kukruid* *kukruid*.

Niisama: *koorem* — *koorma*, *kindel* — *kindla*, *taigen* — *taigna*, (ka *tainas* — *taigna*, *tainast*); *weider* — *weidra*, *rööwel* — *rööwli*, *lähker* — *lähkri*, *pastel* — *pastla*, *Peeter* — *Peetri*, *piibel* — *piibli*, *junkur* — *junkru*, *kangur* — *kangru*, *suhkur* — *suhkru*.

5 täh. -ur sõnades on ka ains. os. tarwitataw, kus -t nimetawa näolise tüwe külge liitub, nii: *junkurt* ~ *junkrut*, *kangurt* ~ *kangrut*, *suhkurt* ~ *suhkrut* jne. Soowitaw see worm ei ole.

5. Ühesilbise nimetawaga kaks sõna: *aus* — *ausa*, *ausat* ja *õel* — *õela*, *õelat*.

121 §. **Erandilised wormid.** Ainsuse nimetawas -*l*, -*n*, *r*:ga lõppewad sõnad, mille ees on *a*, mis ains. omastawas kaob ja selle asemel nähtawalt -*l*, -*n*, -*r* taha astub, nõuawad mitmuse omastawas lõppu -*de*, mis wäliselt otse ains. nimetawa wormi külge liitub.

-*de* kõrwal tarwitatakse siin ka -*te*:d mis omast. külge liitub.

122 §.

Näitused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimet.	1. <i>kukal</i>	<i>kuklad</i>	2. <i>tütar</i>	<i>tütred</i>
Omast.	<i>kukla</i>	{ <i>kukal-de</i> (<i>kukla-te</i>)	<i>tütre</i>	{ <i>tütar-de</i> (<i>tütre-te</i>)
Osast.	<i>kukal-t</i>	<i>kukla-id</i>	<i>tütar-t</i>	<i>tütre-id</i>

Nimet.	3. <i>kannel</i>	<i>kandle-d</i>	4. <i>sammla</i>	<i>sambla-d</i>
Omast.	<i>kandle</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{kannel-de} \\ \textit{(kandle-te)} \end{array} \right.$	<i>sambla</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{sammal-de} \\ \textit{(sambla-te)} \end{array} \right.$
Osast.	<i>kannel-t</i>	<i>kandle-id</i>	<i>sammalt</i>	<i>sambla-id</i> .

Nii käänata: *aken* — *akna*, *kakar* — *kakra*, *katal* (*~katel*) — *katla*, *koonal* — *koonla*, *panna* — *pandla*, *sõstar* — *sõstra*, *wemmal* — *wembla*, *kämmal* — *kämbla* j. t.

Tä h. Siin esinewat hääleseadust waata 59 §.

Segakäänatusega nimisõnad.

123 §. Suur rühm nimisõnu, mis oma loomu poolest kuuluwad kõik esimesse käänatusse, käiwad oma ains. osastawa ja mitm. tunnuse poolest teise käänatuse järele. Meie nimetame neid nimisõnu segakäänatusega sõnuks.

124 §. Segakäänatusega sõnad on kahte liiki:

- I. kahesilbiste painuwate tüwedega,
- II. mitmesilbiste liittüwedega.

125 §. Kõigi segakäänatuselistest ühised tundemärgid on:

1. täishääliku *e* wõrra lühenenud ainsuse osastaw, mille lõpuks on *-t*,

2. mitmuse tunnus *-te*.

3. Ühine omadus on ka lõputa mitm. osastaw, mille tüwe lõpu asehäälikuks on *-i*.

4. Peale selle wõib kõigist segakäänatuselistest hääliku kõwenemisega ains. sisseütlewad (illatiwi) sünnitada, näit. *õrde* ~ *õresse*, *keele* (*~keelde*) ~ *keelesse*, *inimesse* ~ *inimesesse*, *kogudusse* ~ *kogudusesse*, (wõrdle: *rägastikku* 96 § 3 b.).

Tä h. Rõhu poolest on segakäänatuselistest ains. omastawa tüwe lõpusilp ikka rõhuta, selle eelmine silp rõhuga ehk kaasrõhuga, näituseks: *keele*, *õrre*, *inimese*, *eestlase*, *armulise*, *koguduse*.

126 §. I liik. Nõrgenewad tüwed: ains. om. kahesilbine II astmel, ains. osast. ühesilbine III astmel.

Mitmuse alus (om.) nõrgeneb II astmele.

Ains. nimet. ühesilbine III astmel, ehk kahesilbine I astme sõna *i*-ks muutunud tüve lõpu *e*:ga, näit. *kell*, *õrss*; *käsi*, *wesi*.

127 §. Näitused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimet. 1.	<i>keel</i>	<i>keele-d</i>	2. <i>õrss</i>	<i>õrre-d</i>
Omast.	<i>keele</i>	<i>keel-te</i>	<i>õrre</i>	<i>õr-te</i>
Osast.	<i>keel-t</i>	<i>keeli</i>	<i>õr-t</i>	<i>õrssi</i>
Olew	<i>keele-na</i>	<i>keelte-na</i>	<i>õrde-na</i>	<i>õrte-na</i>
Sisseütl.	$\begin{cases} \textit{keele} \\ \textit{keelde} \\ (\textit{keele-sse}) \end{cases}$	<i>keelte-sse</i>	$\begin{cases} \textit{õrde} \\ \textit{õrre-sse} \end{cases}$	<i>õrte-sse</i>
Alaleütl.	<i>keele-le</i>	<i>keelte-le</i>	<i>õrre-le</i>	<i>õrte-le</i>
Nimet. 3.	<i>uus</i>	<i>uue-d</i>	4. <i>käsi</i>	<i>käe-d</i>
Omast.	<i>uue</i>	<i>uu-te</i>	<i>käe</i>	<i>kä-te</i>
Osast.	<i>uu-t</i>	<i>uusi</i>	<i>kätt</i> (~* <i>käd-t</i>)	<i>käsi</i> (<i>käsa</i>)
Olew	<i>uude-na</i>	<i>uute-na</i>	<i>käe-na</i>	<i>käte-na</i>
Sisseütl.	$\begin{cases} \textit{uude} \\ (\textit{uue-sse}) \end{cases}$	<i>uute-sse</i>	$\begin{cases} \textit{kätte} \\ (\textit{käe-sse}) \end{cases}$	<i>käte-sse</i>
Alaleütl.	<i>uue-le</i>	<i>uute-le</i>	<i>käe-le</i>	<i>käte-le</i>

Täh.: Selle liigi sõnad käiwad oma loomu poolest I käänatuse 3 liigi (111 § 3) omadega ühte. Wõrdle: *keel* — *keele* ~ *look* — *looga*, *käsi* — *käe* ~ *mägi* — *mäe*. Mitmel pool kuulub nende sõnade mitmust ka otse niisama käänatawat: *keele-de*, *keelesid*, *keeledele* jne. Kirjakeeles ei ole niisugused wormid lubatawad.

128 §. 1. Nagu *k e e l* käänatakse: *hool*, *huul*, *hiir*, *joon*, *koor*, *meel*, *suur*, *tuul*, *äär*, *weer* j. t.

Nii ka: *kaas* — *kaane*, *kaant*, *küüs* — *küüne*, *küünt*, *laas* — *laane*, *laant*, *lääs* — *lääne*, *läänt*. Mitm. osast. *kaasi*, *küüsi*, *laasi* ja *laani* (~*laanesid*), *lääsi*.

Weel: *leem* — *leeme*, *leemt*, mit. os. *leemi*.

2. Nagu *õrss* käänatakse: *kõrss*, *tõrss*, *wõrss*, *parss*, *warss* j. t.

3. Nagu *uus* käänatakse: *niis*, *wiis*, *kuus*, *õis*, *põis*, *kõis*, *reis*, *täis* j. t.

Ka *paas* — *pae*, *paat*, *paed*, *paede* ~ *paate*, *paasi*.

4. Nagu *käsi* (<**käde*, waata 60 §, 2) käänatakse *esi* (<**ede*), *kesi*, *mesi*, *wesi*, *tösi*, *lüsi* (*lõe*), *süsi* (*söe*), *susi* (*soe*) j. t.

5. Siia liiki käiwad weel: *uks* — *ukse*, *ust*, *uste*, *uksi*; *laps* — *lapse*, *last*, *laste*, *lapsi*; *mees* — *mehe*, *meest*, *mehed*, *meeste*, *mehi* j. t.

6. Sõna *juus* (< *ihus*) ~ *juuks* wormid on: *juukse*, *juust*, *juuste*, *juukseid*.

7. Siin tuleb ka nimetada, et mitmed I käänatuse 3. liigi sõnad (111 §, 3), mille tüwi *-la*, *-na*, *-ra*, *-sa*: ga lõpeb korrapäralise mitm. osastawa kõrwal segakäänatuselist mitm. omastawat ja sellel alusel tekitatud mitmust armastawad; näit.: *kaela* — *kaelte*, *heina* — *heinte*, *kaera* — *kaerte*, *aisa* — *aiste*, *saksa* — *sakste* j. t.

129 §. II liik. Kahesilbise liitega *-ne* ja *-us* ning *-is* lõpulised liitsõnad: liite esimene silp kaasrõhuga; ains. osastaw lühenenud nagu esimeseski liigis (*inimese* — *inimest*, *koguduse* — *kogudust*).

130 §.

Näitused:

	Ainsus	Mitmus
Nimet.	1. <i>ini-mène</i>	<i>ini-mèse-d</i>
Omast.	<i>ini-mèse</i>	<i>ini-mes-te</i>
Osast.	<i>ini-mes-t</i>	<i>ini-mesi</i>
Olew	<i>ini-mese-na</i>	<i>ini-meste-na</i>
Sisseütl.	{ <i>ini-messe</i> <i>inimese-sse</i>	<i>ini-meste-sse</i>
Alaleütl.	<i>ini-mese-le</i>	<i>ini-meste-le</i>
Nimet.	2. <i>kogu-dus</i>	<i>kogu-duse-d</i>
Omast.	<i>kogu-duse</i>	<i>kogu-dus-te</i>
Osast.	<i>kogu-dus-t</i>	<i>kogu-dusi</i>
Olew	<i>kogu-duse-na</i>	<i>kogu-duste-na</i>
Sisseütl.	{ <i>kogu-dusse</i> <i>kogu-duse-sse</i>	<i>kogu-duste-sse</i>
Alaleütl.	<i>kogu-duse-le</i>	<i>kogu-duste-le</i>

T ä h. Selle liigi sõnad käiwad oma loomu poolest ühte I käänatuse liitsõnadega, (111 § 4). Wõrdle: *wabadiku* — *ini-mesc*, *koguduse*, *wabadikka* — *inimesi*, *kogudusi*, *waba-dikku* (—*wabadikusse*), *inimesse* (—*inimesse*), *kogudusse* (—*kogudusesse*).

131 §. Segakäänatusega liitsõnade hulka käiwad:

1. Kõik *-us* lõpulised oma *dusenimed*:

a. nelja- ja enamsilbiste tüwedega, nagu: *alandus* ~ *alanduse*, *arendus*, *halastus*, *lepitus*, *halastamattus*, *tähelpanemattus* jne.

b. kolmesilbiste III astme tüwedega, nagu: *ahnus* ~ *ahnuse*, (<**ahneuse*), *algus*, *ellus*, *kaebtus*, *orjus*, *põhjus*, *rahwus* jne.

Tähele panna! Et mitte kahesilbiste I ja II astme *-us* sõnade (w. 119 §, 2. e.) ja kahesilbiste III astme *-us* sõnade (131 §, 1. b.) mitm. osastawat ära segada, olgu mõlemad siin weel kõrwu seatud:

I ja II a.

alus ~ *aluse* — *aluseid*

käelus ~ *kaeluse* — *kaeluseid*

kohus ~ *kohuse* — *kohuseid*

sõrmus ~ *sõrmuse* — *sõrmuseid*

III a.

algus ~ *alguse* — *algusi*

waesus ~ *waesuse* — *waesusi*

uhkus ~ *uhkuse* — *uhkusi*

orjus ~ *orjuse* — *orjusi*

2. Kõik *-us* lõpulised teonimed nagu *armastus*, *õpetus*, *kaubeldus*, *hoobeldus* jne.

3. *-is* lõpulised tehtuse nimed nagu *lõpetis* ~ *lõpetise*, *hirmutis*, *kuiwatis*, *leigatis* j. t.

Tähele panna! Kahesilbiste ja kolmesilbiste *-is* sõnade mitmuse osastawa wahe on seesama, mis 1. b. all näidatud, wõrdle:

petis ~ *petise* — *petiseid*

kütis ~ *kütise* — *kütiseid*

terwis ~ *terwise* — *terwiseid*

lõpetis ~ *lõpetise* — *lõpetisi*

kuiwatis ~ *kuiwatise* — *kuiwatisi*

hapatis ~ *hapatise* — *hapatisi*

4. Kõik eelminewa kaasrõhulise silbiga *-ne* lõpulised sõnad, mis on sünnitatud kahesilbiste liidetega

lâne, line, mène, mine, kène, kùne, gùne, dâne, dine, tine, wâne, wène jne., nagu *kurilane, eestlane, abiline, auline, esimene, inimene, ligimene*, (eelminewad 3 -*mène* sõna on ainult olemas) *elamine, imetelemine, augukene, ümmargune, hõbedane, jämedune, kewadine, tulewane, igawene* jne.

Ka sõnad: *naine — naise, naist, naisi; teine — teise, teist, teisi*.

Pärisnimede käänamine.

132 §. Eesti keele pärisnimede käänamisel tuleb püüda nime algwormi nii palju alal hoida kui võimalik, selle juures aga ka tähele panna painumise seadusi.

1. On nimi eestikeelne sõna, käänatagu teda kui niisugust ja mindagu sest põhjusemõttest kõrwale ainult sel juhtumisel, kui nimele rahwasuus ehk kirjanduses juba teisem käänamise worm on leitud. Nii tuleks kõnelda ja kirjutada: *Mets — Metsa, Metsa; Põld — Põllu, Põldu; Ihves — Ihwese, Ihwest; Hunt — Hundi, Hunti; Tasane — Tasase, Tasast; Wanemuine — Wanemuise, Wanemuist*.

Niisama tuleb talitada ristinimedega, nagu: *Mart — Mardi, Marti; Reet, Reedu, Rectu; Hans (=Hanss) — Hansu, Hansu (=Hanssu) j. t.*

2. On nimi omastawalises wormis, tuleb muute lõpu ette lühenduse märk (apostroof) ' panna, näit. *Mäe — Mäe', Põllu — Põllu', wõrdle Mäe raamat* (mille omanik *Mägi*) ja *Mäe' raamat* (mille omanik *Mäe*).

3. Wõðakeeliste kaashäälikuga lõppewate nimedega tuleb Eesti nimede taoliselt talitada, ainult jääb siin omastawa lõpuks *i* peale -as, -es, -is, -us lõpuliste nimede, mille omastawa lõpp on *e* (wõrdle 119 § 2, e. sõnu), — näit.: *Tõnisson — Tõnissoni, Tuurmann — Tuurmanni, Ahrens — Ahrensi* jne.; aga *Aapis — Aapise, Deemas — Deemase, Pilaatus — Pilautuse, Rhoodos — Rhoodose* jne.

4. Piibli nimedes. mis -as: ga lõpewad, wõib omastawa wormi ka lühendatult *a*: ga lõpetada, näit.: *Eelias — Eelia (~Eeliase), Jesajas — Jesaja (~Jesajase), Messias — Messia (~Messiase), Luukas — Luuka (~Luukase j. t.*

5. Täishäälikuga lõpewad nimed jääwad omastawas muutmata, omastawa märgiks tarwitatagu lühenduse märki, näit.: *Viktooria — Viktooria', Rousseau — Rousseau', Goethe — Goethe', Pestalozzi — Pestalozzi'.*

Teistes muudetes wõib lüh. märk ära jääda: *Viktooriale, Rousseau'le* (ehk *Rousseau'le*).

6. Maadeteaduselistes nimedes tuleb võimalikult Eesti keele hääleseadusi tähele panna, ka pikki häälikuid pikalt kirjutada. Nii näit.:

Baasel, Baabel, Dreesden, Berliin (mitte Berlin), Wiin (mitte Wien), Paariis, Karthaago Erfurt — Erfurdi, Frankfurt — Frankfurdi, New-Jork — New-Jorgi, Ameerika, Euroopa, Ethioopia jne.

e. Osastawaline mitmus.

133 §. Suurel hulgal Eesti keele nimisõnadel on olemas peale hariliku *-de ~ te* tunnusega (omastawalise) mitmuse weel teine algupärasem mitmus, (waata 113 §), mille aluseks on mitmuse osastaw ja mis selle tõttu kutstakse osastawaliseks mitmuseks.

Näitused:

Nimet.	(maad)	(keeled)	(palad)
Osast.	mai-d	keeli	kalu
Alaleütl.	mai-le	keeli-le	kalu-le
Alalütlew	mai-l	keeli-l	kalu-l

134 §. Osastawalist mitmust võib sünnitada: 1. *-id* lõpulisist osastawaist (113 § ja II kään.); 2. *-i* asehäälikuga osastawaist (96 § 2., Täh. 1. ja segakään.); 3. *-u* asehäälikuga osastawaist (96 § 2., Täh. 2).

- Näit.: 1. jumalaid — jumalaile, jumalail jne.
 palweid — palweile, palweil jne.
 {hobuseid — hobuseile, hobuseil jne.
 {hobusid — hobusile, hobusil (w. 120 § 4 t.) jne.
2. meeli — meelile, meelil jne.
 inimesi — inimesile, inimesil jne.
3. sõnu — sõnule, sõnul jne.

1 täh. Kui *-id* ees on tüwelõpu *i*, muutub see mitmuse *i* ees *e*:ks.

Näit.: redelid — redeleile, redeteil jne.

2 täh. *-id* lõpulisist osastawaist sünnitatud mitmuses on *i* eadine mitmuse tunnus, niisama ka *-i* lõpulisist sünnitatud mitmuses, kus *i* eest *e* on kadunud: keel-i-le < *keele-i-le; -u:ga mitmus on analoogiline

132 §. Tähele tuleb panna, et painuwate tüwede osastawalise mitmuse kääned on alati sessamas paines kui wastawad ainsuse omad, ainult *rs* (~ *rd*) sarnanemine jääb ära.

Näitused:

	Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
Nimetaw	<i>leib</i>	<i>leiwa-d</i>	<i>õrss</i>	<i>õrre-d</i>
Omastaw	<i>leiwa</i>	<i>leiba-de</i>	<i>õrre</i>	<i>õrte</i>
Osastaw	<i>leiba</i>	<i>leibu</i>	<i>ört</i>	<i>õrssi</i>
Olew	<i>leiba-na</i>	<i>leibu-na</i>	<i>örde-na</i>	<i>õrssi-na</i>
Alaleütlew	<i>leiwa-le</i>	<i>leiwu-le</i>	<i>õrre-le</i>	<i>õrsi-le</i>
Alalütlew	<i>leiwa-l</i>	<i>leiwu-l</i>	<i>õrre-l</i>	<i>õrsi-l</i>

Nii käänatakse: *jalg* ~ *jala*, *jalgu* ~ *jalule*, *jalul*.

<i>sulg</i> — <i>sulgi</i> ~ <i>sulile</i>	<i>lesk</i> — <i>leski</i> ~ <i>lesile</i>
<i>sõber</i> — <i>sõpru</i> ~ <i>sõbrule</i>	<i>laps</i> — <i>lapsi</i> ~ <i>lapsile</i>
<i>latw</i> — <i>latwa</i> ~ <i>ladwule</i>	<i>asi</i> — <i>asju</i> ~ <i>asjule</i>
<i>sig</i> a — <i>sigu</i> ~ <i>seole</i>	<i>uus</i> — <i>uusi</i> ~ <i>uusile</i>
<i>härg</i> — <i>härji</i> ~ <i>härjile</i>	<i>parss</i> — <i>parssi</i> ~ <i>parsile</i>

1 t ä h. Nõrgenenud mitmuse tüwi on osastawalise mitmuse omastaw, mida üksikult ei tarwitata, küll aga liitsõnu leidub, näit.: *jalu-line*, *marju-line*, *sillu-line*, *häriline* ~ *härjiline* jne.

2 t ä h. Ka mõnest *e* asehäälikuga mitm. osastawast saab mitmust sünnitada, kus *e* asemel ka *i-d* tarwitatakse, näit.: *kurje* (~ *kurji*) — *kurjile*, *orje* (*orji*) — *orjile* j. t.

f. Lühendatud mitmus.

136 §. Wahet tuleb teha osastawalise mitmuse ja lühendatud omastawalise mitmuse wahel, mida paljudest *-de* tunnusega mitmusist saab moodustada, näituseks: *külge*l ~ *külgedel*, *poegel* ~ *poegadel*, *silmel* ~ *silmadel*.

137 §. Järgmises tabelis on kõik mitmused teine teise kõrwa seatud.

Kääned	Omastawaline m.	Lühendatud m.	Osastawaline m.
Nimetaw	<i>jala-d</i>	—	—
Omastaw	<i>jalga-de</i>	<i>jalge</i> (all)	(<i>jalu</i>)
Osastaw	<i>jal-gu</i>	—	<i>jalgu</i>
Olew	<i>jalga-de-na</i>	<i>jalge-na</i>	<i>jalgu-na</i>
Sisseütlew	<i>jalga-de-sse</i>	<i>jalge-sse</i>	<i>jalu-sse</i>
			<i>jal-gu</i>
Alaleütlew	<i>jalga-de-le</i>	<i>jalge-le</i>	<i>jalu-le</i>
Alalütl.	<i>jalga-de-l</i>	<i>jalge-l</i>	<i>jalu-l</i>

g. Omadussõna käänamisest ühes asisõnaga.

138 §. Kui omadussõna ja asisõna ühes käänatakse on omadussõnal kõigis käänetes ka lõpud, peale ilmaütleva, kaasütleva ja rajawa, mis jääwad omastawa kujusse.

139 §.

Näitus:

	Ainsus	Mitmus
Nimet.	wana raamat	wana d raamatu d
Omast.	wana raamatu	wana de raamatu te
Sihit.	wana raamatu	wana d raamatu d
Osast.	wana raamatu t	wanu raamatu id
Olew	wana na raamatu na	wanade na raamatute na
Saaw	wana ks raamatu ks	wanade ks raamatute ks
Sisseütl.	wana sse raamatu sse	wanade sse raamatute sse
Seesütl.	wana s raamatu s	wanade s raamatute s
Seestütl.	wana st raamatu st	wanade st raamatute st
Alaleütl.	wana le raamatu le	wanade le raamatute le
Alalütl.	wana l raamatu l	wanade l raamatute l
Alaltütl.	wana lt raamatu lt	wanade lt raamatute lt
Ilmaütl.	wana raamatu ta	wana de raamatute ta
Kaasütl.	wana raamatu ga	wana de raamatute ga
Rajaw	wana raamatu ni	wana de raamatute ni

1 täh. Osastawalist mitmust tarwitades võib omadussõna ja asisõna osastawalisel alusel käänata ehk kumbagi isealusel. Näit. wanule raamatule ~ wanadele raamatule ~ wanule raamatutele = wanadele raamatutele.

2 täh. On määrsõnu ja asesõnu olemas, mis ka omadussõnadena tarwitatakse ja sel korral asisõna ees muutmata jääwad. Niisugused sõnad on walmis, alasti, kogu, era, eri, ise, üli, millest neli wiimast nendele järgnewa sõnaga ühte sulawad ja siis ka ühte kirjutatakse. Näit.: walmis riie, walmis riide, walmis riet, walmis riidele jne., walmis riided, walmis riiete, walmis riideid jne., erakool, erakooli jne., erakoolid, erakoolide jne. Nii ka näit.: alasti inimene, kogu päew (=terwe päew), erimõiste, iseasi, ülikool j. t.

h. Käänete käänamine.

140 §. Eesti keele iseloom lubab ka kääned käänata. Kõige sagedamini käib käänatuse alla ilmaütlew (abessiiv), kui seda muudet omadussõnana tarvitatakse. Asisõna ilmaütlewa asemel on küll parem omadussõnana -tu lõpulis tuletsi tarvitada (*asjatu ~ asjata*), ja asisõna ilmaütlewat alati käänamata jätta (*asjata tööle, piirita wihas*), aga aegsõna nimetawa kõnewiisi ilmaütlewat võib julgesti käänata, ega ole sugugi soovitatav selle asemele -tu lõpulis kääned tekitada nagu *lepitamatumale, äravõitmatumata*. Niisuguseid tuletsi rahwa keel ei tunne. Peale kahe sõna *õimatu, saamatu*, mida ka ainult paiguti kuulub ja mis sugugi ei tarvitse aegsõnust tuletatud olla (wõrdle nimisõnalist wormi *saama päewad*) ei tarwita rahwasuu aegsõnust kunagi ega kuski -tu, waid ainult -ta worme. -ta wormide käänamine on aga juba ammu tuntud (O. W. Masing), iseäranis saawas kääned ja määrsõnana alalütlewas. Näit. *harimata maa* — *harimataks maaks*, see *maa on harimata l t kõlbmata*; niisamuti järjekindlalt ka *harimatale maale, harimata l t maalt* jne. (muidugi ainult *harimata maata*). — Teine asi on, kui mõnes teaduse harus mõni üksik -tu sünnitus tehnilise termini määramiseks tarwitusele wõetakse, nagu *sulamatu* (= mida ei saa sulatada) wahetegemiseks *sulamata* (= mis ei ole sulatatud) kõrwal. Kuid siingi peaks aegsõnalisest põhjast mööda saama ja -tu sõnu nimisõnalisist tüvedest tuletatama, näit. *sulatu*.

Käänamise alla sattub wahest ka *omastaw* (genetiiv). Nimelt kuulub omastawalisist pärisnimedest osastawat, mille aluseks on wõetud *omastaw* nimetawana. Näit.: *Ma ei ole Rakweret* (mitte *Rakwerd*) *näinud*. *Kosed* (= Kose kihelkonda) *ta ei tunne*. *Nõod* (= Nõo kihelkonda; mitte *Nõgu*) *ei leidu ses nimerirjas*.

2. Omadussõna wõrrelmuuted.

141 §. Omadussõna wormi, mis ainult näitab ühe ja teise asja omaduse wahet, kutsutakse **algwõrdeks** (positiiviks); näituseks: *suur, wana, punane*.

Omadussõna wormi, mis näitab, et teisel asjal ühte omadust enam on kui teisel, kutsutakse **wõrrelwõrdeks** (komparatiiviks); näit.: *suurem, wanam, punasem*.

Omadussõna wormi, mis näitab, et ühel asjal teiste omasarnaste seast on kõige enam kõne all

olewat omadust, nimetatakse **üliwôrdeks** (superlatiiviks); näit.: *kõige suurem, kõige wanem, kõige punasem*.

Omadussõna muutmist neis wôrretes kutsutakse **wõrdlemiseks** (komparatsiooniks).

Tä h. Wõrdlemist ei wõi õieti muutmiseks arwata, waid tuletamiseks.

142 §. Wõrrelwôrre sünnib algwôrdest tunnuse *m* (< *mb*) ~ *ma* (< *mm*) külge liitumise teel, mis algwôrde omastawa tüwe otsa astub; näituseks: *suure* — *suurem, suurema*; *haleda* — *haledam, haledama*; *kuulsa* — *kuulsam, kuulsama*; *ahne* — *ahnem, ahnema* j. t.

1 tä h.: Ühes osas omadussõnus muutub lõpu *m* ~ *ma* ees tüwelõpu *-a* ja *-u* — *e*:ks; näit. *kuuma* — *kuumem, hullu* — *hullem*.

See sünnib kõigis nõrgenenud omastawaga omadussõnus; näit.:

<i>kuum</i> ~ <i>kuuma</i> — <i>kuumem</i>	<i>nõrk</i> ~ <i>nõrga</i> — <i>nõrgem</i>
<i>kehw</i> ~ <i>kehwa</i> — <i>kehwem</i>	<i>paks</i> ~ <i>paksu</i> — <i>paksem</i>
<i>kurb</i> ~ <i>kurwa</i> — <i>kurwem</i>	<i>ropp</i> ~ <i>ropu</i> — <i>ropem</i>
<i>soe</i> ~ <i>sooja</i> — <i>soojem</i>	<i>wali</i> ~ <i>walju</i> — <i>waljem</i>
<i>kuri</i> ~ <i>kurja</i> — <i>kurjem</i>	<i>rutt</i> ~ <i>rutu</i> — <i>rutem</i>
ka <i>närb</i> ~ <i>närwi</i> , <i>närwem</i>	

Peale selle sünnib see weel mõnes painumata I astme sõnas, nagu: *kôwa* — *kôwem*, *wana* — *wanem*, *paha* — *pahem*, (aga *wagam*, *wiham*, *wisam*).

2 tä h. Kahe omadussõna wõrrelwôrdeks on teise sõna worm: *hea* — *parem*; *palju* — *enam*.

3 tä h. Kui asisõnu omadussõnana tarwitatakse, on ka neil wõrrelmuuted, näit.: *raibe asi* — *raipem asi*, *koer poiss* — *koerem poiss*.

4 tä h. Kui *-tu*, *-ti* lõpulisi ilmaütlewaid omadussõnu muudetakse ilma kaastüwe *-ma*:ta, siis on nende sõnade wõrrelwôrde liitüwi *-ma*,

muidu *ma+ma*, näit.: *õnnetu*; om.: *õnnetu* — *õnnetum*, *õnnetuma*; *õnnetu*, om.: *õnnetuma* — *õnnetum*, *õnnetumama*; *wäeti* ~ *wäeti* — *wäetim* ~ *wäetima* ja *wäetim* ~ *wäetimama*.

143 §. Üliwõrdel ei ole Eesti keeles oma muutewormi. Selle asemel tarwitatakse wõrrelwõrret eelminewa sõnaga *kõige*; näit.: *kõige parem*, *kõige rütem*.

Tä h. Paljudel omadussõnadel ei wõi nende tähenduse tõttu wõrre muuteid olla., näit.: *aastane*, *ainus*, *isane*.

3. Arwsõna käänamine.

144 §. Arwsõnad jagunewad kahte pealiiki:

1. **Põhiarwudesse** (*ordinaalseisse*), mis näitawad asjade arwu ja wastawad küsimusele: kui palju ehk mitu? näit.: *kolm*, *wiis*, *sada*, *tuhat*, *sadatuhat*.

2. **Kordarwudesse** (*kardinaalseisse*), mis näitawad asjade korda ehk järge ja wastawad küsimusele: mitmes?

Näit.: *kolmas*, *sajas*, *wiies*, *tuhandes*.

Kordarwudel — peale arwude *esimene* ja *teine* — on nimetawa lõpuks *-s*, mis liitub põhiarwude omastawa tüwe külge ja mille asemele teistes muudetes astub liide *-nda* (~ *ndama*); näit.: *wiie* — *wiies* ~ *wiienda* (~ *wiiendama*).

Tä h. Põhiarwule kolm wastawas kordarwus leidub tüwe lõpu *e* asemel *a*: *kolme* — *kolmis* ~ *kolmanda*.

145 §. Käänamisel tuleb wahet teha lihtarwude ja ühendatud arwude wahel.

Lihtarwud ja nende kääned on järgmised:

Põhiarwud	Kordarwud
1 üks — ühe, üht (ühte), üksina, ühed, ühede, üksi	esimene — -se, -st
2 kaks — kahe, kaht (~kahte), kahtena, kahed, kahede, kaks	teine — -se, -st
3 kolm — kolme, kolme	kolmas — -nda, kolmat (-ndat)
4 neli — nelja, nelja	neljas — -nda, neljat (-ndat)
5 viis — wie, wiit, wiidena wiied, wiite (~wiiede), wiisi	wiies — -nda, wiiet (-ndat)
6 kuus — kuue, kuut, kuudena	kuues — -nda, kuuet (-ndat)
7 seitse — seitsme, seitset, seitsmena, seitsmed, seitsmete, seitsmeid	seitsmes — -nda, seitsmendat (seitsmet)
8 kaheksa — kaheksa, kaheksat	kaheksas — -nda, ndat
9 üheksa — üheksa, üheksat	üheksas -nda, -ndat
10 kümme — kümne, kümnet	kümmes — -nda, -ndat (kümnet)
100 sada — saja, sada	sajas — -nda, -ndat
1000 tuhat — tuhande, tuhat,	tuhandes, tuhandama, tuhandat
100000 miljon, miljoni, miljonit	miljones, miljonenda

Täh. Kordarwude kaastüwi oli enamalt pikem kui -nda; ta oli ndama (kolmandamal). Et 1000 kordarwus mitte -nda:d korrata, tarwitatakse siin üks liidet -ma, nii siis tuhandenda ehk tuhandendama asemel tuhandama.

146 §. Peale eelminewas § üles loetud arwude on kõik teised arwud ühendatud arwud, mille osadeks on lihtarwud.

Lihtarwude esimene ja teine asemel tarwitatakse ühendatud arwudes enamasti ühes ja kahes.

Näitused:

20 kakskümmend	kaheskümmes
40 nelikümmend	neljaskümmes
300 kolmsada	kolmassajas

5000	<i>wiistuhat</i>	<i>wiiestuhandes</i>
12	<i>kaksteistkümmend</i>	<i>kahesteistkümmes</i>
15	<i>wiisteistkümmend</i>	<i>wiiesteistkümmes</i>
36	<i>kolmkümmendkuus</i>	<i>kolmaskümmesknues</i>
122	<i>sada kakskümmendkaks</i>	sada <i>kaheskümmeskahes</i>
222	<i>kakssada kakskümmendkaks</i>	<i>kakssada kaheskümmesteine</i> <i>ehk kahessajas kaheskümmesteine, k.-k.-kahes</i>
457	<i>nelisada wiiskümmendseitse</i>	<i>nelisada wiieskümmes seitsmes</i> <i>ehk neljassajas wiieskümmes seitsmes</i>
1615	<i>tuhat kuussada wiisteistkümmend</i>	tuhat <i>kuussada wiisteistkümmes</i> <i>ehk tuhandes kuuesajas wiisteistkümmes</i>
2341	<i>kakstuhat kolmsada nelikümmendüks</i>	<i>kakstuhat kolmsada neljaskümmesühes</i> <i>ehk kahetuhandes kolmassajas neljaskümmesühes (esimene)</i>

Ühendatud arwude *käänamisel* käänatakse põhjarwudes kõiki osasid, kordarwudes wiimast osa täiesti, kuna esimesed osad põhjarwude omastawa wormi omandawad.

Näitused 2345:

Põhiarw

- Nimet. *kakstuhat kolmsada nelikümmendwiis*
 Omast. *kahetuhande kolmesaja neljakümmewiie*
 Osast. *kahte tuhat kolmesada neljakümnetwiit*
 Sisseütl. *kahessetuhandesse kolmessesajasse neljassekümmesse wiide (ehk kahetuhande kolmesaja neljakümmewiide)*

Kordarw

- Nimet. *kahestuhandes kolmassajas neljaskümmeswiies*
 Omast. *kahetuhande kolmesaja neljakümmewiienda*
 Osast. *kahetuhande kolmesaja neljakümmewiit*
 Sisseütl. *kahetuhande kolmesaja neljakümmewiendasse*

147 §. Arwsõna ühes asisõnaga käänatakse järgmiselt:

Nimet.	<i>wiis meest</i>	<i>wiies mees</i>
Omast.	<i>wiie mehe</i>	<i>wiienda mehe</i>
Osast.	<i>wiit meest</i>	<i>wiiet meest</i>
Sisseütl.	<i>wiide mehesse</i>	<i>wiendasse mehesse</i>
Seesütl.	<i>wiies mehes jne.</i>	<i>wiendas mehes jne.</i>

148 §. Peale põhi- ja kordarwude on weel olemas:

1. **murdarwud**, mis näitawad terwe arwu osa ja mida tuletatakse kordarwude tüwest liite *ik* ~ *iku* abil. Liite ees kaob tüwe lõpu *a*. Näit.: kolmanda — kolmandik ($\frac{1}{3}$), kahekahekümnnenda — kahekümnnendik. Neid sõnu käänatakse nii kui teisigi *-ik* sõnu (I käänatus).

Kordarwule teine wastaw murdarw on — pool; neljandiku asemel öeldakse ka *weerand*.

2. **mõõtarwud**, mis näitawad mõõtu, mahutust ehk hinda ja mida saab tuletada põhiarwude alustüwest liidete *-ne* ja *-line* abil; näit. *ühene* ~ *üheline*, *kahene* ~ *kaheline*, *wiiesajane* ~ *wiiesajaline*.

3. **umbarwud**, mis mitmesugustena nimisõnadena põhi- ja kordarwsõnade aset täidawad, nagu: paar, kõik, mõni, palju, wähe, eelwaine, järgmine, wiimane j. t.

4. Arwsõnade kilda tuleb kui määrusarwu lugeda arwu sõnalis määrussõnu, mis wastawad küsimusele: mitmekesi? Näit.: üksi, kahekesi, kolmekesi, sajakesi jne.

Tä h. On kaks nimisõna teine teisega mõõduliselt kanduwas (wahekorras olewas) ühenduses, siis käänatakse neid kui arwsõna ühes asisõnaga. Näit.:

	Ainsus	Mitmus
Nimetaw	<i>suur osa mehi</i>	<i>suured osad mehi</i>
Omastaw	<i>suure osa meeste</i>	<i>suurte osade meeste</i>
Osastaw	<i>suurt osa mehi</i>	<i>suuri osasid mehi</i>
Seesütlew	<i>suures osas meestes</i>	<i>suurtes osades meestes</i>

4. Asesõna käänamine.

149 §. Asesõnad (pronoomenid) on oma loom u poolest kas asisõnad ehk omadussõnad ja käiwad käänamises ka nende liiki.

Tä h e n d u s e p o o l e s t j a g u n e w a d a s e s õ n a d j ä r g -
m i s e l t : 1) i s i k u l i s e d , 2) e n e s e k o h a s e d , 3) n ä i t a w a d ,
4) k ü s i w a d , 5) s i d u w a d j a 6) u m b m ä ä r a s e d a s e -
s õ n a d .

150 §. **Isikulised asesõnad** (personaalpro-
noomenid) on: *mina ~ ma, sina ~ sa, tema ~ ta,*
mitmuses *meie ~ me, teie ~ te, nemad ~ nad.*

Need asesõnad on kõik asisõnad ja näitawad
kas rääkijat (1: mest) isikut ehk isikut, kellega rää-
gitakse (2: st) ehk kõne all olewat (3: dat) isikut.

151 §. Isikulisi asesõnu käänatakse järg-
miselt:

Ainsus:

Nimet.	<i>mina ~ ma</i>	<i>sina ~ sa</i>	<i>tema ~ ta</i>
Sihit.	$\left\{ \begin{array}{l} \text{minu} \sim \text{mu} \\ (\text{mind}) \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{sinu} \sim \text{su} \\ (\text{sind}) \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{tema} \sim \text{ta} \\ (\text{teda}) \end{array} \right.$
Omast.	<i>minu ~ mu</i>	<i>sinu ~ su</i>	<i>tema ~ ta</i>
Osast.	<i>mind</i>	<i>sind</i>	<i>teda</i>
Olew	<i>minu-na</i>	<i>sinu-na</i>	<i>tema-na</i>
Saaw	<i>minu-ks</i>	<i>sinu-ks</i>	<i>tema-ks</i>
Sisseü	<i>minu-sse ~ mu-sse</i>	<i>sinu-sse ~ su-sse</i>	<i>tema-sse ~ ta-sse</i>
Alaleütl.	<i>minule ~ mu-lle</i>	<i>sinu-le ~ su-lle</i>	<i>tema-le ~ ta-lle</i>
Ilmaütl.	<i>minu-ta</i>	<i>sinu-ta</i>	<i>tema-ta</i>
Kaasütl.	<i>minug-a ~ mu-ga</i>	<i>sinu-ga ~ su-ga</i>	<i>tema-ga ~ ta-ga</i>
Rajaw	<i>minu-ni</i>	<i>sinu-ni</i>	<i>tema-ni</i>

Mitmus:

Nimet.	<i>meie ~ me</i>	<i>teie ~ te</i>	<i>nemand ~ nad</i>
Sihit.	<i>mei-d</i>	<i>tei-d</i>	<i>nemad ~ nad</i>
Omast.	<i>meie</i>	<i>teie</i>	<i>nende</i>
Osast.	<i>mei-d</i>	<i>tei-d</i>	<i>neid</i>
Sisseütl.	<i>mei-sse</i>	<i>tei-sse</i>	<i>nende-sse ~ nei-sse</i>
Alaleütl.	<i>mei-le</i>	<i>tei-le</i>	<i>nende-le ~ neile</i>
	<i>jne.</i>	<i>jne.</i>	<i>jne.</i>

IX lisa. Wiisakuse asesõna *Jeie*, millega pöördakse isiku poole, kellega kõneldakse, kirjutatakse suure algustähega.

152 §. **Enesekohased asesõnad** (refleksiiw pronoomenid) on *enese* ja *oma*, mida tarwitatakse sihituseks isikuliste asesõnade asemel, kui tegewus tegijasse enesesse tagasi sihib; näit.: *mina pesen ennast* (=mind). *Ta tappis enese* (~*oma*) ära. *See raamat on minu oma*.

Enese ja *oma* on mõlemad omastawad kääned. Nimetawana tarwitatakse mõlema kohta erisõna *ise*, mis sõna *enese* juures ka weel iga muute ette wõib astuda. Näit.: *Mina pesen ise-ennast*. *Ta tappis ise-enese ära*. (Wõrdle: *Ta ise tappis enese ära*).

153 §. Käänamise kawand:

Nimet.	Ainsus.		Mitmus.	
	<i>ise</i>	<i>ise</i>	<i>ise</i>	<i>ise</i>
Sihit.	<i>enese</i> ~ <i>enda</i>	(<i>oma</i>)	$\begin{cases} \textit{endid} \\ \textit{enese} \end{cases}$	—
Omast.	<i>enese</i> ~ <i>enda</i>	<i>oma</i>	<i>eneste</i> ~ <i>endi</i>	<i>oma-de</i>
Osast.	<i>ennast</i> (~ <i>end</i>)	—	<i>ennast</i> ~ <i>endid</i>	<i>omi</i>
Olew	(<i>isena</i>)	—	—	—
Sisseütl.	$\begin{cases} \textit{enese-sse} \\ \textit{enda-sse} \end{cases}$	<i>oma-sse</i>	<i>eneste-sse</i> ~ <i>endi-sse</i>	<i>omade-sse</i>
	jne.	jne.	jne.	jne.

154 §. Asesõna *oma* tarwitatakse kõige enam enesekohasena **omandawana** (possesiiwina) asesõnana. Sel juhtumisel on tal asisõna eel omadussõna seisukoht ja käänatakse kui omadussõna ehk jäätakse täiesti käänamata. Wiimane wiis on tarwitawam. Näit.: *Oma laps on armas, oma lapse häda, oma last, oma lapsena ehk oma na lapsena, oma lapsele ehk omale lapsele, oma lapseks ehk oma ks lapseks* jne. Sellessamas tähenduses üksi

seistes käänatatakse oma kõigis käänetes, näit.: *Loom on omana armas. Wõtis lapse omaks.*

Omandaw oma käib asisõna aset täitjana ka ühes isikuliste asesõnade omastawaga ja on siis käänataw; näit.: *Sinu laps ja minu oma. Anna minu omale leiba. Wõta minu omalt. Minu omad, minu omade, minu omi jne.*

155 §. **Wastastikusena** (retsiprook) asesõnana tarwitatakse, kui kahest poolest jutt on, — *teine teise, kui mitmest — üks teise.* Näit.: *Nemad (kahekesi) armastawad teine teist. — Ristiinimesed armastawad üks teist.*

Tä h. Käänamisel käänatatakse ainult nende ühenduste teist poolt: *teine teise, teine teist, teine teisele jne., niisama: üks teisele jne.*

156 §. **Näitawad** (demonstratiiv) asesõnad on: *see, too, sama, niisama, säärane ja see:ga* ühendatud sõnad, nagu: *seesinane, seesama, seesugune; ja weel samasugune.*

157 §. Käänamine:

	Ainsus.	Mitmus.
Nimetaw	<i>see</i>	<i>need</i>
Sihitaw	<i>selle</i>	<i>need</i>
Omastaw	<i>selle</i>	<i>nende</i>
Osastaw	<i>seda</i>	<i>neid</i>
Olew	<i>selle-na</i>	<i>nende-na</i>
Saaw	<i>selle-ks ~ se-ks</i>	<i>nende-ks ~ nei-ks</i>
Sisseütlew	<i>selle-sse ~ se-sse</i>	<i>nende-sse ~ nei-sse</i>
Seesütlew	<i>selle-s ~ se-s</i>	<i>nende-s ~ nei-s</i>
Seestütlew	<i>selle-st ~ se-st</i>	<i>nendest ~ nei-st</i>
Alaleütlew	<i>selle-le ~ se-lle</i>	<i>nende-le ~ nei-le</i>
Alalütlew	<i>selle-l ~ se-l</i>	<i>nende-l ~ nei-l</i>
Alaltütlew	<i>sellelt ~ se-lt</i>	<i>nende-lt ~ nei-lt</i>
Ilmaülew	<i>selle-ta</i>	<i>nende-ta</i>
Kaasütlew	<i>selle-ga ~ see-ga</i>	<i>nende-ga</i>
Rajaw	<i>selle-ni ~ seni</i>	<i>nende-ni</i>

	Ainsus.	Mitmus.
Nimetaw	<i>tos</i>	<i>nood</i>
Sihitaw	<i>tolte</i>	<i>nood</i>
Omastaw	<i>tolle</i>	<i>nonde</i>
Osastaw	<i>toda</i>	<i>noid</i>
Olew	<i>tolle-na</i>	<i>jne.</i>
Saaw	<i>tolle-ks</i>	<i>nii kui need</i>
Sisseütlew	<i>tolle-sse ~ to-sse</i>	
Seesütlew	<i>tolle-s ~ to-s</i>	
Seestütlew	<i>tolle-st ~ to-st</i>	
Alaleütlew	<i>tolle-le ~ to-lle</i>	
Alalütlew	<i>tolle-l ~ to-l</i>	
Alaltütlew	<i>tolle-lt ~ to-lt</i>	
Ilmaütlew	<i>tolle-ta ~ too-ta</i>	
Kaasütlew	<i>tolle-ga ~ too-ga</i>	
Rajaw	<i>tolle-ni ~ too-ni</i>	

Sama käänatakse kui *kala* (110 §).

See:ga ühendatud asesõnades käänatakse mõlemaid pooli: *sellesinase, sedasinast, sessinases jne.*

Ühenduses *samasugune* jääb *sama* käänamata: *samasuguse jne.*

158 §. **Küsiwad asesõnad** (interrogatiiv pronoomenid) on: *kes, mis ja kumb, peale selle missugune, määrane, milline.*

159 §. **Käänamine:**

	Ainsus.	Mitmus.
Nimetaw	<i>kes — mis</i>	<i>kes — mis</i>
Sihitaw	<i>kelle — mille ~ mis</i>	<i>kelle — mille ~ mis</i>
Omastaw	<i>kelle — mille ~ min (gi)</i>	<i>kelle-de — mille-de jne.</i>
Osastaw	<i>keda — mida</i>	<i>ehk nagu ainsus. Wii-</i>
Olew	<i>kelle-na — mille-na</i>	<i>mane wiis on tarwita-</i>
Saaw	<i>kelle-ks — mille-ks</i>	<i>tawam.</i>
Sisseütlew	<i>kelle-sse — mille-sse</i>	
Kaasütlew	<i>kelle-ga — mille-ga ~ miska</i>	

Kumb — *kumma* käib käänatuse poolest 111 §, 3 alla.

160 §. **Siduwad asesõnad** (relatiiv pronoomenid) on — wälja arwatud *kumb* — need-samad, mis küsiwad.

Siduwait asesõnu tarwitatakse kõrwallausetes ja nad kanduwad ikka ühte pealause sõnasse, näit.: *Isa, kelle laps haige oli* jne.

Tä h. Niihästi küsiwana kui siduwana asesõnana käib *kes* enam eluliste, *mis* — enam eluta asjade kohta, aga, neid tarwitatakse ka läbisegi; näit. *kellega sa löid? rahwas, mis istus pimedas.*

161 §. **Umbmäärased asesõnad** (indefiniitiiw pronoomenid) on oma kuju poolest kahesugused: lihtsõnad ja liitsõnad.

1. Lihtsõnad ja nende käänatuse alused on:

iga — *iga*, *igat* (~ *iga*), mitmuseta;

üks — *ühe*, *üht* ~ *ühte* jne. kui arwsõna *üks*;

muu — *muu*, *muud* jne. nii kui ühesilbised (113 §);

mitu — *mitme*, *mitut* waata (119 § 2, d);

mõni — *mõne*, *mõnda*; mitm.: *mõnede*, *mõnda*;

kõik — *kõige*, *kõike*; mitm.: *kõik*, *kõigi* ~ *kõikide*,

kõiki, *kõigisse* ~ *kõikidesse* jne.;

kogu — jääb käänamata (*kogu rahwale*).

Liitsõnad on:

a. **-ki** ~ **gi** liitega sündinud, kus *ki* ~ *gi* käänete otsa liidetakse:

keegi (*keski*) — *kellegi*, *kedagi*, *kellessegi* jne.

miski — *millegi* ~ *mingi*, *midagi* jne.

ei keegi, *ei miski* — *ei kellegi*, *ei millegi* ~ *ei mingi* jne.

ei ükski — *ei ühegi*, *ei ühtegi* jne.

b. kahest asesõnast kokku pandud; käänatakse mõlemaid osasid:

igaüks — *igaühe*, *igatüht*, *igaleühele* jne. ilma mitmuseta
embkumb — *emmakuma*, *embakumba*, *emmalekummale* jne.

d. mõnesugused liitsõnad:

mõningas — *mõninga, mõningat jne.*

mingisugune (∼ *miskisugune*) — *mingisuguse, mingisugust jne.*

mõlemad — *mõlemate* (∼ *mõlema*), *mõlemaid* (∼ *mõlemat*) jne.

IV. Aegsõnade muutmine.

162 §. Aegsõnad (verbid) on mõtte awaldamise poolest kahte laadi: sihilised (transitiiv verbid) ja sihitumad (intransitiiv verbid). Esimesed esinewad harilikult sihitusega s. o. asja ehk olewuse nimetusega, mis on aegsõnas awaldatud teo mõju all, teised ilma kõige sihitusega. Wõrdle: *Loen raamatut, magan.* Sihiliste ja sihitumate aegsõnade wahet selgitab põhjalikumalt lauseõpetus.

Sõnaõpetuses lähewad sihiga ja sihitumad aegsõnad selle poolest lahku, et wiimastest nende tähenduse tõttu ei saa muutmisel kõiki worme sünnitada. *intransitiiv*

163 §. Sihilised ja sihitumad aegsõnad langewad weel mitmesse liiki, millest lähemalt aru annab sõnade tuletamise õpetus (w. 259 § jj).

Pööramine.

164 §. Aegsõna lõppude muutmist kutsutakse **pööramiseks** (konjugeerimiseks).

Pööramine kitsamas mõttes on ainult lõppude muutmine pöörete ehk isikute järele, sõna laiemas mõttes nimetatakse kõigi aegsõna wormide saamist — peale nimetawa kõnewiisi käänete — pööramiseks.

165 §. Pööramisel on aegsõna muudetel kahe- sugused wormid: *jaatawad* ja *eitawad*.

Jaatawa pööramise ehk **jaatawa kõne** wormid näitawad, et midagi tehakse ehk et midagi on; näit.: *poiss loeb, laps magab, leidub inimesi.*

Eitawa pööramise ehk eitawa kõne wormid näitawad, et ühte tegu mitte ei tehta ehk et ühte olu mitte ei ole; näit.: *poiss ei loe, laps ei maga, ei leidu inimesi.*

a. Aegsõna muutewormid.

166 §. Aegsõna pöörates on tarwis järgmisi muuteworme meeles pidada:

Kaht **peawormi**: tegewikku (aktiwi) ja tehtawikku (passiwi).

Tegewik näitab, et keegi ehk miski teeb midagi ehk on milleski olekus; näit.: *Mees künnab. Isa suri.*

Tehtawik näitab, et keegi ehk miski on millegi tegemise all; näit.: *Põldu küntakse. Mees tapeti.*

Mõtte poolest on tehtawikku võimalik sünnitada ainult sihilistest aegsõnust.

Tä h. Puhast tehtawikku, nagu muudes meile tuttawais keeltes, on Eesti keeles õieti vähe. Neist wormidest, mis Eesti keele grammatikas tehtawiku alla loetakse, on puhta tehtawiku wormid ainult tehtawiku kesksõnad -*taw* ja -*tud* lõpuga (*põld on küntaw, on küntud*).

Muud tehtawiku wormid on kõik tegewiku wormid, kus juures tegew isik jääb määramata, näit. *Põldu peab küntama, põldu küntakse*. Niisugusid worme kutsutakse õieti umbisikulisteks (persoonatumateks) wormideks.

167 §. Nii hästi tegewikus kui tehtawikus tuleb wahet teha **pööreliste** (finiitiste) ja **kääneliste** (infiniitiste) wormide wahel.

~~167 §.~~ Pöörelistes wormides näitawad muutelõpud isikut, kes on tegewuses ehk olekus; näit.: *Mina ütlen, sina loed, tema magab.*

Käänelised wormid on aegsõna tüvedest saadud nimisõnad.

168 §. Pööreliste wormide muutmisel tuleb järgmisi alamjaotusi tähele panna:

1. Kolme kõnewiisi (moodust):

a. Kindel kõnewiis (indikatiiv) näitab tegu, mis tehakse ehk tehti, ja olu, milles ollakse ehk oldi, näit.: *Poiss loeb, poiss luges. Mina pöen.*

b. Tingiw kõnewiis (konditsjonaal) näitab tegu, mida teatawatel tingimistel wõiks teha ehk oleks tehtud ja olu, milles wõiks olla ehk oleks wõidud olla; näit.: *Poiss loeks, oleks lugenud. Tema toibuks, oleks toibunud.*

d. Käskiwi kõnewiis (imperatiiv) näitab, mis kästakse teha ehk mis olekus kästakse olla; näit.: *Loe! Laiskle!*

Peale selle on tähele pandaw:

e. Soowiwi kõnewiis (optatiiv) mis näitab, et miski tegu ehk olekut soowitakse. Sellel kõnewiisil ei ole oma eriwormi, tema wormina esineb käskiwa kõnewiisi ainsuse ja mitmuse 3 pööre, näit.: *ta lugegu, nad laiselgu.* (Wahet teeb sihituse worm; waata lauseõpetust).

f. Eesti keelest on läinud kaduma kahtlew kõnewiis (potentsiaal), millel oli tunnuseks *-ne* (nagu praegu veel Soome keeles). Selle kõnewiisi worme on veel rahwalauludest leida (*seda teaneb sepa poega*; *teaneb* = ehk *teab*).

Täh. Kõnewiisidega ühenduses kutsutakse käänelisi worme nimetawaks kõnewiisiks (w. 169 §).

2. Kahte ajawormi:

a. Kestwa aja (käesolewa ehk tulewa aja) worm, mida harilikult olewikuks (prääsensiks) kutsutakse, näit.: *kirjutan, magan.*

2. Mööda läinud aja (präteeritumi) worm, mida minewikuks (imperfekt) kutsutakse, näit.: *kirjutasin, magasin.*

Tulewiku (futuuri) wormi Eesti keeles ei ole. Kuda tulewat tegu ehk olekut awaldada, seda näitab lauseõpetus.

Täh. Ajawormidest, mis teiste aegsõnade abil sünniwad, waata 222 §.

3. Kolme pööret ehk isikut (persoonat): 1:st, 2:st, 3:t ja kahte arwu: ainsust ja mitmust.

1-ses pööres on aegsõna, kui kõneleja räägib isenesest, näit.: *kirjutan*, mitm.: *kirjutame*.

2-ses pööres on aegsõna, kui kõneleja räägib sest isikust, kellega ta kõneleb; näit.: *kirjutad*, *kirjutate*.

3-das pööres on aegsõna, kui kõneleja räägib asjast ehk isikust, kellega ta ei kõnele; näit.: *tema kirjutab*, *nemad kirjutawad*.

Ainsuses on kõne ühest isikust (*kirjutan*, *kirjutad*, *kirjutab*), mitmuses — mitmest (*kirjutame*, *kirjutate*, *kirjutawad*).

169 §. Käänelised wormid (nimetaw kõnewiis) on järgmised:

1. Kaks tegusõna (infinitiwi): teine kohtoluline (I infinitiiv), näit.: tegewikus *paluma*, tehtawikus *palutama*; teine määröluline (II infinitiiv), näit. *paluda*.

2. Kaks kesksõna (partitsiipi): teine olewiku kesksõna, näit.: tegewikus *paluw*, tehtawikus *palutaw*; teine minewiku kesksõna, näit.: tegew. *palunud*, tehtaw. *palutud*.

3. Kaks aegnimisõna, nimelt: a) tegija nimi: *paluja* ja b) teonimi: tegew. *palumine*, tehtaw. *palutus*.

170 §. Pööret ja arwu näitawad pöörete lõpud, aegu ja kõnewiise — nende wormide tunnused (tundemärgid).

b. Pöörete lõpud.

171 §. Kindla ja tingiwa kõnewiisi pöörete lõpud on järgmised:

Kindla kõnewiisi:	olewik	minewik	Tingiw kõnewiis	Lõpud
Ainsus	1 pööre	<i>tule-n</i>	<i>tuli-n</i>	<i>tuleksi-n</i> -n
	2 „	<i>tule-d</i>	<i>tuli-d</i>	<i>tuleksi-d</i> -d
	3 „	<i>tule-b</i>	<i>tuli</i>	<i>tuleks</i> -b ja —
Mitmus	1 pööre	<i>tule-me</i>	<i>tuli-me</i>	<i>tuleksi-me</i> -me
	2 „	<i>tule-te</i>	<i>tuli-te</i>	<i>tuleksi-te</i> -te
	3 „	<i>tule-wad</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{tuli-d} \\ \textit{tuli-wad} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \textit{tuleksi-d} \\ \textit{tuleksi-wad} \end{array} \right.$ $\left\{ \begin{array}{l} \textbf{-d} \\ \textbf{-wad} \end{array} \right.$

Nagu kawandist näha, on ainsuse ja mitmuse 1 ja 2 pööre lõpud kindlas ja tingiwas kõnewiisis ühesugused. Ainsuse 3 pöörel on kindla kõnewiisi olewikus **-b**; minewikus ja tingiwas kõnewiisis esineb see pööre ilma lõputa. Mitmuse 3 pöörel on olewikus lõpp *-wad*, minewikus ja tingiwas kõnewiisis *-d* ehk *-wad*.

1 täh. Õieti on ka olewiku 3 pööre ilma lõputa, sest *b* on Soome-Ugri keele teaduse järele üks olewiku tunnustest. Siis on aga ka olewiku mitmuse 3 pööre lõpp ainult *-d*, ja *-w* silbis *u* a esitab sedasama tunnust pehmenenud kujul. Aegsõnas näikse igapidi seesama mitmuse kjuju esinewat, mis nimisõnaski. Wõrdle:

haab — *haawad* ja *saab* — *saawad*
täraw — *tärawad* ja *täwab* — *tärawad*
tüh — *tulid* ja *tuh* — *tulid* ($\sim$ *tuliwad*)
jänes — *jänesed* ja *tänas* — *tanased* ($\sim$ *tanasiwad*).

2 täh. Lõpp *-wad* on olewikust minewikku ja tingiwasse kõnewiisi tunginud ja seega neis wormides ilmaaegne. Eesti Kirjameeste Selts nõudis tema täielist tarwitusele wõtmist, et ainsuse 2 pööre ja mitmuse 3 pööre wahel wahet teha (*ina tulid* — *nemad tulid* $\sim$ *tuliwad*). Niisugust wahetegemist ei ole tarwis, sest et kõnes siin eksitust ei wõi tulla. Uuemal ajal peetakse lühemat wormi (*nemad tulid*, *jooksid*, *tuleksid*, *jookseksid*) kohasemaks; ometigi wõib kõnes ja kirjas mõlemat läbisegi tarwitada, nagu ka rahwasuu seda teeb.

172 §. Käs kiwa kõnewiisi pöörete lõpud on:

	Ainsus	Lõpud
1 pööre	(puudub)	—
2 „	<i>palu</i> — <i>ärka</i>	<i>lõputa</i> (≈)
3 „	<i>palu-gu</i> — <i>ärka-ku</i>	<i>-gu</i> ~ <i>-ku</i>

	Mitmus	
1 pööre	<i>palu-gem</i> — <i>ärka-kem</i>	<i>-gem</i> ~ <i>-kem</i>
2 „	<i>palu-ge</i> — <i>ärka-ke</i>	<i>-ge</i> ~ <i>-ke</i>
3 „	<i>palu-gu</i> — <i>ärka-ku</i>	<i>-gu</i> ~ <i>-ku</i>

Õieti on mitm. 1 pööre lõpu *m* ainukene lõpp, mis Eesti keele käsikiwasse kõnewiisi on alale jäänud. Teised on kadunud; *-g* ~ *-k* järgnewa kaashäälikuga (*ge* ~ *ke*, *gu* ~ *ku*) on käsikiwa kõnewiisi tunnus, mis ains. 2 pööres on kadunud ehk (murdeliselt) õhkhääleks muutunud (*palu'*, *anna'* waata 2 § 3 täh.).

173 §. Tehtawiku ainsal (3) pöörel ei ole lõppu; näit.: *tehakse*, *tehti* (waata 178 §).

e. Aegsõna wormide tunnused.

174 §. Tegewiku kindla kõnewiisi olewikul ei ole ühtegi nähtawat tunnust; *tehtawikus* on olewiku tunnus *-kse*, näit. *paluta-kse*.

Ennewanast oli *-kse* ka tegewiku olewiku tunnus, kõige vähemast ühes jaos aegsõnus. Täniini on *-kse* tunnusega tegewiku wormidest püsinud *näikse* (≈ näib), *tunnukse* (≈ tunnub), *kuulukse* (≈ kuulub).

175 §. Minewiku tunnus on tegewikus *-i-ja -si-*, näit.: *sa-i-n*, *palu-si-n*, tehtawikus *-i-*, näit. *teh-ti*.

-i- on minewiku algupärane tunnus. Kokku tõmmatud (II pööratuse) tüvedes sulas see *i* ühte tüve lõpuliite *-de*: ga; sellest ühendusest tekkis *-si-*. Näit.: *tõukan* < **tõugaden* — *tõukasin* < **tõugadin*. *-si-* tungis pärastpoole analoogia põhjal ka teistsugusisse aegsõnusse.

176 §. Tingiwa kõnewiisi tunnus on *-ksi*, näit.: *palu-ksi-n*, *palu-ksi-d*, *palu-ks*; *paluta-ks*.

177 §. Käsikiwa kõnewiisi tunnus on *-g~k* ühes järgnewa täishäälikuga (waata 172 §).

178 §. Tehtawiku tunnus on *-ta~-da*, näit.: *täna-ta-kse*, *saa-da-kse*; *täna-ta-gu*, *saa-da-gu*; *täna-ta-w*, *saa-da-w*.

Minewiku *-i*, kesksõna lõpu *-ud* ja teonime lõpu *-us* ees langeb tunnuse *ta~da* ära; näit.: *täna-t-i*, *täna-t-ud*, *täna-t-us*.

Täh. *-da* liitub ühesilbiste ja *-ele-* kaastüwega tüwede külge (*saa-da-kse*, *nuhel-da-kse*). Peale selle nõrgeneb *-ta* mõne lühenenud tüwe otsas *d*:ks, mis eelminewate häälikutega sarnaneb ehk koguni kaob, näit.: *sur-ra-kse* (<*sur-da-kse* <**sur-ta-kse* <*sure-ta-kse*), *teh-a-kse* (<**teh-da-kse* <*teh-ta-kse*). Mõnes ühesilbiste ja lühenenud aegsõnade tehtawikus langeb *-da d* wälja, näit. *käi-a-kse* (<*käi-da-kse*).

179 §. Kohtolulise tegusõna harilik worm on sisseütlew kääne. Sellepärast kutsutakse seda wormi ka aegsõna sisseütlewaks. Tema tunnus ja lõpp on *-ma*. Näit.: *täna-ma*, *täna-ta-ma*.

Täh. Ennemalt oli *-ma* ainult tegusõna tunnus ja käänete aluse lõpusilp. Sisseütlewa lõpp oli *-h-* eelminewa täishääliku kordumisega, nii siis *täna-ma-ha(n)* wõrdle *maa — maha*). Rahwa lauludes sai sest lõpust *-maie*: *tulemaie* (<**tulemahe* <**tulemaha*), *laulamaie*, *tegemaie* jne.

180 §. Peale sisseütlewa kääne on kohtolulisel weel 3 kääned: seesütlew, seestütlew ja ilmaütlew; näit.: *täna-ma-s*, *täna-ma-st*, *täna-ma-ta*.

1 täh. Wanasti oli kohtolulisel weel enam kääned. Ühesilbistel tüwedel on mõned neist weel olemas, nagu omastawad: *käima* (*peal*), *sama* (*päewad*), *tooma* (*aeg*) j. t.

2 täh. Nagu ülewalpool öeldud annab kohtolulise ilmaütlew kääne käänduda (waata 140 §), näit.: *surema/aks, surema/alt*.

181 §. Määrölulise tegusõna harilik worm on osastaw kääne, mispärast teda ka määr-osastawaks nimetatakse. Tema tunnus ja lõpp on *-da ~ -ta*; näit.: *saa-da, haka-ta*.

Täh. Aegsõna määr-osastawal on lauses sama seisukoht, kui nimi-sõna osastawalgi. Wõrdle: *Mina tuhan seda ja mina tuhan saada*. Ka lõpp on neil sama *-da*.

182 §. Peale osastawa kääne on määrölulisel weel seesütlew kääne (määrseesütlew), mille lõpp on *-s* (*-des ~ -tes*), näit.: *saa-des, haka-tes*.

Lõppudes *-des ~ -tes* on tunnuse *a — e*: ks muutunud.

Täh. Ühesilbiste ja mõnede lühenewate tüwede ga ühinedes juhtuwad *-da*:ga muudatused; näit.: *sur-ra* (<**sur-da* <**sure-da*), *käi-a* (<**käi-da*).

183 §. Olewiku kesksõna tunnus on *-wa*, nimetawa lõpp *-w*. Näit.: *palu-w, palu-wa; palu-ta-w, palu-ta-wa*.

Täh. Oma wormi ja osalt ka tähenduse poolest on olewiku kesksõna täieline omadussõna. Tal on kõik kääned ja wõrrelmuuted. Näit.: *tegew — tegewa, tegewat jne., tegewam, kõige tegewam*.

184 §. Minewiku kesksõna tunnus on *-ud*; tema lõpuks loetakse tegewikus *-nud*, tehtawikus *-tud*; näit.: *palu-nud, palu-tud*.

Täh. Tehtawiku lõpu *-t* kesksõna tunnuse ees on tehtawiku tunnus (<*ta*), kust tegewiku *-n-* pärit, on teadmata.

185 §. Minewiku kesksõnad on harilikult muutetumad.

Mõne aegsõna tegewiku kesksõnu tarwitatakse saawas käänes, aga wahel ka teistes, näit.: (*lõi*) *surnuks*, (*jäi*) *kadunuks*, (*sai*) *sõõnuks*, *joõnuks*, *joõbnuks* (<*joõbunuks*), *nähti joõbnult*; *surnu* (*lina*), *lahkunu* (*sugulased*).

Tehtawiku min. kesksõna on hakatud, kui ta üksi seisab, käänama, näit.: *haawatud* — *haawatu*, *haawatule* jne. (aga *haawatud inimesele*).

Täh. Õigem oleks minewiku kesksõna kahesugusest wormist kõnelda, millest teine on omadussõnaline teine asisõnaline: *surnud* ja *surnu*, *lahkunud* ja *lahkunu*, *haawatud* ja *haawatu*. Lõputumad wormid on siis käänetawad, -d lõpulised ei ole mitte.

186 § Aegnimisõnade liited on *-ja*, *-mine* ja *-tus*. *-ja* lõpulist nimisõna kutsutakse tegijanimeks, *-mine* ja *-tus* lõpulisi — teonimedeks; näit.: *palu-ja*, *palu-mine*, *palu-tus*.

Täh. Tegewiku ja tehtawiku teonime wahel on see wahe, et esimene tegu nimetab enam tegija seisukohalt, teine enam tehtawa seisukohalt. Näit.: *kirikuõpetaja läheb laulatamisele* (tema laulatab), *pruutpaar läheb laulatusele* (neid laulatatakse). Harilikult ei panda seda wahet tähele.

d. Eitawad kõnewormid.

187 §. Eitawad kõnewormid sünniwad sel teel, et aegsõna jaatawate wormide ette eitamise sõnad *ei* ja *ära* astuwad.

188 §. *Ei* tarwitatakse kindla ja tingiwa kõnewiisi eitawate wormide tekitamiseks. Olewikus ja tingiwas kõnewiisis kaotawad aegsõna wormid *ei* järel oma lõpu; minewiku eitawas wormis tarwitatakse *ei* järel minewiku kesksõnu. Näit.:

Jaataw kõne:

mina annan, sina annad
tema annab, meie anname
jne.

mina andsin, sina andsid
jne.

mina annaksin, sina annaksid
jne.

antakse

anti

antaks

Eitaw kõne:

mina ei anna, sina ei anna
tema ei anna, meie ei anna
jne.

mina ei annud, sina ei annud
jne.

mina ei annaks, sina ei annaks
jne.

ei anta

ei antud

ei antaks

189 §. Lõppude kadumine olewikus ja tingiwas kõnewiisis oleneb sest, et eitaw sõna enne oli pöörataw ja tema külge otsegu jaatawalt wormilt wõetud lõpud liitusid. Mõnes Eesti keele murdes (ka Soome keeles) esineb eitaw kõne weel praegu nõnda. Näit. öeldakse murdeliselt:

Jaataw kõne:	Eitaw kõne:
<i>mina anna-n</i>	<i>mina e-n a n n a</i>
<i>sina anna-d</i>	<i>sina e-t a n n a</i>
<i>tema anna-b</i>	<i>tema ep- a n n a</i>
	<i>e-s a n n a</i>
	<i>e-i a n n a</i>
<i>meie anna-me</i>	<i>meie e-mme a n n a</i>
<i>teie anna-te</i>	<i>teie e-tte a n n a</i>
<i>nemad anna-wad</i>	<i>nemad e-wad a n n a</i>
	<i>ei-wad a n n a</i>

Aegapidi jäid eitawa sõna lõpud maha ja tarwitusele jäi üksi worm *ei*, mis õieti näikse minewiku worm olewat (wõrdle *sui*, *tõi*), kuna *ep* ja *es*, mis on murdeliselt weel tarwitusel, olewiku wormideks tulewad pidada (wõrdle *wesi kees*, *lumi sulas* Wõru murdes = *wesi keel*, *lumi sulab* Tallinna keeles). *Ei* sõnast on meil weel järele olewiku kesksõna *eba*, mis eitamiseks nimisõnade ette liidetakse näit.: *ebausk*, *ebajumal*, *ebatõsi*.

190 §. Ära tarwitatakse käskiwas kõnewiisis. Ta on pöörataw ja tema järele ei kaota jaatawad wormid oma lõppe.

Näitus:

	Ainsus		Mitmus	
	jaatawalt	eitawalt	jaatawalt	eitawalt
Tegewik	1 pööre — —		<i>tehkem</i> —	<i>ärgem tehkem ~ ärme teeme</i>
	2 „ <i>tee</i> —	<i>ära tee</i>	<i>tehke</i> —	<i>ärge tehke</i>
	3 „ <i>tehku</i> —	<i>ärgu tehku</i>	<i>tehku</i> —	<i>ärgu tehku</i>
Tehtawik: jaat. <i>palutagu</i> , eit. <i>ärgu palutagu</i> .				

191 §. Peale *ei* ja *ära* on weel olemas eitaw sõna *mitte*. Seda tarwitatakse *ei* ja *ära* kõwendamiseks, näit.:

ma ei lähe mitte sinna, ära tee seda mitte. Mitte seisab üksi ainult eitawate nimisõnade eesliitena; näit.: *mitte-eestlane*.

192 §. Pööramise kawandit waata järgmistel kolmel leheküljel (92, 93, 94, lhkg.).

f. Pööramise alused.

193 §. Pööramise alusteks (teemadeks), mille põhjal kõiki aegsõna worme kergesti võib moodustada, kõlbawad: 1) harilik aegsõna algusworm — aegsõna kohtoluline (I infinitiiv) 2) olewiku ainsuse 1 pööre (prääsensi 1 persoon) 3) määrosastaw (II infinitiiv) ja 4) tehtawiku kesksõna (passiivi präteritumi partitsiip). Näit. *õppima, õppin, õppida, õpitud; hakkama, hakkas, hakata, hakatud*.

194 §. Olewiku ainsuse 1 pööre — *õpi-n, hakka-n* — tüwi, mis esineb lõputa käskiwa kõnewiisi (imperatiivi) 2 pööres — *õpi, hakka* — on aluseks järgmistele wormidele:

1. terwele olewikule, näit.: *õpi-n, õpi-d, õpi-b, õpi-me, õpi-te, õpi-wad; hakka-n, hakka-d* jne.

2. käskiwa kõnewiisi 2 pöörele, näit.: *õpi, hakka* (*~õpi, hakka*).

3. tingiwale kõnewiisile, näit.: *õpi-ksin, õpi-ksid* jne. *hakka-ksin, hakka-ksid* jne.

195 §. Kohtoluline — *õppi-ma, hakka-ma*, — on aluseks järgmistele wormidele:

1. Tegewiku minewikule, näit.: *õppi-sin, hakka-sin*.

2. Tegewiku olewiku kesksõnale, näit.: *õppi-w, hakka-w*.

3. Tegewiku aegnimisõnadele, näit.: *õppi-ja, hakka-ja; õppi-mine, hakka-mine*.

Tä h. Nagu painuwate nimisõnade olew kääne alati kôwas paines on (*järgena, leskena*), nii ka painuwate aegsõnade kohtoluline ja tema põhjal tuletatud wormid (need on ikka lahtised sõnad).

Pööramise kawand.

Jaataw kõne.

Tegewik.

Tehtawik.

		Kindel kõnewiis.		Tingiw kõnewiis.	Kindel kõnewiis.	
		Olewik.	Minewik.		Olewik.	Minewik.
Ainsus	1 pööre	<i>palu-n</i>	<i>palu-s-in</i>	<i>palu-ksi-n</i>	<i>palu-ta-kse</i>	
"	2 "	<i>palu-d</i>	<i>palu-si-d</i>	<i>palu-ksid</i>		Minewik.
"	3 "	<i>palu-b</i>	<i>palu-s</i>	<i>palu-ks</i>	<i>paluti</i>	
Mitmus	1 pööre	<i>palu-me</i>	<i>palu-si-me</i>	<i>palu-ksi-me</i>	Tingiw kõnewiis. <i>palu-ta-ks</i>	
"	2 "	<i>palu-te</i>	<i>palu-si-te</i>	<i>palu-ksi-te</i>		
"	3 "	<i>palu-wad</i>	<i>palu-si-d</i> (<i>palu-si-wad</i>)	<i>palu-ksi-d</i> (<i>palu-ksi-wad</i>)		

Käskiw kõnewiis.

Ainsus	1 pööre	—	Mitmus	1 pööre	<i>palu-ge-m</i>	
"	2 "	<i>palu</i>	"	2 "	<i>palu-ge</i>	
"	3 "	<i>palu-gu</i>	"	3 "	<i>palu-gu</i>	<i>palu-ta-gu</i>

Nimetaw kõnewiis.

Kesksõnad.

Olewik *palu-w* Minewik *palu-nud*

Kesksõnad.

Olewik *palu-ta-w*
Minewik *palu-t-ud*

Kohtoluline.

Sisseütlew *palu-ma*
Seesütlew *palu-ma-s*
Seestütlew *palu-ma-st*
Ilmaütlew *palu-ma-ta*

Määroluline.

Osastaw *palu-da*
Seesütlew *palu-de-s*

Kohtoluline.

palu-ta-ma

Aegnimisõnad.

Tegijanimi *palu-ja*
Teonimi *palu-mine*

Aegnimisõna.

Teonimi *palu-t-us*

Eitaw kõne.

Tegewik.

Tehtawik.

Kindel kõnewiis.

Tingiw kõnewiis.

Kindel kõnewiis.

Olewik.

Minewik.

Olewik.

Minewik.

ei palu

ei palunud

ei paluks

ei paluta

ei palutud

Käskiw kõnewiis.

Tingiw kõnewiis.

Ainsus 1 pööre ~

Mitmus 1 pööre {
ärgem palugem
ärme palume

ei palutaks

„ 2 „ *ära palu*

„ 2 „ *ärge paluge*

Käskiw kõnewiis.

„ 3 „ *ärgu palugu*

„ 3 „ *ärgu palugu*

ärgu palutagu

Nimetaw kõnewiis.

Kesksõna (mitte paluw)

Kesksõna (mitte palutaw)

Kohtolul. (mitte paluma)

Kohtolul. (mitte palutama)

jne., jne.

jne., jne.

196 §. Määrosastawa — õppi-da haka-ta — tüwi on aluseks:

1. Tegewiku käskiwa kõnewiisi pööretele peale ainuse 2. pööre, näit.: õppi-gu, õppi-gem, õppige; haka-ku, haka-kem, haka-ke.

2. Tegewiku ~~olewiku~~ kesksõnale näit.: õppi-nud, haka-nud.

197 §. Tehtawiku minewiku kesksõna — õpi-t-ud, haka-t-ud — on aluseks kogu tehtawiku wormidele. Näit.: õpita-kse, haka-takse; õpi-ti, haka-ti; õpi-taks, haka-taks; õpi-taw, haka-taw; õpi-tama, haka-tama.

Täh. Tehtawiku tüwi on painuwates aegsõnus ikka nõrgas paines (kinnine sõna), näit.: õpi-tud, haka-tud.

g. Pööratud (konjugatsjoonid).

198 §. Et pööramine on aegsõna lõppude muutmine, siis on tarwis aegsõna pööratuse liikidesse jagamisel kõigepealt tähele panna aluswormide wahet nende lõppude poolest. Lõppudega wahekorras on sisemised muutused nagu nimisõna juureski.

199 §. Eesti keele aegsõnad langewad oma tüwede ja muutelõppude poolest kahte pööratusse, mille wälimiseks wahetegijaks on määrosastawa (II infinitiwi) lõpp -da ~ -tu. Selle lõpu ja tegewiku käskiwa kõnewiisi lõppude (tunnuste) gu ~ ku, ge ~ ke loomu põhjal, nimetame teist nõrgaks, teist kôwaks pööratuseks.

Kummalgi pööratusel on oma lisaliigid, mis kuidagi lahku lähewad üleüldistest seadustest.

Täh. Pööratustesse jaotamise alusmõte on seesama, mis käänatustesse jaotamisegi oma (106 §). Ka wahetegijate muutelõppude iseloom on samasugune (85 ja 86 §§).

200 §. Rõhu põhjal üksi aegsõnu pööratustesse ei saa jagada, siin peab ka tüwesid tähele panema. Ainult nii palju võib öelda, et kõik raskerõhulise olewikuga painuwad aegsõnad II pööratuse alla käiwad ja kõik muud aegsõnad I pööratuse alla.

Esimene ehk nõrk pööratuse.

201 §. a. Wälimised tundemärgid:

1. Määrosastawa lõpp *-da*, mille ees täishäälik.

2. Käskiwa kõnewiisi lõpud (tunnused) nõrgad, *-gu*, *-gem*, *-ge*.

b. Sisemised tundemärgid:

1. Painumata tüwedes alused hääle-astme poolest ühesugused.

2. Painuwates tüwedes määrosastaw kõwas, tegewiku kindla kõnewiisi olewik nõrgas paines.

Painuwate tehtawiku minewiku kesksõna ka nõrgas paines.

202 §. Painumata tüwede pööratuse näitus on 92, 93 leheküljel, painuwate oma — 98 leheküljel.

203 §. Selle käänatuse alla käiwad:

a. Painumata tüwed kõik ja nimelt:

1. Kahesilbised, I ja II astme tüwed, nagu *asuma*, *elama*, *jagama*, *kohama*, *lisama*, *mürama*, *paluma*, *punuma*, *sõdima*, *tüdima*, *walama* j. t.; *koblama*, *kedrama*, *podrama*, *siblima* j. t.

2. Kolmesilbilised, kaasjuurtega (*-ta*, *s-ta*, *n-da*, *-l-da*, *-r-da*, *-ne*, *-se*, *-t-se*, *-le*) tüwed, nagu: *awitama* *ehitama*, *õhutama*, *ulatama*; *imestama*, *otsustama*; *parandama*, *soendama*; *awaldama*, *hädaldama*; *ohwerdama*, *püherdama*; *alanema*, *ühinema*; *helisema*, *ragisema*; *elutsema*, *igatsema*; *jagelema*, *rabelema* j. t.

Tä h. *-le* lõpuliste tehtawik käib ka 217 § järel, näit.: *jageldakse* ~ *jageletakse*, *kogeldakse* ~ *kogeleatakse* jne.

I pööratuse näitus.

Tegewik.

Alused:

Kohtoluline

õppi-ma

Minewik

Ainus	1	pööre	<i>õppi-si-n</i>
	2	"	<i>õppi-si-d</i>
	3	"	<i>õppi-s</i>
Mitmus	1	pööre	<i>õppi-si-me</i>
	2	"	<i>õppi-si-te</i>
	3	"	<i>õppi-si-d (~wad)</i>

Olew kesksõna

Nim.	<i>õppi-w</i>
Om.	<i>õppi-wa</i>
Osast.	<i>õppi-wat</i> jne.

Tegija nimi

<i>õppi-ja</i>
<i>õppi-ja</i>
<i>õppi-jat</i> jne.

Teonimi

<i>õppi-mine</i>
<i>õppi-mise</i>
<i>õppi-mist</i> jne.

Olewiku 1 pööre

õpi-n

Olewik

Mit.	2	pööre	<i>õpi-d</i>
	3	"	<i>õpi-b</i>
	1	"	<i>õpi-me</i> jne.

Käskiw kõnewiis

õpi

Tingiw kõnewiis

<i>õpi-ksi-n</i>
<i>õpi-ksi-d</i>
<i>õpi-ks</i> jne.

Määrosastaw

õppid-a

Käskiw kõnewiis

Ains.	3	pööre	<i>õppi-gu</i>
Mitm.	1	"	<i>õppi-gem</i>
	2	"	<i>õppi-ge</i>
	3	"	<i>õppi-gu</i>

Tegew. min. kesksõna

õppi-nud

Tehtawik

Teht. min. kesksõna

õpi-tu-d

Kindel kõnewiis

Olew.:	<i>õpi-ta-kse</i>
Minew.:	<i>õpi-ti</i>

Käskiw kõnewiis

õpi-ta-gu

Tingiw kõnewiis

õpitaks

Nimetaw kõnewiis

Kohtoluline: *õpi-ta-ma*Ol. kesksõna: *õpi-ta-w*Teonimi: *õpi-tus*

3. Kahesilbised III astme painumata tüwed, nagu: *jah-tuma, juhtuma, kohkuma, lahkuma, nõrguma, tunduma, kerkima, tekkima, puhkema, hiilgama, kiirgama* j. t.

4. Kõik mitmesilbised (kaasjuurtega: *-t-le, -s-t-le, te-le, s-te-le, n-de-le, l-de-le, r-de-le, ne-le, -t-se-le*) tüwed, nagu: *awatlema, imestlema, imetelema, kaunistelema, alandelema, ihaldelema, helendelema, püherdelma, alanelema, manitselema* j. t.

b. Painuwad nõrgenewad tüwed, s. o. niisugused, mille määrosastaw on kõwas ja olewik nõrgas paines, nagu:

õppima — õpin, õppida, õpitud

hoolima — hoolin hoolida, hoolitud

kaapima — kaabin, kaapida, kaabitud

nülgima — nülin, nülgida, nülitud

jahtima — jahin, jahtida, jahitud

lugema — loen, lugeda, loetud

2 täh. Iseäraldi tulewad tähele panna mõne (peale *ajama*) painuwa aegsõna eranewad wormid; nii:

1. *sadama — sajan, sadada, sajatud* (ainukene aegsõna tüwi *d* ja *j*:*u* waheldusega, mis ka wõib ära jääda, kuna ka öeldakse *sadan, sadad* jne.).

2. *ajama — ajan, ajada, aetud*; teht.: *aetakse, aeti, aetama* jne.

3. *wedama* (*~widama*) — *wean, wedada* (*~widada*), *weetud* (*<weatud*); teht.: *weetakse* jne.

4. *pidama* tähendusega „hoidma“ — *pean, pidama, peetud*; teht.: *peetakse* jne. (wõrdle *pidama* tähendusega „sunnitud olema“ 212 §).

5. *kiskuma — kisin, kiskuda, kistud* ja *kisutud*; teht.: *kistakse ~ kisutakse, kisti* (*~kisuti*), *kisutaw* (*~kistaw*) jne.

6. *käskima — käsin, käskida, kästud*; tehtaw.: *kästakse* jne.

7. *uskuma — usun, uskuda, usutud* ja *ustud*; teht.: *usutakse ~ ustakse, usuti* (*~usti*), *ustaw* ise tähendusega „truu“ ja *usutaw*, täh. mis wõib uskuda.

3 tä h. Murretes kuulukse I astme painuwate aegsõnade olewiku mitmuse 3 pöoret ka kôwas paines, nagu *lugewad*, *wedawad*. See worm on hääleõpetuseliselt algupärasem (lahtine sõna, w. 15 §), kirjakeelsed wormid *loewad*, *weawad* on tasandamise teel enesele eesõiguse pärinud.

d. Eriliikidena käiwad I pööratuse alla ühesilbised (204 jj §§) ja kahesilbised I astme lühewad tüwed (209 jj §§).

I. Eriliik. Ühesilbised tüwed.

204 §. **Tundemärgid:** a. määrosastawa lõpp suuremal osal aegsõnadel -*a* (*d* wälja langenud), mõnel -*da* (*saada*, *jääda*, *wõida*, *keeda*, *kruida*, *täida*).

b. määrosastawa tüwi ühesilbine, III astmel.

Muud omadused: Tehtawiku minewiku kesk sõna lõpp -*dud* (erand.: *krui-tud*).

d. Minewiku poolest langewad selle liigi aegsõnad kahte osasse: teistel on minewiku tunnus -*i*-, teistel -*si*-.

205 §. Astme poolest on kahesilbised pöörete wormid II, ühesilbised III astmel. Tegewiku nimetawas kõnewiisis on kahesilbised kinnised wormid II, muud III astmel. Tehtawiku wormid on kõik III astmel.

206 §. Näitused waata järgnewal lhk.

Tä h. Tähele tuleb panna, et kui määrosastawa wormist *d* on kadunud, siis ka tehtawiku jaatawat wormi ilma selleta tuleb moodustada. Nii siis *juuakse*, *käiakse*, *luuakse*, *müüakse*, *puuakse*, *tuuakse*, *wiiakse* (aga ei jooda, ei käida, ei looda, ei müüda, ei pooda, ei tooda, ei wiida).

207 §. 1 osasse, mille minewiku tunnus on -*i*-, kuulub 7 järgmist aegsõna:

Näitused:

Tegewik.

Kindel kõnewiis:

Olewik			Minewik		
Ains. 1	pööre	1. <i>joon</i>	2. <i>käin</i>	1. <i>jõ-i-n</i>	2. <i>käi-si-n</i>
" 2	"	<i>jood</i>	<i>käid</i>	<i>jõ-i-d</i>	<i>käi-si-a</i>
" 3	"	<i>joob</i>	<i>käib</i>	<i>jõ-i</i>	<i>käi-s</i>
Mitm. 1	pööre	<i>joome</i>	<i>käime</i>	<i>jõ-i-me</i>	<i>käi-si-me</i>
" 2	"	<i>joote</i>	<i>käite</i>	<i>jõ-i-te</i>	<i>käi-si-te</i>
" 3	"	<i>joowad</i>	<i>käiwad</i>	<i>{jõ-i-d</i> <i>{jõ-i-wad</i>	<i>{käi-si-d</i> <i>{käi-si-wad</i>

Käskiw kõnewiis

Ains. 2	pööre	<i>joo</i>	<i>käi</i>
" 3	"	<i>joo-gu</i>	<i>käi-gu</i>
		<i>jne.</i>	<i>jne.</i>

Tingiw kõnewiis

1 pööre	<i>jooksin</i>	<i>käiksin</i>
	<i>jne.</i>	<i>jne.</i>

Tehtawik.

Nimetaw kõnewiis

Kesksõnad

Olew	<i>joow</i>	<i>käiw</i>
Min.	<i>joonud</i>	<i>käinud</i>

Kindel kõnewiis

Olewik

<i>juuakse</i>	<i>käiakse</i>
<i>ei jooda</i>	<i>ei käida</i>

Minewik

<i>joodi</i>	<i>käidi</i>
--------------	--------------

Kohtoluline	
Sisseütl.	<i>jooma</i> <i>käima</i>
Seesütl.	<i>joomas</i> <i>käimas</i>
	<i>jne.</i> <i>jne.</i>

Tingiw kõnewiis	
<i>joodaks</i>	<i>käidaks</i>

Määroluline

Osast.	<i>juua</i> <i>käia</i>
Seesütl.	<i>juues</i> <i>käies</i>

Käskiw kõnewiis	
<i>joodagu</i>	<i>käidagu</i>

Nimetaw kõnewiis

Aegnimisõnad	
Tegijan.	<i>jooja</i> <i>käija</i>
Teonimi	<i>joomine</i> <i>käimine</i>

Kohtoluline	<i>joodama</i>	<i>käidama</i>
Olew. kesks.	<i>joodaw</i>	<i>käidaw</i>
Min. kesks.	<i>joodud</i>	<i>käidud</i>
Teonimi	<i>joodus</i>	<i>käidus</i>

1. jääma — jään, jään — jääda — jäänud, jäädakse;
2. jooma — joon, jään — juua — joodud, juuakse, ei jooda;
3. loo — loon, lõin — luua — loodud, luuakse, ei looda;
4. lõoma — lõon, lõin — lüüa — lõõdud, lüüakse, ei lõõda;
5. saama — saan, sain — saada — saadud, saadakse;
6. sööma — söön, sõin — süüa — söödud, süüakse, ei sööda;
7. tooma — toon, tõin — tuua — toodud, tuuakse, ei tooda;

T ä h. Nende aegsõnade tüved käiwad 113 § nimisõna tüvedega ühte.

208 §. 2 osasse, mille minewiku tunnus on -si, kuuluvad ühesilbised tüved, mis enne nähtawasti on olnud kahesilbised (kai < *käwe, krui < *kruwi, täi < *täidi).

Neid aegsõnu on 9, ja nimelt:

1. keema — keen, keesin — keeda, keedud, keedakse;
2. käima — käin, käisin — käia — käidud, käiakse, ei käida;
3. kruima — kruin, kruisin — kruida — kruitud, kruitakse;
4. müüma — müün, müüsin — müüa — müüdud, müüakse, ei müüda;
5. pooma — poon, poosin — puua — poodud, puuakse, ei pooda;
6. täima — täin, täisin ~ täidisin — täida, täinud ~ täidinud — täidud ~ täitud, täidakse (~ täitakse);
7. wiima — wiin, wiisin — wiia — wiidud, wiiakse, ei wiida;
8. wõima — wõin, wõisin — wõia (~ wõida) — wõidud, wõiakse ~ wõidakse, ei wõida;

9. näima ~ nägima — näin, näisin — näida (~ näia) — näidud, näidakse ~ näiakse, ei näida.

1 t ä h. Aegsõnade keema, kruima, täima, näima (1., 3., 6., 9.) wormide tüwed on ikka III astmel.

2 t ä h. Nende aegsõnade tüwed käiwad 111 § 2 nimisõnade omadega ühtè.

II eriliik. I astme lühenewad tüwed.

209 §. Tundemärgid: a. Määrosastawa lõpu -da d on sagedaste muutunud (enamasti sar-

nanenud), mille tõttu määrosastawa worm on kahesilbine nõrga paine sõna.

b. Tüwed kahesilbised *-e* lõpulised.

Muud omadused. a. Määrosastawas, tegewiku minew. *-i-* ees, käskiwa kõnewiisi 3 p. ja tehtawikus on tüwi *e* võrra lühenenud.

b. Minewiku tunnus on *-i-*.

Täh. Tüwedes *näge-* ja *tege-* langeb *-g-*, tüwes *pida-* *-d-* wälja olewikus, käsk. kõnew. 2. pööres, ting. kõnew. ja teg. min. kesksõnas.

211 §. Näitused waata järgmisel leheküljel.

Täh. Tehtawiku jaatawate ja eitawate wormide kohta maksab sama, mis 206 § tähenduses öeldud.

212 §. Sesse liiki kuuluwad peale 1. *surema*, 2. *olema*, 3. *nägema* weel järgmised aegsõnad:

4. *panema* — *panen*, *panin* — *p a n n a*, *pangu*, *p a n n u d*, *bandud*, *pannakse*, *ei panda*;

5. *pesema* — *pesen*, *pesin* — *p e s t a*, *pesku*; *pesnud* — *pestud*, *pestakse*, *ei pesta*;

6. *pidama* — *pean*, *pidin* — *p i d a d a*, *pidanud* — *peatud*, *peatakse*, *ei peata* (wördle 203 §, b, 2 täh., 4);

7. *tegema* — *teen*, *tegin* — *t e h a*, *tehku*, *teinud*, — *tehtud*, *tehakse*, *ei tehta*;

8. *tulema* — *tulen*, *tulin* — *t u l l a*, *tulgu*, *tulnud* — *tuldud*, *tullakse*, *ei tulda*;

9. *minema*, puuduwate wormidega, mille aset täidawad teise puuduwate wormidega aegsõna (tüwi *lähe*) muuted, — *lähen*, *mine*, *läksin* — *minna*, *mingu*, (*minnud*~) *läinud* — *minnakse*, *ei minda*.

10. Nagu *surema* pööratakse ka mõnelpool *purema* (nõnda ka Ahrens).

11. Nagu *pesema* pööratakse ka *rusema*.

1 täh. 212 § aegsõnade tehtawiku jaatawa wormi kohta maksab, nagu ülemalpool näha, seesama, mis 206 § täh. öeldud.

Näitused:

Tegewik

Kindel kõnewiis

		Olewik			Minewik	
Ains.	1 p.	<i>suren olen näen</i>		<i>su-r-in ol-i-n näg-i-n</i>		
"	2 "	<i>sured oled näed</i>		<i>sur-i-d ol-i-d näg-i-d</i>		
"	3 "	<i>sureb on näeb</i>		<i>sur-i o-li näg-i</i>		
Mitm.	1 p.	<i>sureme oleme näeme</i>		<i>sur-i-me ol-i-me näg-i-me</i>		
"	2 "	<i>surete olete näete</i>		<i>sur-i-te ol-i-te näg-i-te</i>		
"	3 "	<i>surewad on näewad</i>		<i>{sur-i-d ol-i-d näg-i-d</i> <i>{sur-i-wad ol-i-wad näg-i-wad</i>		

Käskiw kõnewiis

Ains.	2 p.	<i>sure ole näe</i>	
"	3 "	<i>sur-gu ol-gu näh-ku</i>	
Mitm.	1 p.	<i>sur-gem ol-gem näh-kem</i>	
"	2 "	<i>sur-ge ol-ge näh-ke</i>	
"	3 "	<i>sur-gu ol-gu näh-ku</i>	

Tingiw kõnewiis

1 p.	<i>sure-ksi-n, ole-ksi-n</i>
	<i>näe-ksi-n jne.</i>

Tehtawik

Kindel kõnewiis

Nimetaw kõnewiis

Kesksõnad

Olew.	<i>surew, olew, nägew</i>
Min.	<i>surnud, olnud, näinud</i>

Kohtoluline

surema, olema, nägema

Määroluline

Osast.	<i>surra, olla, näha</i>
Seesütl.	<i>sures, olles, nähes</i>

Aegnimisõnad

Tegijan.	<i>surija, olija, nägija</i>
Teonimi	<i>suremine, otemine, nägemine</i>

Olewik

surrakse, ollakse, nähakse
ei surda, ei olda, ei nähta

Minewik

surdi, oldi, nähti

Tingiw kõnewiis

surdaks, oldaks, nähtaks

Käskiw kõnewiis

surdagu, oldagu, nähtagu

Nimetaw kõnewiis

Ol. kesks.	<i>surdaw, oldaw, nähtaw</i>
Min. kesks.	<i>surdud, oldud, nähtud</i>
Kohtol.	<i>surdama, oldama, nähtama</i>
Nimis.	<i>surdus, oldus, nähtus</i>

2 täh. Aegsõnast *surema* tarwitatakse käskiwas kõnewiisis ka worme *suregu*, *suregem*, *surege*, *suregu*, kuid kawandis näidatud wormidele (*surgu* jne.) tuleb eesõigus anda.

3 täh. Aegsõnast *purema* tarwitusele tulewad wormid on: *puren*, *piresin*, — *purra* (*pureda*), *puregu*, *purenud* — *purdud* — *puretud*, *purrakse* (*purdakse*), *ei purda* — *puretakse*, *pureja*.

4 täh. Tähele tuleb panna, et selle liigi aegsõnade tegijanimesid *i:ga* sünnitatakse: *nägi*, *pani*, *pesi*, *suri* jne. Sõnast *minema* on tegijanimi *mineja*. Sõnal *mini*, mis on sama aegsõna worm, on eritähendus = poja naine.

5 täh. Aegsõna *pidama* = „kinni hoidma“ (w. 203 § 2 täh. 4) ja aegsõna *pidama* = „sunnitud olema“ (212 §) worme ei tohi ära wahetada. Teise alused on *pidasin*, *peetud*, teise omad *pidin*, *pidada*, *peatud*.

Teine ehk kõwa pööratus.

214 §. a) Wälimised tundemärgid.

1. Määrosastawa lõpp *-ta*, mille ees täishäälik.

2. Käskiwa kõnewiisi lõpud (tunnused) kõwad: *-ku*, *-kem*, *-ke*, *-ku*.

b. Sisemised tundemärgid.

Määrosastaw nõrgas, tegew. kindla kõnew. olewik kõwas paines.

Tehtawiku minew. kesksõna nõrgas paines (nagu I-seski pööratuses).

215 §. II pööratuse kawandit waata järgmisel leheküljel.

216 §. Selle käänatuse alla käiwad kõik kahe-silbised painumises kõnewad tüwed nagu:

haarama — *haaran* — *haarata*, *haaranud* — *haaratud*;

kaebama — *kaeban* — *kaewata*, *kaewanud* — *kaewatud*;

kargama — *kargan* — *karata*, *karanud* — *karatud*;

II pööratuse näitus.

Alused		Minewik		Tegewik		Teonimi		
Kohtoluline <i>hakka-ma</i>	Ainsus	1 p.	<i>hakka-si-n</i>		Olewiku kesksõna			
		2 „	<i>hakka-si-d</i>		Nim. <i>hakka-w</i>		<i>hakka-mine</i>	
		3 „	<i>hakka-s</i>		Om. <i>hakka-wa</i>		<i>hakka-mise</i>	
	Mitmus	1 p.	<i>hakka-si-te</i>		Tegijanimi			
		2 „	<i>hakka-si-te</i>		<i>hakka-ja</i>			
		3 „	<i>hakka-si-d (-wad)</i>					
Olewiku 1 pööre <i>hakka-n</i>	Olewik	2 p.	<i>hakka-d</i>		Käskiw kõnewiis		Tingiw kõnewiis	
		3 „	<i>hakka-b</i>				1 p. <i>hakka-ksi-n</i>	
		M. 1 „	<i>hakka-me</i>		Ainsus	2 p. <i>hakka</i>		2 p. <i>hakka-ksi-d</i>
			jne.			jne.		
	Määrosastaw <i>haka-ta</i>		—		Mitmus			Tegew. minew. kesksõna
Tehtawiku minewiku kesksõna <i>haka-tud</i>			Kindel kõnewiis			Nimetaw kõnewiis		

kôlbama — kôlban — kôlwata, kôlwanud — kôlwatud;
külwama — külwan — külwata, külwanud — külwatud;
lôikama — lôikan — lôiga-ta, lôiganud — lôigatud;
lûkkama — lûkkan — lûka-ta, lûkanud — lûkatud;
märkama — märkan — märgata, märganud — märgatud;
muldama — muldan — mullata, mullanud — mullatud;
näitama — näitan — näidata, näidanud — näidatud;
ohkama — ohkan — ohata, ohanud — ohatud;
ootama — ootan — oodata, oodanud — oodatud;
oskama — oskan — osata, osanud — osatud;
pilkama — pilkan — pilgata, pilgunud — pilgatud;
ruttama — ruttan — rutata, rutanud — rutatud;
rüüpama — rüüpan — rüübata, rüübanud — rüübatud;
sõimama — sõiman — sõimata, sõimanud — sõimatud;
tõmbama — tõmban — tõmmata, tõmmanud — tõmmatud.

T ä h. II pööratuse aegsõnu kutsutakse k o k k u t ô m m a t u d aegsõnuks, sest et nad silbi wõrra lühenenud, (näit.: *kaeban* > *kaebaden*) mille tõttu tüwi on kôwenenud (waata 39 § 2 täh.)

217 §. Eranewate liik. Kohtolulises *-le* liitega kahesilbised tüwed, mis selles muutes ikka on III astmel, nõuawad kôwade lõppude ja tunnuste *-ta, -ku, -ke* asemel nõrku *-da, -gu, -ge*, mille ees tüwe lõpu *e* kaob, selle asemel aga teine *e* tüwe lõpu *l*:u ette astub.

Näitused:

arwlema — arwlen — arwelda, arwelgu, arwelnud — arweldud, arweldakse;
hooplema — hooplen — hoobelda, hoobelnud — hoobeldud;
kaklema — kaklen — kakelda, kakelnud — kakeldud;
kiitlema — kiitlen — kiidelda, kiidelnud — kiideldud;
kiuslema — kiuslen — kiuselda, kiuselnud — kiuseldud;
laisklema — laisklen — laiselda, laiselnud — laiseldud;
mõtlemä — mõtlen — mõtelda, mõtelnud — mõteldud!
nuhtlema — nuhtlen — nuhelda, nuhelnud — nuheldud;

õmblema — *õmblen* — *õmmelda*, *õmmelnud* — *õmmeldud*;

riidlema — *riidlen* — *rielda*, *rielnud* — *rieldud*;

wehklema — *wehklen* — *wehelda*, *wehelnud* — *weheldud*.

1. täh. *Mõtelda*, *mõtelnud*, *mõteldakse* jne. *ütelda*, *ütelnud*, *üteldakse* jne. asemel on tarwitatawamad muutunud wormid: *mõelda*, *mõelnud*, *mõeldakse* jne. *öelda*, *öelnud*, *öeldakse* jne.

2. täh. Selles §:s esinewate aegsõnade tüwi on õieti 3 silbine ja *-ele-* liitega: *arwele*, *hoopele*, *riidele* jne. Mõnes wormis kaob *l* - u ees olew, mõnes *l* - u taga olew *e*. (Waata ka 59 § 2 ja wõrdle 203 § 2 ja 4 all nimetatud *-ele-* aegsõnu).

3. täh. Ülemal näidatud aegsõnade tüwe muutus käib 121 § all näidatud nimisõnade tüwe muutusega ühte.

Segapööratusega aegsõnad.

218 §. Suur hulk aegsõnu, mis oma tüwede loomu poolest kõik kuuluwad esimesse pööratusse, käiwad oma käskiwa kõne wiisi ja osalt ka määrosastawa lõppude poolest teise pööratuse järele.

219 §. Segapööratusega aegsõnade a) **tundemärgid** on:

1. Kohtolulise (tüwe lõputäishääliku *a* ehk *e* wõrra) ühesilbiseks lühenenud kaashäälikuga lõppew tüwi, mille tõttu kohtoluline on kahesilbine III astme sõna (*kostma*, *jätma*; wõrdle teisi lühene-waid tüwesid 209 § jj).

2. Tunnused on ikka kõwal näol: *-ta*, *-ku*, *-ke*, ainult *l*:u ja *r*:u järel *-da*, *-gu*, *-ge* (*maksta*, *naerda*).

3. Tüwe painumine käib I pööratuse tüwede omaga ühte (*maksan* ~ *õpin*, *maksnud* ~ *õppinud*) jne.

b) Muud **omadused** on:

1. Lühenemata tüwi esineb ainult ole-wikus ja teistes sama alusega muudetes; kõigis muis wormides on tüwi lühenenud (*maksa-n*, *maks-ku*).

2. Minewiku tunnuseks on harilikult *-si-*, aga kui lühenenud tüvi *s:ga* lõpeb, siis *-i-* (*naera-n*, *naer-si-n* ~ *lüpsan*, *lüps-i-n*).

1 täh. Minewiku ains. 3 pööres kaob tunnuse *-si-* lõpuhäälik *i*, selle eest astub aga *s:u* ette tüve lõpuhääliku *a* ja *e* asemele *-i-*; nii ilmuwad nim. ains. 3 pööre lõppu mõlemad minewiku tunnused *-i-* ja *-si-* teine teise kõrwale (*naer-i-s* = **naer-i-si*, *maks-i-s* = **maks-i-si*).

3. Tegew. olewiku kesksõna nimetawas astub tüve ja lõpu *-w* wahale *e* (waata 59 §, 2, täh.), mis teistes käänetes jälle kaob (*maks-e-w*, *maks-wa*).

4. Kus lühenenud tüvi *t:ga* lõpeb, astub selle *t* ja tunnuste *t* wahale ka *e*; näit. *kast-e-takse*, *kast-e-tud*.

2 täh. Selle liigi aegsõnade tüwedega on segakäänatusega nimi- sõnade I liigi (126, 128 §§) tüwed sugulased.

220 §.

Näitused.

Tegewik.

Kindel kõnewiis.

Olewik.

Minewik.

Ains. 1 p. *kosta-n*, *maitsen*
jne. jne.

Tingiw kõnewiis.

Ains. 1 p. *kosta-ksin*, *maitse-ksin*
jne. jne.

Käskiw kõnewiis.

Ains. 2 p. *kosta*, *maitse*
3 p. *kost-ku*, *maits-ku*

Mitm. 1 p. *kost-kem*, *maits-kem*
jne. jne.

Tehtawik.

kost-e-tud, *kost-e-takse* jne.
maits-tud, *maits-takse* jne.

A. 1 p. *kost-si-n*, *maits-i-n*

2 p. *kost-si-d*, *maits-i-d*

3 p. *kost-i-s*, *maits-i-s*

M. 1 p. *kost-si-me*, *maits-i-me*
jne. jne.

Nimetaw kõnewiis.

Kesks. *kost-e-w*, *maits-e-w*
kost-nud, *maits-nud*

Kohtol. *kost-ma*, *maits-ma*

Määrol. *kos-ta*, *maits-ta*

Tegijan. *kost-ja*, *maits-ja*

Teon. *kost-mine*, *maits-mine*

§ 221. Segapööratuseliste liiki kuuluwad kahesilbised nõrgenewad tüwed, mis oma määrosastawa ja olewiku poolest weel kahte rühma jagunewad:

a. Määrosastaw on terwe lõpuga (-ta~da), ja olewiku tüwe häälikud on kõik nähtawal; näituseks:

jooksma — jooksen — joosta (∼jooksta) — joostud
∼jookstud.

maksma — maksan — maksta (∼maksa) — makstud
(∼maksetud)

peks-ma — peksan — peksta — pekstud (peksetud)

päästma — päästan — päästa — päästetud

tõstma — tõstan — tõsta — tõstetud

kuulma — kuulen kuulda — kuulnud

laulma — laulan — laulda — lauldud

naerma — naeran — naerda — naerdud.

1 täh. Mitmed siia kuuluwad lühenewate tüwedega sõnad leiduwad ka lühenemata ehk kokkutõmmatud wormis.

Näituseks:

{ aitma — aitan, aitsin, aita, aitnud, aidetud
{ aitama — aitan, aitasin, aidata, aidanud, aidatud

{ keelma — keelan, keelsin, keelda, keelnud, keeldud
{ keelama — keelan, keelasin, keelata, keelanud, keelatud

{ pääsma — pääsen, pääsin, (pääseda), pääsnud, päästud
{ pääsema — pääsen, pääsesin, pääseda, pääsenud, pääsetud

Niisama:

kaitisma ∼ kaitsema, küpsma ∼ küpsema, maitisma ∼
maitsema, neelma ∼ neelama, pööрма ∼ pöörama j. t.
kuulma ja kuulama on kumbki isetähendusega.

Kumbe worme soowitawam oleks kirjakeeles tarwitada, kas lühenemata wõi lühenenud, selle kohta lähewad keelemeeeste nõuded praegu weel lahku. Kõrgemale kõnele on pikemad wormid suurepärasemad, sest et täielikumad.

b. Määrosastawa lõpp on täiesti ära langenud, nii et kõwenenud, aga lühenemata tüwi on järele jäänud, (näit.: tappa < tappa-da, jätta < jätta-da, joota < joota-da):

1. Olewiku nõrgenenud tüwes kõik häälikud nähtawal: näituseks: *jätma* — *jätan* — *jätta*, *jättew*, *jätnud* — (*jätetud*) — *j ä e t u d*, (*jätetakse*) — *j ä e t a k s e* — *j ä t t i s*.

katma — *katan* — *katta* — (*katetud*) — *k a e t u d*

kütma — *kütan* — *kütta* — (*kütetud*) — *k õ e t u d*

matma — *matan* — *matta* (*matetud*) — *m a e t u d*

wõtma — *wôtan* — *wôtta* — (*wõtetud*) — *w õ e t u d*

nutma — *nulan* — *nuttu* — *nutetud*

lõpma — *lõpen* — (*l õ p p e d a*) — *lõpetud* (wõrdle:

lõppema I pööratuse järele)

tapma — *tapan* — *tappa* — *tapetud*

jootma — *joodan* — *joota* — *joodetud*

saatma — *saadan* — *saata* — *saadetud*

sõitma — *sõidan* — *sõita* — *sõidetud*.

2 t ä h. Muutunud teht. min. kesksõna wormid: *jäetud*, *kaetud*, *koetud*, *maetud*, *wõetud* on tarwitatawamad kui muutmata *jätetud*, *katetud*, *kütetud*, *matetud*, *wõtetud*. Sel põhjal on ka muutunud alusega tehtawik tarwitatawam (*jäetakse*, *jäeti*, *jäetaw*) kui muutmata *jätetakse*, *jäteti*, *jätetaw* jne.

2. Olewiku nõrgenenud tüwes on kaashäälik sarnanenud ehk kadunud, näit.:

andma — *annan* — *anda*, *andew*, *aga a n n u d* (ka *andnud*), — *antud*, *antakse* — *andsin*, *andis*

kandma — *kannan* — *kanda*, *k a n n u d* (— *kandnud*) — *kantud*, *kandsin*, *kandis*

kündma — *künnan* — *künda*, *k ü n n u d* (— *kündnud*) — *küntud* — *kündsin*, *kündis*

murdma — *murran* — *murda*, *murdnud* — *murtud* — *murdsin*, *murdis*

tundma — *tunnen* — *tunda*, *t u n n u d* (*tundnud*) — *tuntud* — *tundsin* j. t.

hoidma — *hoian* — *hoida*, *hoidnud* — *hoitud* — *hoidsin*

püüdma — *püüan* — *püüda*, *püüdnud* — *püütud* — *püüdsin*

ahtma — *ahan* — *ahta* — *ahetud* (wõrdle — *ahtama* II p.)

tahtma — *tahan* — *tahta* — *tahetud*

laskma — *lasen* — *lasta* — *lasknud*, *lastud* — *lasksin* (*~lasin*),
laskis (*~lasi*)

käskma *~ käsen* — *kästa*, *käsknud* — *kästud* *~ käksin* (wõrdle
käskima, *käsin* jne. I pöör.) j. t.

Iseäranis tulewad tähele panna:

needma — *nean* — *needa*, *neednud* — *neatud*, (*neutakse*) *~ nee-*
takse — *needsin*, *needis*

seadma — *sean* — *seada*, *seadnud* — *seatud*, *seatakse* — *seadsin*
nisama:

teadma — *tean* — *teada* — *teatud*.

3 t ä h. b all olewatest aegsõnadest leiduwad lühenemata
kujud on tarwitatawamad kui lühenenud, nagu: *käskima*
(*~ käskma*), *käsin*, *käskisin*, *käskida*, *käskinud*, *käsitud*; *ahtama*
(*~ ahtma*), *ahan*, *ahtasin*, *ahata*, *ahatud* j. t.

Kõige uuem wool meie kirjanduses (nii J. Aawik ja Noor-Eesti)
nõuab küll igalpool selles § esitatud aegsõnade lühemate wormide tarwi-
tusele wõtmist, üleüldiselt aga maksab praegu weel täiesti, mis 1 täh. all
pikemate wormide kohta on öeldud.

XI. lisa. Õigekirjutuse juures tuleb tähele panna, kus
minewikus *d*, kus *t* seisab. Wõrdle:

hoi-a-n — *hoidsin* ja *peid-a-n* — *peitsin*

an-n-a-n — *andsin* ja *kar-d-an* — *kartsin*

Ka ei tohi tüwesid *jää* ja *jäe* *~ jäta* ära wahetada.
Wõrdle: *jäädakse* — *jäetakse*; *jäädud* — *jäetud*. Hoitagu wea
eest *jäen*, kus ainult õige on *jää n*.

222 §. Segapööratusega aegsõnade kõrwal olgu ka need
aegsõnad nimetatud, mis endid mitte täiesti ei lase II pööra-
tuse alla painutada ja mõned muuted I pööratuse järele sün-
nitawad. (Kus kahed wormid, on II pööratuse omad soowi-
tawamad). Niisugused aegsõnad on:

1. *ängama* — *ängen* — *ännata* *~ ängada* — *ännatud*;
2. *algama* — *algan* — *alata* *~ algada*, *alganud* *~ alanud* —
algatud — *algatakse* (*~ alatakse*);
3. *julgema* — *julgen*, *julgeda*, (*julgenud* *~*) *julenud* — *juletud*,
~ juletakse;

4. *kaebama* — *kaeban* — *kaewata* ~ *kaebada*, (*kaebanud* ~) *kaewanud* ~ *kaewatud*;
5. *kõlbama* — *kõlban* — *kõlwata* ~ *kõlbada*, *kõlwanud* ~ *kõlbanud* — *kõlwatud*, *kõlwatakse*;
6. *kõrbema* — *kõrben* — *kõrbed*, *kõrwenud* ~ *kõrbenud* — *kõrwetud*, *kõrwetakse*;
7. *ohkama* — *ohkan* — *ohata*, *ohanud* ~ *ohkanud* — *ohatud*, *ohatakse*;
8. *õhkama* — *niisama* kui *ohkama*;
9. *oigama* — *oigan* — *oiata* ~ *oigada*, *oiganud* (~ *oianud*) — *oiatud* (~ *oigatud*), *oiatakse* (~ *oigatakse*).

Peale nende on veel tähele panna I pööratuse aegsõnade wormid:

10. *puutuma* — *puutun* (~ *puudun*) — *puutuda*, *puutunud* ~ *puudutud*, *puudutakse*;
11. *puuduma* — *puudun* — *puududa*, *puudunud* — *puudutud*, *puudutakse*.

h. Aegsõna ühendatud wormid.

223 §. Peale tüve ja lõpu muutmise teel tõusnud wormide on aegsõnal veel lauseliselt teel tekitatud, s. täh. kahest ehk mitmest sõnast kokku pandud (perifrastilised) wormid. Ehk need wormid küll õieti lauseõpetusse kuuluvad, on neid siiski tarwis enne sõnaõpetuses nimetada, sest et nad sagedasti puuduwate lihtwormide aset täidawad ja aegsõna pööramise kawandid (parandigme) täiendawad.

224 §. Ühendatud worme moodustatakse kahe abiaegsõna — *olema* ja *saama* — ühendusel. Nende aegsõnade lihtwormid ühendatakse tegewikus ja tehtawikus minewiku kesksõnadega, liittulewikus kohtolulisega.

Tä h. Abiaegsõna *olema* pööratust waata 103 lhk., *saama* pööratust — 207 §, 5).

225 §. Wormid, mida sünnitatakse aegsõna *olema* abil, on järgmised:

1. Täisminewik (perfekt), millega näidatakse praegu walmis saanud tegu ehk olekut, näit.: *ta on palunud*, *ta on ununud*; *on palutud*.

2. Enneminewik (pluskwamperfekt), millega tähendatakse enne lõpetatud tegu ehk enne lõppenud olekut, näit.: *ta oli palunud, ta oli uinunud; oli palutud.*

3. Tingiwa kõnewiisi minewik (konditsjonaali imperfekt), näit.: *ta oleks palunud, ta oleks uinunud; oleks palutud.*

4. Käskiwa kõnewiisi minewik, näit.: *olgu palunud, olgu palutud.*

Nende ühendatud aegwormide kõrwal kutsutakse olewikku (präsens) ja minewikku (imperfekti) lihtaegadeks.

226 §. Wormid, mida sünnitatakse aegsõna saama abil, on järgmised:

1. Liittulewik (futuur), näit.: *ta saab paluma, ta saab uinuma, saab palutama.*

2. Tulewiku minewik (futuur eksakt), mis näitab olewat tegu, ehk olekut, mis on enne teist minewiku tegu ehk olekut, näit.: *tema saab palunud ehk saab palunud olema; saab palutud ehk palutud olema.*

3. Minewiku tulewik, tähendab enne teist minewiku parajasti lõpetatud tegu ehk olu, näit.: *tema sai palunud, sai palutud.*

4. Tingiwa kõnewiisi tulewik, näit.: *saaksin paluma, saaks palutama.*

5. Tingiwa kõnewiisi tulewiku minewik, näituseks: *tema saaks palunud ehk saaks palunud olema; saaks palutud ehk saaks palutud.*

6. Käskiwa kõnewiisi tulewiku minewik, näit.: *ta saagu palunud ehk saagu palunud olema; ta saagu palutud ehk saagu palutud olema.*

Täh. Ühendatud aegsõna worme, mis aegsõnaga saama moodustatakse, tuleb nii wähe tarwitada kui wõimalik, sest et nad mitte ei ole päris eestilised, waid wõõraste keelte mõjul tekkinud; iseäranis ettewaatlik oldagu nende tarwitamisega tehtawikulises kõnes (Mitte: *saab tehtud, sai tehtud jne., waid tehakse, tehti jne.*).

227 §.

Aegwormide ülewaade.

Tegewik.

Tehtawik.

Kindel kônewiis.

Minewik	Olewik	loen, loed jne.	loetakse
	Minewik	lugesin, lugesid jne.	loeti
	Täisminewik	olen lugenud, oled lugenud jne.	on loetud
	Ennemin.	olin lugenud, olid lugenud jne.	oli loetud
	Min. tulewik	sain lugenud, said lugenud jne.	sai loetud
	Liittul.	saan lugema saad lugema	saab loetama
	Tulewiku minewik	saan lugenud saad lugenud jne. } (olema)	saab loetud (olema)

Tingiw kônewiis.

Olewik	loeksin, loeksid jne.	loetaks
Minewik	oleksin lugenud, oleksid lugenud jne.	oleks loetud
Tulewik	saaksin lugema, saaksid lugema jne.	saaks loetama
Tulew. min.	saaksin lugenud (olema), saaksid lugenud (olema) jne.	saaks loetud (olema)

Käskiw kônewiis.

Olewik	loe, lugegu jne.	loetagu
Minewik	(ole lugenud), (olgu lugenud jne.	olgu loetud
Tul. minewik	(saa lugenud), saagu lugenud jne.	saagu loetud (olema)

V. Abisõnad.

228 §. Abisõnadeks kutsutakse sõnaõpetuses neid sõnu, mida ei saa paigutada nimi- ega aegsõnade alla ja mis seisavad väljaspool nende sõnade muutuskawandid (paradigme). Wiisiks aga on saanud abisõnade hulka lugeda ka sõnu, mis oma loomu poolest küll ehk käiksid nimisõnade hulka, aga oma tähenduse ja tarwitamise poolest kuuluwad siia.

229 §. Wormide poolest jagunewad abisõnad kuude liiki:

1. Sõnadesse, mida on wõimata ühegi nimisõna kääneks pidada, nagu: *aga, ka, ehk, ei, ja, ning, juba, nii, nõnda, weel, wist*.

2. Sõnadesse, millel on määruselised erilõpud nagu: *üks-i, kahe-ke-si, mitme-ke-si, õie-ti, kõigi-ti, pika-li, kõhu-li, seli-li, sageda-sti, häs-ti, war-sti, (läbi-sti-ku, rida-sti-ku) jne.* (Nende sõnade tuletamise kohta waata 272 §).

3. Sõnadesse, mis on selged nimisõnade kääned, mille algusmuude aga ei ole tarwitusel ehk on teise tähendusega, nagu:

a. nimetawad: *kesk, kord, küll, läbi, ümber j. t.*

o mastawad: *aiwa, aina, kaua (<kaug), kohe, ööse, pea (<*piga¹), üle (<üli), äsja j. t.*

osastawad: *esiotsa, esialgu, järsku, kaudu, mööda, murdu, nüüd, (<*nügü), sedamaid, praegu (<paraja aegu), ühtepuhku j. t.*

sisseütlewad: *ära, ikka, (<iga), kinni (<*kind), kuhu, sinna, siia, tänna j. t.*

seesütlewad: *kus, hoopis, ei ilmas, umbes, siis j. t.*

seestütlewad: *kust, muist, ennest (<*enni), pärast (<*pära), wahest (<wahe).*

alaleütlewad: *jälle (<jäljele).*

¹) Sellest uus sõna „pigemini“.

alalütlewad: millal, iial, haawal (<haaw), eila (<*esi),
wahel (<wahe) j. t.

ilmaütlew: kogemata (<*aegsõna²) kogema = elus ära
nägema).

kaasütlew: wäga (<wäega).

rajawad: kunni, senni, tänini, tänini.

saawad: kauaks, wiimaks, pärasteks.

olewad: homme (<hoomena), täna (<ta), tuna ~
toona (<too), üsna (üks), tänawu (<täna + woona;
woos = aasta), hulgani (<*hulgana), koguni (<*ko-
guna) j. t.

endised määravad: edasi, harwa, hilja, jala, jalu, keeli,
pidi (seestpidi, kättpidi), mullu, muidu, päri, piki, põigi
(~ põiki), rinnu, wastu, warsi, wägisi, kordamisi, ridamisi,
ridastiku, wastastiku j. t. (w. 97 § 1).

b. Mõnedest on 3 käänet tarwitatawad; nimelt: kõik
sisemise koha kääned, nagu: kokku, koos, koost; kaasa,
kaasas, kaasast; kuhugi, kuski, kustki; sisse, sees, seest,
sekka, seas, seast; taha, taga, tagant (~ tagast ka takka);
ümber, ümber, ümbert j. t.

c. Kõik wälimise koha kääned: alla, all, alt; eemale, eemal,
eemalt; järele, järel, järelt; peale, peal, pealt; ülewale, üle-
wal, ülewalt j. t.

d. Muist sisemise, muist wälimise koha kääneid: sinna —
seal, sealt; tänna — teal, tealt.

e. Mõnedest on 6 käänet tarwitatawad, nagu: ette,
ees, eest; eele, eel, eelt; kõrwa, kõrwas, kõrwast, kõrwale,
kõrwal, kõrwalt j. t.

4. Sõnadesse, mis on tarwitatawate nimisõnade kääned,
nagu:

nimetawad: kaunis (näit.: kaunis palju), õige (:õige
ruttu), kord j. m.

²) Seda aegsõna hakatakse jälle tarwitama (alused: kogema, koen, ko-
geda, kogenud, koetud).

Alaltütlewad, mida saab tarwitada kõigist omadus-
sõnust ja mõnest asisõnast, nagu:

armsalt, ilusalt, karmilt, kuulsalt, laialt, lahtiselt, laisalt, madalalt, õnnelikult, wabalt, wihaselt j. t.; naljalt, waewalt j. m.

Alalütlewad, mida saab tarwitada kõigist loodus-
häälistest nimisõnust, nagu: *kihinal, kahinal, kohinal, raginal, sirinal, sorinal, särinal, sõrinal, wirinal, wusinal jne.*

5. Sõnadesse, mis hüüdudena tarwitatakse, nagu: *aeh, oeh, jah, ohoo, tohho, urjoh j. t.*

6. Sõnadesse, mis liidetena teiste külge astuwad, nagu: *-ki ~ -gi* (näit.: *isegi*), *-ks, -s* < kas? (näit.: *ons, minaks* = kas on, kas mina) *-p* (< *ep*; näit.: *minap see olen* = mina just see olen).

230 §. Abisõnade jagunemist nende tähenduse järele waata 65 § D.

1. Määrsõnad.

231 §. Määrsõnad näitawad, kus kohas, mil ajal ja mil wiisil tegewus sünnib ehk olek on olemas, ehk tõendawad üht sündmust wõi olekut wõi awaldawad kahtlust selle kohta.

232 §. Määrsõnad on:

1. Koha määrsõnad, mis wastawad küsimustele: *kus? kuhu? kust?* nagu: *siin, seal, kaugel, kaugele, kaugelt; mujal, mujale, mujalt; ülewal, üle-wale, ülewalt, kõrgel, kõrgele, kõrgelt j. t.*

2. Aja määrsõnad, mis wastawad küsimustele: *millal? kunas?* nagu: *ammu, eila, edaspidi, enne, homme, juba, mullu, tänawu, toona, wara, warsi ~ warsti j. t.*

3. Wiisi määrsõnad, mis wastawad küsimusele *kuida?* nagu: *otse, pea, ruttu, paiguti, natuke, elawalt, kurwalt, nukralt, wihaselt, kilinal,*

kolinal, sahinal, rinnu, jalu, jalgsi, piki. põigi, põwili, selili, wäiksesti, usinasti, ridastiku, wastastiku, ridamisi j. t.

4. Tõendamise ja eitamise määrsõnad, mis tegu ehk olekut tõendawad ehk salgawad, nagu: *arwatawasti, muidugi, tõesti, wististi, ei sugugi, kogunisti mitte j. t.*

5. Küsiwad määrsõnad, nagu: *kus? kuhu? kust? kunas? millal? kuidas (~ kudas ~ kuidas)? miks?*

233 §. Paljudel wiisi- ja mõnel koha ning aja määrsõnal on ka wõrreilmuute d. Wõrreilmuuteid saab moodustada:

a. Kõigist omadussõnade alaltütlewaist: näit.: *armsalt — armsamalt, kõige armsamalt; kurwalt — kurwemalt, kõrgelt — kõrgemalt, lühidalt — lühidamalt, wabalt — wabamalt, wihaselt — wihasemalt j. t.*

b. Kõigist *-sti* lõpulisist määrsõnust. Siin on wõrrelwõrde lõpp *-mini*; näit.:

armsa-sti — armsa-mini sageda-sti — sagedumini
hoolsa-sti — hoolsa-mini waba-sti — waba-mini

d. mõnedest teistest, nagu: *alla, all, alt — alamale, alamal, alamalt; eele, eel, eelt — eemale, eemal, eemalt, enne — ennemini ~ ennem, tasa — tasemini, wara, waremini ~ warem.*

Täh.: Wõrrelwõrre määrsõnast palju on enam (ka rohkem).

XII. Lisa: 1. Määrsõna lõpuks kirjutatagu kõige paremini ikka *-i*- näit.: *õieti, pikkamini, haledasti. Kes -sti asemel tahab -ste kirjutada, (tõeste, wannaste), pidagu meeles, et sõnadel hästi, alasti, warsti (~ warsi) püsti ikkagi -i- lõpus jääb.*

2. Segada ei tohi nimisõna liidet *mine* ja määr-sõna liidet — *mini*; wõrdle: *elamine* — *elawamini*, *tagumine* — *tasemini*.

3. *gi* ~ *ki* õigekirjutuse kohta waata VIII lisa (lhk. 36).

4. Wiisi määrsõnu *-stiku* lõpuga tuleb lõpus ühe *-k-* kirjutada; nii siis *järestiku*, *kohastiku*, *kõrwustiku*, *ligistiku*, *läbistiku*, *ridastiku*, *wastastiku*, *ülestiku* jne. (mitte *järestikku*, *kohastikku* jne. nagu üleüldiselt praegu kirjutatakse).

Need määrsõnad on kõik, nagu mitmed teisedki (waata 229 § 3.) määrawast käänest (instruktiivist) wõetud. Määraw kääne aga esineb ikka omastawa paines, on siis *-ik-* sõnus omastawa ja ei mitte osastawa sarnane (wõrdle *rägastiku* ja *ligistiku*).

-stiku lõpu III astmes tarwitamine on wist selle läbi tekkinud, et selle lõpulisel määrsõnad sagedasti sisseütleva asemel seisawad ja siis sisseütletawatena tunduwad (näit.: *nad juhtusid wastastikku*). Nende sõnade hääldamist rahwa suus tähele pannes, kuuleme, et neid sõnu wahest 2 wälte wahest 3 wõi 4 wälte *ɳ*:ga hääldatakse, üleüldisem on aga 2 wälte *ɳ*:ga hääldamine. Ennemasti kirjutati ka seda lõppu — weel uue kirjawiisi ajal — ühe *ɳ*:ga (Wiedemann ja tema redigeeritud piibel), nüüd on *kk* wõidule pääsnud. Sellegipärast on ainuüksi õige seda määrsõnalist lõppu ühe *ɳ*:ga kirjutada.

5. Kõikuw on määrsõnade *senni*, *kunni*, *tänini* kirjutamine. Suurem jagu kirjamehi kirjutab praegu neid sõnu ühe *n*:ga (*seni*, *kuni*, *täni*). *Senni*, *kunni*, *tänni* on sellepärast õigemad, et need wormid on lühenenud wormidest *senini*, *tänini* ja *kus* + *ni*. Lühenemisel aga kõwenewad sise-mised häälikud.

6. Üleüldsema hääldamiswiisi põhjal tuleb kirjutada *om-meti*, *ommetigi*, aga mitte *ometi*, *ometigi*, ka sidesõnana, (w.237 §).

2. Ees- ja tagasõnad.

234 §. Ees- ja tagasõnu tuntakse ära nende seisukohast nimisõnade käänete ees ehk taga. Nende

tähendus läheb määrsõnade omaga ühte, sagedasti on need ka samad sõnad. Jga ees ja tagasõna ühineb aga ainult teatawate käänetega. Näit.: *Tema tuli pärast mind; see langes minu peale; peale mind oli seal ka teisi.*

Et ees- ning tagasõnad tähenduseliselt ühte lähewad määrsõnadega, siis võib neid tähenduse poolest ka peaaegu samastesse rühmadesse jagada. Nad näitawad:

a) kohta, näit.: *all, peal, otsas, ümber, wastas, kõrwas, juure ~ juures ~ juurest j. t.*

b) aega, näit.: *enne, pärast, järele j. t.*

d) wiisi, näit.: *najal, wahel, waral, läbi j. t.*

e) põhjust, otstarwet ja muid olukordi, näit.: *pärast, tõttu, tarwis, jaoks, ilma, piki, saadik j. t.*

235 §. Oma kuju poolest on ees- ja tagasõnad: a) ühewormilised ja b) kolmewormilised. Näit:

a) *enne, kesk, mööda, pärast, päri, pidi, saadik, wastu j. t.*

b) *alla, all, alt; ette, ees, eest, peale, peal, pealt j. t.*

236 §. Kääned, millega ees- ja tagasõnad ühewad, on kõigepealt omastaw ja osastaw, siis weel seestütlew, kaasütlew ja ilmaütlew.

1. Omastawa taga käiwad ühewormilistest: *kaasa, kaudu, kohta, ligi, päralt, pärast, poolest, puhut, tõttu, waral ja kolmewormilised kõik, nagu: ette, ees, eest; juure, juures, juurest; kaasa, kaasas, kaasast; kõrwa, kõrwas, kõrwast; külge, küljes, küljest; sekka, seas, seast; sisse, sees, seast; taha, taga, tagant; wasta, wastas, wastast; ääre, ääres, äärest; alla, all, alt; eele, eel, eelt; järele, järel, järelt; kallale, kallal, kallalt; keskele, keskel, keskelt; najale najal, najalt; poole, pool, poolt; warale, waral, waralt j. t. (näit.: minu kaasa, minu kõrwas).*

Omastawa ees ja taga käiwad: *läbi, üle, peale, peal, peal, pealt (näit.: üle mäe ~ mäe üle, wee peale ~ peale wee).*

2. Osastawa ees käiwad: *alla, enne, kesk, ligi, mööda, päri, peale, pärast, piki, põigi, wastu* (näit.: *alla mäge, enne mind, päri tuult, piki teed*).

Osastawa taga: *pidi*, (näit. *kätt pidi*).

Osastawa ees ja taga: *mööda* (näit. *mööda teed ~ teed mööda*).

3. Seestütlewa taga käiwad: *alla, ilma, läbi, üle, üles, peale, pärit, saadik* (näit.: *mäest alla, metsast peale*).

Täh.: *Pärit* ühineb ka alaltütlewaga (näit.: *sealt pärit, Wene maalt pärit*).

4. Kaasütlewa ees ja taga käiwad: *ühes, (seltis)*; (näit.: *minuga ühes ~ ühes minuga*).

5. Ilmaütlewa ees käib: *ilma* (näit.: *ilma temata*).

Täh. Ees- ja tagasõnu tuleb püüda vähem tarwitada, kui see senni wõraste keelte mõjul on wiisiks olnud. Eesti keelele on paljad kääned palju kohasemad kui sõnaühendused ees- ning tagasõnadega. Wõrdle: *istu toolile* ja *istu tooli peale*; *arwuliselt* ja *arwu poolest*; *wette* ja *wee sisse*.

Muidugi läheb kääneline ja abisõnaline ütluswiis tähenduseliselt teine teisest lahku; seda aga ongi tai wis tähele panna. Lähemaid seltsusi mõistelise wahe kohta toob lauseõpetus.

3. Sidesõnad.

237 §. Tähenduseliselt on sidesõnad:

1. ühendawad, nagu: *ja, ning, ka, nii hästi — kui, weel, taas, jälle* j. t.;

2. eraldawad, nagu: *ehk, wõi, kas - ehk, kas - wõi, ei - ega = ei ka, ka ei, ja ei* j. t.

3. seletawad, nagu: *et, nii - et, nimelt, ju*;

4. wõrdlewad, nagu: *mida - seda, seda - seda, kuna, nii - kui ~ nagu, otse kui ~ otsegu*;

5. määruselised, nagu: *kui, enne kui (~ennegu), siis - kui, siis, kuna*;

6. põhjendawad, nagu: *sest, seepärast, sellepärast, et, sest et, sellepärast et, kuna, kuigi* j. t.

7. wastakohased, nagu: *waid, waide, aga, ainult muidu, kuid, ommeti ~ ommetigi, kummatagi, saadik, ehk, ehk küll, siiski, olgugi et, kuigi*;

8. küsiwad, nagu: *kas, wõi, eks, ega* (= *kas ei*).

Täh. Tähtsam kui tähenduseline wahetegemine on sidesõnade jaotamine nende mõjukoha järele lauses. Seal tehakse wahet rinnastawate (koordineerivate) ja alistawate*) (subordineerivate) sidesõnade wahel. Lähemat selle kohta waata lauseõpetuses.

4. Hüüdsõnad.

238 §. Hüüdsõnad näitawad:

- a. rõõmu: *hurraa, õissa, ahaa!*
- b. parastamist: *ahah, paras paras, hästi hästi, häbi!*
- d. tуска: *oh, ai ai, woi woi!*
- e. imetust: *tohoo, ennäe, no noh!*
- f. hõiskamist: *ae, õe, hei!*
- g. pakkumist: *säh, sähke, nah, nahke!*
- h. ähwardamist: *oot oot, katsu katsu, at-at-at-at!*
- i. peletamist: *hurjoh, kasi.*
- j. loomade hõikamist: *nõõ, tsöh tsöh, kiis kiis, ass ass, notsu notsu!*
- k. loodushääli: *lipsti, prauhti kopsti, käuhti j. t.*

*) Sõnast *alidus* — enese alla heitmine; w. Wiedemann.

reetat
pot

D. SÖNADE SÜNNITAMISEST.

239 §. Sõnade sünnitamine on kahesugune: A. sõnade tuletamine (*kaup-le-ma*) ja B. sõnade ühendamine (*kaup+mees*). Waata 70, 71, 72, 73 ja 74 §§.

A. Sõnade tuletamine.

240 §. Sõnade juurtüwesid (waata 71 §) teine teisega wõrreldes näeme, et ühed sõnad on sündinud teistest ehk ehk et ühest ja seitsamast juurtüwest on tuletatud palju sõnu. Sõna juurtüwe, millest teine sõna on tuletatud, nime-tame tuletatud sõna seisukohalt — **põhitüweks**. Näituseks on sõna *armast-us* tuletatud sõnast *armasta-ma*. Põhitüweks on siin *armasta*, mis ise on tuletatud sõnast *armas* (<*arm+as*).

241 §. Sõnade tuletamine sünnib mitmesuguste tuletusainete abil, mida tuletusliideteks ja tuletuslõp-pudeks kutsutakse. Igale sõnade tõul on enamasti oma tuletusained. Allpool järgneb tähtsamate tuletusainete ülewaade sõnatõugude järel.

Tuletatud sõnades ei ole võimalik igakord selget wahet teha selle wahel, kus sõnatüwi lõpeb ja kus tuletusliide algab. Nii mõneski sõnas wõib üks häälik liite oma olla, mis teises on tüwe oma (wõrdle näituseks tuletusainet *sta* sõnades *kaunis-ta-ma* ja *häbi-sta-ma*) ja tuletusaine loetakse ometi samaseks. Peale selle wõib mõni häälik ka lihtsaks wahet häälikuks olla, mis ei ole tüwe ega liite oma, nagu *t* ja *d* sõnades *kurb-t-us* (*kurb-us*) ja *hea-d-us*. Sellepärast on tuletamine õieti uute sõnade tekitamine kõlalisel eeskujul, ja tuletusliidete üleslugemisel jääwad üksikud häälikud piiramata, kuna neid teisel lihtsalt liidete omaks arwatakse, nagu *s* : *u* sõnas *kauni-sta-ma* (õieti tüwe oma), teisel aga kõrwale jäetakse, nagu *d* : *d* sõnas *headus* (tüwi *hea*, liide *-us*).

Ei ole ka võimalik alati kindlasti öelda, kumb kahest sugulasest sõnast on põhisõna, kumb tuletatud sõna: tuletada saab kumbagi teisest; näit.: *arwa-ma* < *arw* ~ *arwu* ehk *arw* ~ *arwu* < *arwa-ma*.

1. Nimisõnade tuletamine.

242 §. Nimisõnu tuletatakse ilma tuletusaineteta ja tuletusainete waral.

Ilma tuletusliideteta saab tuletada nimisõnu aegsõnade kohtolulisest lihtsalt lõpu *-ma* arajätmise teel, kuna tüve lõputäishäälik, kui ta on olemas, ära langeb ehk muutub. Nii tuletatud sõnad tähendawad aegsõnas awaldatud tegu, teo saadust ehk olu. Näit.:

and-ma > *and*, *jooks-ma* > *jooks*, *nut-ma* > *nutt*, *jätka-ma* > *jätk*, *kaewa-ma* > *kaew*, *rutta-ma* > *rutt*, *kiiku-ma* > *kiik*, *sili-ma* > *sile*, *täna-ma* > *tänu*, *tegema* > *tegu*.

243 §. Nimisõnade tuletusliited on oma loomu poolest kahesugused: a. asisõnalised ja b. omadussõnalised. Tuletatud sõnade tähendus aga näitab, et mõlemat-sugu liidete wahepiir mitte ei ole kindel.

Peale asisõnalise ja omadussõnalise jagunemise tuleb wahet teha liidete wahel, mis liituwad aegsõnalistesse ja mis liituwad nimisõnalistesse tüwedesse.

a. Asisõnalised liited.

244 §. Põhitüweks on aegsõna ehk selle sugulane tüwi.

Tähenduse poolest on tuletatud sõnad tegija- ja teonimed.

245 §. Tegija- ja olijanimede ja nende taoliste sõnade harilikumad tuletusliited on:

1. -ja. Selle liitega tuletatud sõnad tähendawad tegijat, kes üks kord ehk alati on aegsõnas nimetatud tegewuses; näit.: *joo-ja* (< *joo-ma*), *istuja*, *lugeja*, *kuduja*, *magaja*, *armastaja*, *surija*, *tulija*, *mineja*, *ütteleja* j. t. Neid sõnu saab sünnitada kõigist aegsõnust (169 § 3 ja 186 §).

1. täh. Tüwe lõpu *-i* kohta, mis astub *-e* asemele, waata 212 § 4 täh.. Wõrdle ka *mineja* (=kes läheb) ja *minija* (=poja naine) ja pane tähele tähenduse wahet sõnades *lugeja* (=kes loeb) ja *lugija* (=palwe wend).

2. **-r** (*ar, ur*). Sõnad tähendawad tegijat, kelle omaduseks tegu on saanud; näit.: *jooma-r* (<*jooma*), *söömar*, *käimar*, *kiikur*, *nuttur*, *nuuskur*, *põdur*, *tappur*, *tapper* j. t.; ka uued sõnad: *wedur*, *tegur*, *lendur* j. t.

Selle liitelistel sõnadel wõib ka nimisõna olla põhitüweks; näit.: *ihnur* < *ihne*, *leibur* < *leib*, *kalur*, *lambur*, *nahkur* j. t.

2. tä h. Ka sõnadel nagu *joomar*, *söömar*, *wedur*, *tegur* jne. wõib lugeda nimisõna põhitüweks (*joom*, *sööm*, *wedu*, *tegu*).

Algupäraste **-r** sõnadega on sugulased **-er**, **-ar** ~ **-el**, **-al**: ga lõppewad laensõnad nagu: *kilter*, *mölder*, *köster*, *kípar*, *kutsar*, *pagar*, *tisler* j. t., *pruual*, *kärnal*, *rüütel* j. t.

3 tä h. Eelolewate sõnade kujul saaks palju sõnu sünnitada, mis wõiksid astuda wõõrakeeliste tegijanimede asemele; näit.: *karjur* (=Futtermeister), *juuksur* (frisöör), *püimur* (meier), *kellur* (uurmaaker), *küttur* (chauffeur, automobiili juhataja), *sõitur* (woorimees), *saatur* (konduktor) j. m. m.

245 §. Teonimede tuletusliited on:

1. **-mine**. Sõnad tähendawad paljast tegemist ja on kõigist aegsõnust tuletatawad; näit.: *armastamine*, *juhata-mine*, *juhtumine*, *käimine*, *suurustelemine*.

2. **-tus -dus** (õieti **-us**). Selle lõpuga sõnad on oma põhitüwe poolest kahesugused.

Ühel jaol sõnadel on põhitüweks *tehtawiku tüwi*, nagu: *haritus* (*harita-us*), *rebitus*, *külitus*, *rajatus*, *sõditus*, *soetus*, *nähtus*, *naelatus*, *wärwitus*, *mähitus*, *juhitus*, *mõeldus*, *õeldus*, *keedetud*, *kõidetud*, *sõidetud*, *annetus*, *teatus* jne. — kõik tehtawiku teonimed (169 § 3).

Teisel jaol sõnadel on põhitüweks *tegewiku tüwi*, nagu: *armas-tus* (<*armastu-ma*), *rahustus*, *hoiatust*, *kuotus*, *taplus*, *jutlus*, *sigidus*, *tüdidus*, *segadus*, *sobidus* j. t.

Sõnad tähendawad tegemist tehtawiku seisukohalt (*haritus* = haritud saamine), teo saadust (*kirjutus*) ehk teo nime (*armastus*).

4. t ä h. Tähenduse wahet -mine ja -tus teonimede juures waata lähemalt 152 §.

3. -ndus. Sõnad tähendawad umbes sedasama, mis 1 ja 2 all tuletuwad -nda- liitelisist aegsõnust (w. neid), näituseks: *para-ndus* (< *para-nda-ma*), *korjandus*, *kirjandus*, *pärandus*, *majandus* j. t.

4. -m ~ -ma. Sõnad tähendawad umbes seda, mis 1. all, kuid enam tegewuse saadusena ja neid tarwitatakse nimetawas wähe. Tuletatakse neid kohtolulise lõpust a ärajätmisel. Näit.: *joom*, (< *jooma*), *sööm*, *käim*, *müüm*, *lööm* (nii: *jooma päewad*, *sööma ajad*, *käima peal*, *müüma tunnid*, *ühe löömaga*) j. t.

Õieti on need sõnad kohtolulise nimetawad ja nende kääned kohtolulise kääned (waata 180 § 1 täh.).

5. -k. Sõnad tähendawad teo saadust. Põhitüweks wõetakse aegsõna käskiwi kõnewiis. Näit.: *joo-k* (< *joo*), *söök*, *saak*, *lөөk*, *wiik*, *jääk*, *pane-k* (< *pane*), *olek*, *käänak*, *tulek*, *minek*, *kõnnak* *uinak* j. t. Tuletatakse suurema jao ühesilbistest ja mõnedest kahesilbistest tüwedest.

6. -e. Sõnad tähendawad teo saadust, nagu -k:gi sõnad (5 all). Põhitüweks on kahesilbiste tüwedega aegsõnade käskiwa kõnewiisi ains. 2 pööre, mille lõputäishääl -e eest taganeb ja mille paine, kui ta on *kōwa*, nõrgeneb. Näit.: *ehe* (< *ehi*), *mähe*, *mölge*, *solge*, *torge*, *arwe* (*arwa*), *ilme* (*ilmu*), *kääne*, *leie löige* (*lõika*), *mulje*, *paine*, *püüe*, *wõte*, *jäte*, *joo-de* (*jooda*), *saade* (*saada*) j. t.

5. t ä h. Käänamise poolest käiwad need sõnad kõik II käänatuse (119 § 1 a) alla.

7. -tis, ~ -dis, -is. Sõnad tähendawad ka teo saadust ehk tehtust, nagu -e:gi sõnad, kuid meelelisemat (konkreetsemat). Põhitüweks on aegsõna käskiwi kõnewiis nõrgas paines. Näit.: *leigatis* (< *leika*), *kuiwa-tis*, *hirmutis*, *jahwatis*, *hoobeldis*, *imetis* (< *ime*), *jätis* (< *jäta*), *täidis*, *kütis*, *petis*, *leidis*, *söödis* j. t.

6 t ä h. Mõnel -tis -is sõnal on tegijanime tähendus, nagu *petis*.

7 t ä h. -*k*, -*e*, -*tis* ~ *dis* ~ *is* liitelised lähewad peaaegu ühte oma tähenduse poolest. Wahe on neil aga põhitüwes. -*k* liitelised sünniwad ühesilbistest tüwedest ja mõnest kahesilbisest; -*e* liitelised — üksi kahesilbistest ja -*tis* ~ *dis* ~ *is* liitelised peaaesiliselt mitmesilbistest, aga ka kahesilbistest tüwedest. Wõrdle: *saak*, *söör*, *panek*, — *leie*, *hüüe* — *hirmutis*, *ihaldis*, *leidis*.

Kõige kolme liite -*k*, -*e*, -*tis* abil on võimalik palju uusi sõnu sünnitada, nagu *tagatis* (kautsjoon), *õeldis* (Behauptung), *wastutis* (pant) jne. (Waata „Eesti Kirj. V“ lhk. 415).

8 t ä h. -*k*, -*e*, -*tis* sõnad on mõttelisemad kui 242 § alused. Wõrdle: *and* — *anne*, *murd* — *murre*, *pais* — *paise*, *hoid* — *hoie*, *arw* — *arwe*, *hüüd* — *hüüe*, *leid* — *leie*, *kütt* — (*küte* < *kütma*).

8. -*mus*. Selle lõpuga sõnad on olu- ja teonimed, mis enamasti on tuletatud sihituseta aegsõnust. Põhitüwi on kohtolulisest wõetud; näit.: *eksimus* (õieti *eksim-us* < *eksima* + *us*), *juhtumus*, *nägemus*, *olemus*, *sattumus*, *tundmus*, *tüdimus*, *wiibimus*, *wäsimus*, *wõimus*, *küsimus*, *wedamus* j. t.

9 t ä h. Ka selle liite abil saaks palju uusi sõnu sünnitada nagu *pettumus*, *tegemus* j. t. (Waata „Eesti Kirj. V“ lhk. 412, 413).

9. -*in*. Selle lõpuga tuletuwad teo ja olunimed -*e* liitelisist aegsõnust (270 §), mis näitawad looduse häälitsemist. Näit.: *jorin* (< *jori-se-ma*), *kelin*, *kärin*, *kolin*, *kohin*, *lohin*, *mudin*, *mürin*, *pörin*, *sagin*, *sorin*, *sosin*, *surin* j. t.

10. -*ng* (-*ing*, -*ang*). Käskiwa kõnewiisi nõrgasse tüwesse liitudes sünnitab seegi liide teonimesid, nagu: *lahing*, *leping* (< *lepi*), *waling* (< *wala*), *wassing*, *laeng*, *murrang*, *lõhang* j. t.

246 §. Põhitüweks on nimisõna (ehk selle sugulane tüwi.) Tuletatud sõnad on enamasti meelelised asisõnad. Nimesõnalisse põhitüwesse liituwad tuletusainetest on tähele pandawamad:

1. -*ik* ~ -*iku*. (-*dik*, -*lik*, -*mik*, -*nik*, -*pik*, -*rik*, -*stik*, -*wik*). Sõnad

a. tähendawad olewust ehk asja, millel on põhitüwes öeldud mõiste omaduseks, (omanduseks) ehk sisuks, nagu: *tuulik* (< *tuul* + *ik*), *noorik*, *pealik*, *saadik*, *joodik*, *weerandik*, *haganik*, *igawik*, *wabadik* (*waba* + *dik*), *lagedik*, *ohelik*, *poolik*, *kõrtsmik*, *kirjanik*, *aednik*, *wästriik*, *widewik*, *ümarik* j. t.

b. *on* kogunimend, nagu: *kaasik* (< *kase*), *kuusik*, *lepik*, *männik*, *tammik*, *sarapik*, *kanarplik*, *arwustik*, *saarestik*, *laewastik*, *kuristik*, *sõnastik*.

Tä h. Käänamise poolest kuuluvad -ik sõnust kaasrõhulised (nelja- ja enamsilbised ehk kolmesilbised kõwendatud) tüwed I käänatusse (111 § 4.), teised (kolmesilbise nõrga tüwega II käänatusse (119 § 2).

2. *-la*. Leidub koha nimedes, mille tüwe mõiste näitab paiga elanikka ehk omadusi, näit.: *Ridala* (= seal kus read), *karula* (= karu elupaik) *Wigala*, *Rawila*, *Kohila*, *Keila*, *Lihula*, *Rapla*, *Tuhala*, *Õnnela*, *Toonela*, *Maanala*, *Sakala* j. t.

3. *-s* (*-as*, *-es*, *-us*, *-is*). Neist sõnadest tähendawad *-us*, *-is* lõpulised meelelisi asju, mida põhisõnas nimetatud olewused ehk asjad tarwitawad ehk mille omadus neil on, nagu: *kaelus* (< *kael*), *kannus* (*kand*), *jalus* (*jalg*), *paelus*, *rinnus*, *käis* (< *käsi* ~ *käe*), *emis* (< *ema*) *esis*, *metsis*, *pealis*, *ümbrus*, *keris* j. t.

-as *-es* lõpulised tähendawad mitmesuguseid asju ja olewusi, nagu: *koobas*, *küngas*, *roobas*, *rüngas*, *teiwas*, *urgas*, *jänes*, *ilwes*, *nõges*, *wares* j. t. § m

4. *-kas* (*-gas*). Leidub ka omadussõnaliste liidete hulgas (257 §) mille iseloomu ta ehk enam awaldab. Sõnad tähendawad loomi, taimi, millel põhisõna mõiste on omaduseks, ehk ka muid asju. Ka hulgal laensõnadel on see lõpp. Näit.:

arakas, *kutsikas*, *latikas*, *liblikas*, *orikas*, *põrnikas*, *putukas*, *sipelgas*, *wasikas* j. t.

jalakas, *jõhwikas*, *juurikas*, *kadakas*, *kaalikas*, *maasikas*, *murakas*, *oblikas*, *ohakas*, *remmelgas* j. t.

allikas, *kannikas*, *kurikas*, *rusikas*, *sarikas* j. t.

äädikas, *kopikas*, *kuningas*, *lusikas*, *tubakas* j. t.

5. *-ke*. Wähendawa tähendusega, nagu: *armuke*, *emake*, *lapsuke* j. t. Tarwitatakse enamasti ühes -ne lõpuga: *armukene*, *emakene*, *lapsukene*. Waata ka omadussõnaliste liidete all (256 § 6).

6. *-nd*. Sõnad tähendawad asju, mis kehastawad põhisõnas käsitatud mõistet ehk täidawad selle aset. Näit.:

isand (< *isa*; see, kes *isa* asemel), *emand*, *õdend*, (= *wõõras* *õde*), *põrmand*, *tõrwand*; *aadend* (< *aade* = kehanenud *aade*, *paleus*), *näidend* (< *näide*).

-*nd* liitelisi algupäraseid sõnu on vähe, aga uusi on tekkimas. Uuemates sõnadest olgu nimetatud: *kawand* (< *kawa*), *wäidend* (teoreema), *wõrrend* (= proportsioon), *wahend*, *wastand*, *eband* (absurdum). Waata „Eesti Kirj.“ V lhk. 441.

7. -*us*. Selle liitega tuletatud sõnu kutsutakse omaduse nimedeks.

247 §. **Omaduse nimed** ütlewad põhisõnas käsitatud mõiste omaduseks ümber. Neid saab tuletada kõigist omadussõnust, suurest hulgast asisõnust ja peale selle veel paljudest teistest nimisõnadest ja ka abisõnadestki. Näituseks: *naabus* < *naaber*, *rahvus* < *rahwas*, *saksus* < *saks*, *sakslus* < *sakslane*; *ahnus* < *ahne*, *rumalus* < *rumal*, *waesus* < *waene*, *walgus* < *walge*; *üksus* < *üks*; *mitmus* < *mitu* ~ *mitme*; *küllus* < *küll*; *ümbrus* < *ümber*.

Ka üksikud aegsõnalise põhitüwega -*us* sõnad kalduwad oma tähenduse poolest omaduse nimede liiki, nagu *põlgtus*, *ihaldus* j. t. Nende põhisõnaks tuleb arwata omadussõnalist aegsõna wormi (kesksõna); nagu *põlgtud* = *põlatud*, *ihaldud* = *ihaldatud*. Peale selle tuleb tähendada, et ka mitmed -*mus* liitelised sõnad (245 § 5) aegsõnas käsitatud tegemist ehk olemist omaduseks ümber ütlewad nagu *wäsimus*, *tüdimus*, *wõimus* j. t.

248 §. **Omaduse nimede sõnakuju** kohta oleks ütelda, et nad on kas a) kahesilbised III astmel ehk b) kolmesilbised I ja II astmel ehk d) neljasilbised ja nende wäärilised.

a) **Kahesilbised** omaduse nimed tuletuwad kahesilbistest painuwatest tüwedest nõnda, et lõpp -*us* astub kõwenenud tüwe külge ja et tüwe lõpu täishäälik kaob -*us* eest; näit.: *nõrkus* (< *nõrka* + *us*) *rahvus* (< *rahwa* + *us*), *töökus* (*tööka* + *us*), *põhjus*, *õigus*, *puhtus*, *argtus* (~ *argus*), *soojus*, *koe-rus*, *tühjus*, *sõprus*, *lõtwus*, *kurbtus* (~ *kurbus*), *küllus*, *ümbrus* j. t.

Nende hulka tuleb ka lugeda ühesilbistest tuletunud *headus, priius*.

b. Kolmesilbised omaduse nimed tuletuvad:

1. painumata kahesilbistest tüvedest. Selle juures astub tüve lõputäishääliku ja tuletuslõpu wahale, (et täishäälikute kõkkupõrkamist — hiaatust — ära hoida) wahelhäälik -d- (waata 240 §). Näit.: *iludus* (< *ilu + d + us*), *isadus*, *isedus*, *kenadus*, *kõwadus*, *mõjudus*, *pühadus*, *pahadus*, *sigidus*, *wabadus*, *wajadus*, *wisadus* j. t.

2. kolmesilbistest tüvedest tüve lõpuhääliku koatamisega, näit.: *haledus* (< *haleda + us*), *jämedus*, *karedus*, *mõrudus*, *pimedus*; *mõjus* (< *mõjusa*), *kesis* (< *kesise*), *labas*, *paras*, *rammus*, *sarnas*, *waras*, *hubas*; *parem* (< *parema*), *enamus*; *hooletus* (< *hooletu + us*) *abitus*, *kärsitus*, *keeletus*, *meeletus*, *wallatus* j. t.

3. neljasilbistest tüvedest. Kuna need tüwed kahesilbise kaasjuurega on, jääb kaasjuurest harilikult ainult esimene kaashäälik järele, -ne ~ -se sõnadest aga peale selle ka weel teise silbi s. Näit.: *haruldus* (< *haruldase*), *laidlus*, *pikaldus*, *sarnadus* (< *sarnaduse*); *inimsus* (< *inimese*), *esimsus* (=prioriteet), *ligimsus* (=altruismus), *igawsus* (*igawese*); *lühiksus* ~ *lühikus* (< *lühikese*), *lühidus* (< *lühidase*) j. t.

Sõnast *wäikene* on omaduse nimi *wäiksus*.

d. Neljasilbised ja nende wäärilised, (s. o. kolmesilbised III astme esimese silbiga sünniwad kaasjuurelistest -lik lõpuga omadussõnust, mõnedest -ik lõpulisist asisõnust ja aegsõna kohtolulise ilmaitlewast. Näituseks: *alalikkus* (< *alalik*), *ilmalikkus*, *hoidlikkus*, *kasulikkus*, *wõimalikkus*, *usulikkus*; *ämärikkus*, *konarikkus*, *ümarikkus*; *häbemattus* (*häbemata + us*), *kasimattus*, *keelmattus*, *leppimattus*, *määramattus*, *õppimattus*, *piiramattus*, *suremattus*, *uskmattus* j. t.

249 §. Tähendama peab weel, et -lus lõpulisist omaduse nimesid ainult -lane liitelisist nimisõnust saab tuletada (-line liitelisist mitte), näit.: *sakslus* (< *sakslane*), *kahtlus*, *kiriklus*, *waenus*, *rahwuslus*, *wagalus*, *wenelus*.

-line lõpulistest tuletatud omaduse nimede aset peawad täitma -lik lõpulisist saadud sõnad (*waewaline* — *waewalikkus*,

tõeline — *tõelikkus*), ehk seitsamast lõpust tuletatud, aga alalhoidud kaasjuurega, näit.: *waewalisus*, *tõelisuus*, *wõimalisuus* j. t.

Kui -line sõnust ka -lus sõnu tahetakse tuletada, läheksid -line ja -lane põhisonad segamini (wõrdle *sugulane* — *suguline*, *õiguslane* — *õigusline* ~ *õiguseline* ja *sugulus* ja *õiguslus*).

b. Omadussõnalised liited.

250 §. Omadussõnalised liited ühinewad suuremalt jaolt nimisõnaliste põhisonadega, ainult aegsõna nimetawa kõnewiisi omadussõnalistel wormidel, mis ka loomu poolest omadussõnade hulka tulewad lugeda, on põhitüvi aegsõnaline.

251 §. Peaasjalikult aegsõnalistesse põhitüwedesse liituwad järgmised lõpud:

1. **-w** (*-wa*). Selle lõpu abil tuletatakse:

a. Kõik aegsõna olewiku kesksõnad, nagu: *olew*, *ol-daw*; *lugew*, *loetaw*; *armastaw*, *armastataw* jne. (w. 183 §).

b. kesksõnade sarnased aegsõnaliste tüwedega omadussõnad, nagu: *osaw* (<*oskaw*), *põnew*, *kõlaw*, *palaw*, *ustaw* (<*usutaw*), *pudew* j. t.

d. mõned nimisõnaliste põhitüwedega omadussõnad, mis ütlewad nimisõna mõistet omaduseks, näit.: *igaw* (<*iga*), *kirew* (<*kiri*), *lihaw* (<*liha*), *teraw* *wägew*, *werew* j. t.

2. **-nud**; tegew. minew. kesksõna lõpp; näit. *õppinud*, *surnud*, *wäsinud* j. t. (184 §).

3. **-tud**; tehtaw. min. kesksõna lõpp; näit.: *laenatud*, *surmatud*, *walitud*, *pimestatud* j. t. (184 §).

252 §. Peaasjaliselt nimisõnalisisse põhitüwesse liituwad:

1. **-ne** (*-se*); kõige üleüldisem omadussõnu tuletaw lõpp; ühineb iga tõugu sõnadega peale aegsõnade.

A. Nende tähenduse kohta on tarwis tähele panna:

a. asisõnalise ja asesõnalise põhitüwega *-ne* sõnad tähendawad asja ollust (*kuldne*, *tinane*), millegi olusega kokkupuutumist (*jahune*, *porine*), mõõtu (*tolline*, *wakane*), olewuste ja asjade tõugu (*isane*), laadi (*wihane*, *tasane*), pärit — olemist (*taewane*, *meiene*, *nendene*), aega (*õhtune*, *jõulune*).

Siia kuuluvad ka ristnimelised omadussõnad, nagu: *Jaanine* (*Jaanine wend* ~ *Jaanist wend*), *Jürine*, *Mardine*, *Leenane* j. t.

b. Omadussõnalise põhitüwega -ne sõnad tähendawad omaduse wähendust, näit.: *kehwane*, (= *kehwa-poolne*), *lahjane*, *noorene*, *rumalane*, *wastine*, *wedeline* j. t.

d. arwsõnalise põhitüwega -ne sõnad näitawad mõõtu, näit.: *ühene*, *kahene*, *kümnene*, *sajane* j. t.

e. abisõnalise põhitüwega -ne sõnad tähendawad kohta, aega, ladi, näit.: *pealne*, (<*peal*), *tagune* (<*taga*), *wäline*, *endine*, *nüüdne*, *praegune*, *tänewune*, *lahtine*, *sillune* j. t.

h. Peale selle sünnitab -ne ka mõned nimisõnad, nagu: *hobune*, *rebane*, *pikne*, *naine* j. t., millest mõned ainult mitmuses on tarwitatawad, nagu: *päitsed*, *ristsed*, *wennased* (~ *wennaksed*), *omased* (~ *omaksed*) j. t.

1. tä h. -ne sõnade hulka tulewad ka lugeda mitmesugused kohanimed, nagu: *Aliste*, *Kallaste*, *Kuiwaste*, *Jõgeweste* j. t.

2. tä h. -tsi lõpuga kohanimed näiwad ajajooksul muutunud -ste lõpulised nimed olewat, nagu: *Kuigatsi* ~ *Kuigaste*, *Wiiratsi* ~ *Wiiraste* j. t. ✓

B. -n sõnade tuletamisel on tarwis tähele panna, mis sugustesse sõnakujudesse ta liitub. -ne liitub:

a. ainsuse nimetawalise wormi külge, näit.: *isane* *unine*, *wesine*, *aegne*, *jalgne*, *keelne*, *kuldne*, *nahkne*, *õlgne*, *orgne*, *põhine*, *tuulne*, *kuune*, *ööne*, *soone* jne.

b. ainsuse omastawalise wormi külge, näit.: *kärnane*, *karwane*, *kullane*, *lubjane*, *raswane*, *roojane*, *soolane*, *tõrwane*, *tuulene* j. t.

d. mitmuse osastawalise nõrga paine külge, näit.: *paigune* (<*paiku*), *kalune*, *marjune*, *mehine*, *sõlmine*, *tuuline*, *luine* (<*luid*), *maine*, *puine* j. t.

3 tä h. Sõnakujudel nagu: *kangune*, *kergune*, *kõrgune*, *laiune*, *raskune*, *walgune* jne. on põhisõnadeks -us: sõnad (*kangus*, *kergus*, *kõrgus* jne.).

4 tä h. Tähenduse poolest lähewad a, b. ja d alused sõnad wähe teineteisest lahku; a ja d alused tähendawad enam olulist, b — ainult külge tulnud omadust.

2. -line (~ *lise*).

253 §. -line liide on tekkinud alalütlewa kääne lõpust -l ja tuletusliitest -ne (252 §); nende ainete wahel on -i-

sidehäälikuks. *-line* sõnade põhisõnaks võib siis alalütletawat nimisõnade muudet lugeda, mille otsa on liitunud *-ne*, näit.: *metsaline* < *metsal* + *ne*.

A. Oma tähenduse poolest on *-line* sõnad osalt asisõnad, nagu *abiline*, *kirikuline*, *marjuline*, osalt omadussõnad, nagu: *armuline*, *hädaline*, *keeruline*.

-line lõpulised sõnad ütlevad seda, mis põhisõna nimetab:

a, olemise ehk wiibimise ehk ka päritolemise paigaks, näit.: *kirikuline* (see, kes on kirikus), *matuseline* (kes on matusel), *põrguline* (põrgust tulnud); *kõrtsiline*, *linnaline*, *marjuline*, *mõisaline*, *piduline*, *pulmaline*, *talguline*, *teoline*, *weskiline* j. t.

1 täh. Olemise ehk wiibimise *-line* sõnad näitawad ikka ainult ajutist olemist ehk wiibimist kuski kohas; jäädawat olemist tähendawad sama põhisõnaga *-lane* sõnad. Wõrdle *Tartuline* (= kes ajutiselt Tartus) ja *Tartlane* (= Tartu elanik), *rannaline* (= rannas käia), *randlane* (= ranna elanik), *kirikuline* (= kirikus olija), *kiriklane* (kindel kiriku sõber) j. t.

b, olekuks ehk järjeks, milles keegi on, näit.: *leinaline* (kellal leina aeg), *nutuline*, *rõõmuline* (kes rõõmus), *rahuline*, *rutuline*, *wihmaline*, *waeualine* j. t.

d, mõõduks, mis asjasse mahub ehk hinnaks, mis asi wäärt, näit.: *matiline* (kuhu matt sisse mahub), *toobiline*, *wakaline*, *rublaline*, *tolliline*, *kaheline*, *sujaline* j. t.

2 täh. *-line* mõõdusõnad näitawad ikka ainult ligikaudist mõõdu, täieliselt mõõdawat *-ne* sõnad (252 § a). „*-ne* mõõdab, *-line* mahutab (Dr. Hurt*). Wõrdle *toobiline pudel* (= pudel, millesse parajaste mahub toop) ja *toobiline pudel* (= pudel, millesse mahub umbes toop).

e, asjade ehk isikute omaduseks ehk iseloomuks, näit.: *leiwaline* (kel on leiba), *murdeline* (murde omadustega), *wõrguline* (wõrgu sugune); *rahaline*, *orjaline*, *sõbraline*, *waeuline*, *tanguline*, *täpiline* j. t.

h, omaduse wähenduseks; näit.: *araline* (pisut arg), *kuurwaline*, *kõhnaline*, *tooreline*, *ahneline*, *pühaline* j. t.

B. *-line* liitliste sõnade põhisõnuks wõiwad olla nimi-sõnad (*kirikuline*) ja abisõnad (*wastaline* < *wasta*).

Tuletamisel tuleb tähele panna, et *-line* ikka ühineb omastawalise tüwega. Omastaw võib olla:

a) ainsuseline, näit.: *asjaline*, *auguline*, *ealine*, *hädaline*, *haualine*, *jaoline*, *koopaline*, *liikmeline*, *naiseline*, *okkaline*, *teoline*, *wiljaline* jne., ehk

b) mitmuseline (nõrgenenud mitmuse osastaw, waata 132 § 1 täh.) näit.: *kõrwuline*, *nurgeline*, *päewiline*, *seeline*, *sõlmiline*, *seoline*, *silluline*.

3. -lik (~liku).

254 §. A. Tuletusliide *-lik* on oma tähenduse poolest *-line* lõpuga ligidalt sugulane, kuna temaga tuletatud sõnad olewuste omadust ja iseloomu ehk põhisõnas nimetatud omaduste wähendust tähendawad. Wõrdle: *rahulik* ja *rahuline*, *rahwalik* ja *rahwaline*, *arglik* ja *araline*.

1. täh. *-lik* sõnadel on aga ikka ainult o m a d u s -sõnaline tähendus, kuna *-line* sõnad ka asisõnadena esinewad (*kirikuline*, *tööline*).

B. *-lik* ühineb nii hästi nimisõna kui aegsõna tüwega: *auklik*, *kannatlik* (wõrdle 253 § B.).

Kuna liide *-line* alalütlewast käänest pärit on ja sellepärast temaga tuletatud sõnade põhisõnaks ainult wõiwad olla käänetawad sõnad, on *-lik* teisalt pärit ja ta ühineb ka teiste sõnadega.

2 täh. Mitmed keelemehed (Ahrens, Hurt) peawad *-lik* liidet Germani keelest laenatud lõpuks (Saksa *-lich*, murretes *-lik*, Rootsi *-lig*).

a. Nimisõna tüwedega ühinedes liitub *-lik*:

1) I astme sõnade muutmata tüwe külge, näit.: *isalik*, *emalik*, *majalik* *imelik*, *kasulik*, *tujulik*, *walelik* j. t.

2) nõrgenewate ja painumata tüwede nimetawa wormi külge, kus juures lõputäishäälik, kui ta olemas, ja nimetawa lõpud (peale *-us*) ära langewad; näit.: *auklik*, *arglik*, *kurblik*, *küsilik*, *muhklik*, *nurklik*, *pislik*, *piinlik*, *rüülik*; *kirik-lik*, *meisterlik*, *preesterlik*, *prohwetlik*; *kerklik* (<kerge), *haiglik*; *kuning-lik* (<kuningas); *teadus-lik*, *rahwuslik*, *paleuslik* j. t.

3. kõwenewate tüwede lühenemata kõwa paine külge, näit.: *kohtulik*, *okkalik*, *rahwalik*, *rikkalik*, *puhtalik* j. t. mõnes sõnas ka lühenenud wormi külge, nagu *mätlik* (<mätta), *warglik* (<warga) ~ *wargalik*.

4. Mõnikord ka nõrgenewate tüwede omastawa wormi külge, näituseks: *asjalik*, *armulik*, *naerulik*, *rõõmulik*, *õnnelik*, *wõimulik*, *wennalik* j. m. t.

b, Aegsõna tüwedega ühinedes liitub *-lik*.

1. I astme tüwede muutmata wormi külge; näit.: *häbelik* (<häbe-ma), *põdelik*, *surelik*, *tegelik*, *wõimalik* j. t.

2. painuwate aegsõnade kõwapainelise (enamast ühesilbiseks lühenenud) tüwe külge, näit.: *andlik*, *hoidlik*, *kõlblik*, *kartlik*, *leplik*, *näitlik*, *muutlik*, *püüdlük*, *tahtlik*, *wõitlik* j. t.

3. mitmesilbiste (lõpuhääliku wõrra) lühenenud tüwe külge; näit.: *kannatlik* (*kannata-ma*), *õpetlik*, *alandlik*, *ehmatlik*, *kohutlik* j. t.

3 täh. Soowitaw on *-line* ja *-lik* liitega omadussõnade wahel wõimalikult wahet teha. Selleks järgmised näpunäited:

1. Kus *-line* ja *-lik* sõnade wahel tähenduslikku wahet ei saa teha ja mõlemad õieti on sünnitatud, tuleb *-line* lõpuga sõnadele kui eestipäraseimatele eesõigus anda, näit.: *tundeline* (< *tunne*) ~ *tundlik* (< *tundma*).

2. Tähenduse poolest püütagu *-line* sõnu seal tarwitada, kus on jutt ligi-olemisest, liigist olemisest, pärit-olemisest, omaduseks olemisest, millegagi ühenduses olemisest, ja *-lik* sõnu seal, kus tähendatakse olewuse omadust, iseloomu, laadi. Näituseks *looduseline kôn* = loodusest pärit ainega kône, *looduslik nähtus* = looduse nähtus, loodusele omane nähtus; *rahaline mees* = mees, kellel on raha, rahaga mees; *rahalik asi* = asi, kus raha pea asjaks.

3. Tähtsam kui tähenduslik wahe on tuletuslik wahe *-line* sõnade tüwi lõppegu i k k a täishäälikuga, *-lik* sõnade oma wõimalikult kaashäälikuga; nii siis: *auguline*, mitte *aukline*, aga *auklik*, *seaduseline*, mitte *seadusline*, aga *seaduslik*. (Waata Hurt „Eesti“ sõnad *-line* lõpuga n. k.).

Muidugi jääwad juba kiwinenud *-lik* sõnad täishäälelise tüwelõpuga tarwitusele, nagu: *asjalik*, *ilmalik*, *imelik*, *isalik*, *kasulik*, *lihalik*, *mehelik*, *murelik*, *pidulik*, *rahulik* õnnelik j. t.

4. Peetagu mees, et aegsõna tüwedest ainult *-lik* liitelisi sõnu saab tuletada, nii siis ainult: *teadlik* mitte milgil kombel *teadline*, *tegelik* (mitte *tegeline*), *õpellik* (m. *õpetline* *).

4. *-lane* (~ *-lase*).

255 §. A. *-lane* liitega sõnad langewad tähenduse poolest kahte liiki: 1) omadussõnadesse ja 2) asisõnadesse:

1. *-lane* lõpulised omadussõnad ütlewad põhisõna mõiste olewuste omaduseks, näit.: *kahtlane* = kahtlemise wäärt, *õiglane* = õige, õigust nõudwa iseloomuga; *haiglane*, *kõrglane*, *peenlane*, *tühilane*, *wäiklane* j. t.

2. *-lane* lõpulised asisõnad on:

a) isikute ja elanikkude nimed nende rahwuse, elukoha ehk nende loomu, olu, tegewuse ja poolehoidmise järele; näit.: *armeenlane*, *baltlane*, *eestlane*, *greeklane*, *hiidlane*, *inglane*, *jaapanlane*, *lätlane*, *sakslane*, *wenelane*; *linnlane*, *randlane*, *narwlane*, *tallinnlane*, *tartlane*, *walklane*, *wõrulane*; *arglane*, *tuisklane*; *wõlglane*; *waenlane*; *kosilane*; *karsklane*; *kiriklane*, *rahwuslane* j. t.

*) Waata *-lik* ja *-line* kohta ka Joh. Aawik „Mõned keele reeglid“ (1912) lhk. 16, 17.

b) lindude ja putukate nimed; näit.: *erilane, haablane, kärblane, mesilane, warblane* j. t.

B. Lõpp *-lane* ühineb samasuguste tüvedega kui *-lik*, s. o. ta liitub võimalikult umhäälelistesse tüvelõppudesse. Sellepärast on näit. õigem öelda *üliõplane* kui *üliõpilane*.

256 §. Lõpu *-ne*:ga ühendatud on peale ülewalpool arutatud omadussõnaliste liidete veel liited *mine* ja *kene*.

5. *-mine ~ -mene* (*~ mise ~ mese*) ühineb paika näitawate asisõnaliste ja abisõnaliste tüvedega ja ütleb neid sõnu omadussõnadeks ümber; näit.: *äärmine, alumine, järgmine, keskmine, pealmine, sisemine, tagumine, wälimine; esimene ligimene* (waata 131 § 4.) j. t. ja üks sõna *-mane* lõpuga: *wiimane* (*~ wiimine*) *~ wiimne*.

6. *-kene* vähendab põhisõna tähendust (w. ka 246 § 5) näit.: *hallikene, heldekene, kehvakene, noorukene, pehmekene, soojukene, tasakene, wäetikene* jne.

257 §. Kuna *-ne*:ga lõppewad omadussõnad kõik põhisõna mõistet omaduseks ütlewad, on veel olemas kaks omadussõna liidet, millest teine omaduse rohkust, teine omaduse puudust näitab. Need liited on *-kas* ja *-tu*.

7. *-kas ~ -gas ~ -jas* (omast. *-ka ~ -ga ~ -ja*) ühineb üksi nimisõnadega ja näitab: a) et ühte asja kellelgi ehk millelgi rohkesti omaduseks on, näit.: *kalakas, kiwikas, kõnelkas, leiwakas, perekas, rahakas, rammukas, sõnakas, tolmu-ukas, tuumakas, tujukas, wiljakas, liiwakas, sauekas, naljakas* j. t.

b) et kellelgi ehk millegi omadus põhisõna mõiste poole kaldub; näit. *helkjas, hapukas, mustjas, kebjas*, (*< kebi = kerge*), *nõrkjas, punakas, ruskjas, tõmmukas, walkjas* j. t.

d) Peale selle on *-kas* loomade, taimede aga ka teiste asjade nimede lõpuks. Näit.: *arakas, kutsikas, latikas, liblikas, mullikas, orikas, sitikas, wasikas; jalakas, jõhwikas, kadakas, maasikas, remmelgas, toomingas; allikas, kannikas, karikas* nende hulgas palju laensõnu nagu: *kasukas, kopikas, kuningas, lusikas, äädikas, tubakas* j. t. (w. ka 246 § 4).

8. A. *-tu ~ -ti* (omast. *-tuma ~ -tima*; w. 119 §, 2. 1 täh.) ühineb ka ainult nimisõnadega ja näitab, et kellelgi ehk

millelgi põhisõnas nimetatud asi puudub; näit.: *abitu*, *hooletu*, *keeletu*, *ilmatu*, *meeletu*, *näotu*, *nõutu*, *õnnetu*, *päratu*, *wallatu*, *wüeti*.

B. -tu -ti ühinemise kohta põhitüwega tuleb nimetada, et tüwi ikka sõna ilmaütleva tüwe hääleastmel on; wõrdle *korratu* ja *korrata* (<kord), *hännatu* ja *hännata* (<händ), ka tuleb tähele panna, et hulk -tu sõnu osastawalisest mitmusest tuletuwad; näit.: *armetu*, (<*arm*, mitm, os, *arue*), *jõuetu* (<*jõud* — *jõude*), *käsitu*, *silmitu*, *wäeti* (<*wägi*) j. t.

1. täh. On -tu sõnu olemas, mis mitte omaduse puudust ei tähenda, waid täielist omaduse olemas olemist. Niisugused juba kiwinenud sõnad (uusi ei wõi juure tekitada) on näit.: a) *koletu* (= enam kui kole), *ilmatu* (= suurem kui ilm), *küllatu* (= enam kui küll), *nurjatu* (<**nuri*), *reotu* (<**rigu*), *riiwatu* (<riiwa-kas), *tohutu* (= täispuhutud, suur) j. m. t.

b) Iseäranis tähendawad mõned aegsõnade tüwedest tekkinud -tu sõnad põhisõna mõiste olemas-olemist, näit.: *ennatu* (<*ennatama* = kiiresti püüdma) = kel alati kiire, *tüütu* (<*tüütama*) = kes alati tüütab, *kärsitu* (<*kärsima* = kannatamata olema) = kannatamata, *kahwatu* (<*kahwatama*) = kahwatanud, *alatu* (<*alatama* = halwaks pidama) = halb, halwaks peetaw, *üleannetu* (<*üle andma*) j. m. t.

2. täh. Eelmises tähenduses ettetoodud aegsõnaliste -tu tuletusi ja üleüldse -tu loomust tähele pannes jäägu -tu sõnad aegsõnust tuletamata ja tarwitatagu selle asemel kohtolulise ilma ütlevat (*lugemata*). Ainult üks -tu sünnitus on olemas: *läbetu* = läbemata < *läbema* (= püsima, aega olema; ma läben oodata = mul on aega oodata), ühesilbiste kohtolulisest tekitatud olgu lubatud wormid *wõimatu*, *saamatu*.

3. täh. -tu ~ -ti — -tuma ~ -tima käänamise kohta w. 119 § 2, 2. täh.; -ma silbi alalhoidmise poolt oleks weel öelda, et seda ka tarwis on kesksõnalise -tud ~ tu käänete lahuspdamise pärast. Wõrdle: *haawatule* (kes haawatud) ja *haawatumale* (ilma haawata); *korratule* (mis korratud) ja *korratumale* (mis ilma korrata).

258 §. Omadussõnaliste liidete hulka kuulub ka wõrdelduse tunnus.

9. -m (~ma), näit. *ilusa-m*, aga selle kohta w. 142 §.

2. Aegsõnade tuletamine.

259 §. Aegsõnu wõime meie nende tähenduse poolest mitmesse liiki jagada. Iga liigi aegsõnal on oma tuletused.

Kõigepealt tuleb wahet teha tegewuseliste ja tehtuseliste aegsõnade wahel. Teised näitawad tegemist, olemist, teised — tegewusse, olemisse panemist, sundimist.

260 §. a) Tegewuselised aegsõnad wõiwad olla sihilised (transitiivsed), nagu: *keeran* (mida?), *näen* (mida?) ehk sihitumad (intransitiivsed), nagu: *ujun*, *magan*.

b) Tehtuselised (faktiivsed) aegsõnad on ikka sihilised; näit.: *näitan* (< *näen*), *ujutan* (< *ujun*).

261 §. Suurele osale tegewuselisile aegsõnule wõib wastawaid tehtuselisi leida; näit.: *käin* — *käitan*, *loen* — *loetan*, *müün* — *müütan*, *õpin* — *õpetan*, *wärisen* — *wäristan* jne.

262 §. Tegewuselised sihiga aegsõnad tuletuwad **nimisõnust**.

a. ilma tuletusliideteta lihtsalt aegsõnaliste lõpude külgeliitmise teel, kus juures painuwad tüwed enamasti kõwas paines esinewad ja mõnikord ka tüwe lõputäishäälik muutub. Näit.: *kõis* ~ *kõit* < *kõit-ma*, *wõi* ~ *wõid* < *wõid-ma*, *ruun* ~ *ruuna* < *ruuna-ma*, *juur* ~ *juuri* < *juurima*, *aur* ~ *auru* < *aura-ma* jne.

Tegewuselised nimisõnadest otseteel tuletatud sihilised aegsõnad wõiwad tähendada:

a. selle walmistamist, mis põhisõna ütleb, nagu: *kuhjama* ~ *kuhja tegema*, *waewama* = *waewa tegema*;

näitused: *aurama*, *haawama*, *jalkama*, *munema*, *paarima*, *piinama*, *piirama*, *poolima*, *poegima*, *rajama*, *ridama*, *ronima*, *ruunama*, *sõdima*, *sõlmima*, *tolnama*, *waguma*, *wõrkima* j. t.

b. selleks olemist, mis põhisõna ütleb, nagu: *santima* = *sandiks olema*;

näitused: *ahwima*, *arstima*, *juhtima*, *nüttima*, *nõiduma*, *orjama*, *tõlkima* j. t.

d. sellega tegemises olemist, mis põhisõna ütleb, nagu: *koorima* = *koort wõtma*.

näitused: *kaebama*, *karwama*, *laastama*, *latwama*, *rohima*, *willama* j. t.

e. sellega ühendamist, mis põhisõna ütleb, nagu: *lupjama* = *lubjaga katma*;

näitused: *joonima, kuldama, mähkima, muldama, paikama, raswama, soolama, soonima, tinama, tahmama, tõrwama, waapama, wärwima* j. t.

h. selle asja abil töötamist, mis põhisõna nimetab, nagu: *sõeluma* = sõelama töötama;

näitused: *äestuma, kammima, lõngama, mändama, neelama, nottina, rullima, saagima, tuulama, silmama, sugema* (< suga), *wäntama, wihtuma, wiilima, winnama* j. t.

b. tuletusliite *-ta* abil, kus juures kahesilbiline painuw tüwi nõrgas paines, ühesilbiline III hääleastmel esineb, näit.: *ehe* — *ehi-ta-ma*, *kerge* — *kergi-ta-ma*, *külma* — *külme-ta-ma* j. t. Waata *-ta* aegsõnade iseäralist tähendust tehtuseliste aegsõnade all 270 §.

263 §. Tegewuselisi sihitumaid aegsõnu tuletatakse ka **nimisõnadest**:

a. ilma tuletusliideteta nagu sihilisigi. Neid aegsõnu ei ole palju ja nad tähendawad seks ehk ses olemist ehk seks saamist, mis põhisõna ütleb; näit.: *kuiwama* = kuiwaks saama, *punama* = punane olema, *sinama* = sinine nägima, *märguma*, *leigema* ~ *leigima*, *nappima*, *nõrkema*, *tõlpima*, *walmima* j. t.

b. tuletusainete waral, kus juures eriliidetega aegsõnad oma tähenduse järele eriliikidesse jagunewad. Need liigid on järgmised:

1. tagasisihtiwad (refleksiivsed) aegsõnad, näit.: *murduma*;

2. saabuwad (translatiivsed) aegsõnad, näit.: *murenema*;

3. ühekordsed (momentaansed) aegsõnad, näit.: *müratama*;

4. kordlewad (frekwentatiivsed) aegsõnad, näituseks: *murdlema*;

5. wastastikused (restiprooksed) aegsõnad, näituseks: *riidlema*;

6. loodushäälelised (onomatopoeetsed) aegsõnad, näituseks: *mürisema*;

7. vähendawad (diminutiivsed), näit.: *häälitsema*, w. 271 §.

264 §. **Tagasisihtiivate** aegsõnade tunnus on tüve lõputäishäälik *-u- ~ -i-*, mis astub põhitüve lõputäishääliku asemele (*tunne ~ tund-ma — tund-u-ma*). Ühesilbiste tüvide ja mõne lühenenud tüve otsa asub *-u ~ -i* asemel *-bu ~ -bi* (*saama — saabuma*) wahest ka *-du ~ -di* (*pooma — pooduma, meel ~ meele ~ meeldima*). Täishäälikute kokkukõla seaduse (6. § 1. täh.) põhjal järgneb *-u-* (ka *bu- ~ -du*) enamasti tagawokaalidele tüvedele ja *-i-* (ka *bi- ~ -di*) eduwokaalidele (*korduma, lükkima*). Et aga teadlikkus selle seaduse kohta on kadumas, siis astub uuemais sõnas *-u-* ka *-i-* asemele, näit.: *leid-u-ma* (*leid-i-ma* asemel). Soowitaw on aga, et uute sõnade sünnitamisel sellest seadusest kinni peetakse.

Põhisõna poolest on tagasisihtiivad aegsõnad a) aegsõnalise ja b) nimisõnalise põhitüwega.

a. Aegsõnalise põhitüwega tagasisihtiivad aegsõnad näitawad, et põhisõnas käsitatud tegewus tagasi sihib tegija enese peale; näit.: *murduma* = ennast murdma ehk iseenesest murtama.

Põhisõnaks on sihiline aegsõna, mille tüwi tuletatud aegsõnas ikka kõwas (sisseütleva) paines esineb.

Näitused:

Põhisõna	Tuletatud sõna
<i>heitma</i>	<i>heitima</i> (~ <i>heituma</i>)
<i>jätkama</i>	<i>jätkuma</i>
<i>jooma</i>	<i>joobuma</i> (<i>joobnud</i>)
<i>imema</i>	<i>imbuma</i>
<i>kallama</i>	<i>kalduma</i>
<i>käänama</i>	<i>käändima</i>
<i>kordama</i>	<i>korduma</i>
<i>lükkama</i>	<i>lükkima</i>
<i>loomama</i>	<i>looduma</i>
<i>määrima</i>	<i>määrdima</i>
<i>lööma</i>	<i>lööbima</i>
<i>nägema</i>	<i>nägima</i> (~ <i>näima</i>)
<i>pöörama</i>	<i>pöördima</i>
<i>petma</i>	<i>pettuma</i>

<i>raiskama</i>	<i>raiskuma</i>
<i>saama</i>	<i>saabuma</i>
<i>segama</i>	<i>segima</i>
<i>sadama</i>	<i>sattuma</i>
<i>sööma</i>	<i>sööbima</i>
<i>tegema</i>	<i>tekkima</i>
<i>tõmbama</i>	<i>tõmbuma</i>
<i>wahetama</i>	<i>waehtuma</i> (< <i>wahetuma</i>)
jne.	jne.

1 täh.: Ühes aegsõnas on sihtiwa ja tagasisihtiwa tunnused wahetusse läinud: *lõhkuma* (sihtiw.), *lõhkema* (tagasihtiwi). Nii wõiks sünnitada sihilisest *rikkuma* tagasisihtiwa *rikkema*.

b. Nimisõnaliste põhitüwedega tagasisihtiwad aegsõnad tähendawad selleks ehk sinna saamist ehk selles edenemist, mis põhisõna ütleb. Näit.: *sirguma* < *sirge* = sirgeks saama, *wettima* < *wesi* ~ *wett* = weeks, wesiseks saama.

Ka siin on tüwed sisseütleva paines.

Näitused:

Põhisõna	Tuletatud sõna	Põhisõna	Tuletatud sõna
<i>ase</i>	<i>asuma</i>	<i>sirge</i>	<i>sirguma</i>
<i>haud</i>	<i>hauduma</i>	<i>täis</i>	<i>täidima</i>
<i>hirm</i>	<i>hirmuma</i>	<i>tuim</i>	<i>tuimuma</i>
<i>ilm</i>	<i>ilmuma</i>	<i>tolm</i>	<i>tolmuma</i>
<i>jahe</i>	<i>jahtuma</i>	<i>turb</i>	<i>turbuma</i>
<i>juur</i>	<i>juurduma</i>	<i>turd</i>	{ <i>turduma</i>
<i>kerge</i>	<i>kerkima</i>		{ <i>turssuma</i>
<i>meel</i>	<i>meeldima</i>	<i>walmis</i>	<i>walmima</i>
<i>leht</i>	<i>lehtima</i>	<i>wirk-wirga</i>	<i>wirkuma</i>
<i>niiske</i>	<i>niiskuma</i>	<i>wirge-wirge</i>	<i>wirguma</i>
<i>punn</i>	<i>punduma</i>	<i>wõõras</i>	<i>wõõrduma</i>
<i>selge</i>	<i>selgima</i>	jne.	jne.

2 täh. Paljude siia kuuluwate aegsõnade põhisõna ei ole nimisõnana leida. Nisugused on näit.: *hāwima*, *кыккума*, *луккума*, *молкума*, *põruma*, *sigima*, *sündima*, *toibuma*, *wāsima* j. t.

265 §. **Saabuwad** aegsõnad tuletatud liite **-ne-** abil, mis astub tüve ja aegsõna lõppude wahale. Nende aegsõnade põhisõnaks on suuremalt jaolt nimi- ja abisõnad, wäiksemal osal ka aegsõnad, kuid isetähendusega.

a. Nimi ja abisõnadest tuletatud **-ne-** liitelised aegsõnad on oma tähenduse poolest sugulased **-u-** tunnuseliste aegsõnadega. Nad tähendawad ka selleks saamist ehk muutumist, mis põhisõna ütleb. Wahet on ainult nii palju, et **-ne** sõnad tähendawad aegapidist üleminekut teisest olust teisse (*suurenema*), kuna **-u** sõnad üleüldse nimetatud olusse tulemist ehk tulnud olemist näitawad (*suurduma*).

Ühinedes armastab **-ne** nimisõnade omastawasse tüwesse liituda, kus juures tüve lõpuhäälik wahest *e*:ks muutub; *tark* ~ *targa* < *targe-ne-ma*.

Näitused:

<i>all</i> ~ <i>alla</i> — <i>alanema</i>	<i>leige</i> — <i>leigenema</i>
<i>era</i> — <i>eranema</i>	<i>paras</i> — <i>paranema</i>
<i>eri</i> — <i>erinema</i>	<i>pudi</i> — <i>pudenema</i>
<i>häbi</i> — <i>häbenema</i>	<i>soe</i> — { <i>soenema</i>
<i>jahe</i> — <i>jahenema</i>	{ <i>soojenema</i>
<i>idu</i> ~ <i>ida</i> (mitm. osast.)	<i>tühi</i> — <i>tühenema</i>
<i>idanema</i>	<i>tige</i> — <i>tigenema</i>
<i>kodu</i> — <i>kodunema</i>	<i>wähe</i> — <i>wähenema</i>
<i>külm</i> — <i>külmenema</i>	<i>walge</i> — <i>walgenema</i>
<i>mees</i> — <i>mehenema</i>	<i>wana</i> — <i>wananema</i>
<i>mehi-ne</i> — <i>mehinema</i>	<i>wärske</i> — <i>wärskenenema</i>
<i>mäda</i> — <i>mädanema</i>	jne.

b. Aegsõnaliste põhitüwedega **-ne** liitelised aegsõnad tähendawad a. teo ehk olu algust ehk ka b. pikalist teo ehk olu edasikestmist. Põhisõnaks on enamasti tagasisihtiwad aegsõnad.

Näitused:

a. <i>lahkuma</i> — <i>lahknema</i>	b. <i>sigima</i> — <i>sinema</i>
<i>riippuma</i> — <i>riipnema</i>	<i>harjuma</i> — <i>harinema</i>
<i>waikima</i> — <i>waiknema</i>	<i>tüdima</i> — <i>tüdinema</i>
	<i>wäsima</i> — <i>wäsinema</i>

Tä h. Rahwaluules nii sagedasti esinew aegsõnade *-ne-* jätab alg-tähenduse enamasti muutmata. Näit.: *keelanema* = keetma, *kuldanema* = kuldama, *sõudenema* = sõudma, *wiidanema* = wiidama jne.

266 §. Ühekordiste aegsõnade tunnus on liide *-ta* (*-hta* lõuna murdes) eelminewa tüve lõpu *-a:*ga *-ata-*. Nad tähendawad ühekordist, enamasti äkilist tegewust.

Tä h. Ühekordiste aegsõnade *-ta* on teine kui tehtuseliste aegsõnade *-ta* (270 §). Siinne *-ta* on tõusnud *-hta:*st nagu lõuna murrak ja Soome keel seda tunnistawad. Wõrdle *kõhatama* ja Wõru keeli *kõhöhtama*, *naeratama* ja Soome *naerukta*. *-hta:*d wõib ka kirjakeeles tarwitada.

Ühekordsed aegsõnad tuletawad sihitusega aegsõnust, mis enamasti mingisugust kuuldawat ehk nähtawat tegewust awaldawad. Seal juures nõrgeneb kõwa tüwi ja lõpuhäälik muutub *a:* ks.

Näitused:

<i>kiljuma</i> -- <i>kiljatama</i>	<i>sulpsuma</i> — <i>sulpsatama</i>
<i>kuulama</i> — <i>kuulatama</i>	<i>seisma</i> — <i>seisatama</i>
<i>lipsama</i> — <i>lipsatama</i>	<i>turtsuma</i> — <i>turtsatama</i>
<i>naerma</i> — <i>naeratama</i>	<i>wälkuma</i> — <i>wälgatama</i>
<i>raksuma</i> — <i>raksatama</i>	<i>wilkuma</i> — <i>wilgutama</i>
<i>röökima</i> — <i>röögitama</i>	jne.

267 §. Kordlewate aegsõnade liide on *-ele* ~ *-le*.

a. Aegsõnaliste põhisõnadega tähendawad *-ele-* aegsõnad põhisõnas nimetatud tegewuse kordumist. Selle juures saawad sihitusega aegsõnust tekitatud sõnad sagedasti sihituma tähenduse, näit., *wedama* — *wedelema*.

Kui *-ele-* asemel esineb ainult *-le*, on tüwi kõwas paines.

Näitused.

<i>ajama</i> — <i>aelema</i>	<i>põikama</i> — <i>põiklema</i>
<i>juurima</i> — <i>juurdlema</i>	<i>rabama</i> — <i>rabelema</i>
<i>keerama</i> — <i>keerlema</i>	<i>sügama</i> — <i>sügelema</i>
<i>kihama</i> — <i>kihelema</i>	<i>tõrama</i> — <i>tõrelema</i>

<i>kiitma</i> — <i>kiitlema</i>	<i>tõukama</i> — <i>tõuklema</i>
<i>lendama</i> — <i>lendlema</i>	<i>tuiskama</i> — <i>tuisklema</i>
<i>mühama</i> — <i>mühelema</i>	<i>uhtuma</i> — <i>uhtlema</i>
<i>pöörama</i> — <i>pöörlema</i>	<i>wiskama</i> — <i>wisklema</i> jne.

<i>armastama</i> — <i>armastelema</i>	<i>suurustama</i> — <i>suurustelema</i>
<i>kergitama</i> — <i>kergitelema</i>	<i>wintsutama</i> — <i>wintsutelema</i>

b. Nimisõnadest tuletatud *-ele* ~ *-le* liitega aegsõnad tähendawad selle omaduse ehk asja sagedat esinemist, mis põhisõnas nimetatud, näit.: *môte* ~ *mõtlemä* = mõtteid teine teise järele tekitama.

Asisõnadest tuletatud kordlewad aegsõnad on sihilised, omadussõnust sihitumad.

Näitused:

<i>kaup</i> — <i>kauplema</i>	<i>arg</i> — <i>arglema</i>
<i>kõne</i> — <i>kõnelema</i>	<i>laisk</i> — <i>laisklema</i>
<i>môte</i> — <i>mõtlemä</i>	<i>põiki</i> — <i>põikllema</i>
<i>riid</i> — <i>riidlema</i>	—
<i>wiht</i> — <i>wihitlema</i>	<i>waidlema</i>
<i>wõit</i> — <i>wõitlema</i>	<i>õmblema</i> j. t.

262 §. Paljud *-ele* ja *-le* sõnad näitawad peale oma algtähenduse weel wastastikust tegewust ja kutsutakse selle tõttu **wastastikusteks aegsõnuks**; näit.: *jagelema* = teine teisega *jagama*; *kaewlema*, *kisklema*, *maadlema*, *purelema*, *riidlema*, *taplema*, *wõitlema* j. t.

269 §. **Loodushäälaliste** aegsõnade tuletusliide on *-se-*, mille ees on tüwelõpu häälik *-i-*. Need aegsõnad tähendawad mitmesugust häälitsemist ehk korduwa liikumisega ühendatud olukorda ja tekkiwad samust juurist kui *-in* lõpulisel nimisõnad (*kohin*, *kolin*, waata 245 §, 9).

Näitused: *ahisema*, *halisema*, *inisema*, *jorisema*, *kari-*
sema, *kolisema*, *libisema*, *lidisema*, *mürisema*, *nohisema*, *pobi-*
sema, *porisema*, *ragisema*, *sisisema*, *sosisema*, *torisema*, *urisema*,
wulisema, *wirisema*, *wärisema*.

Tä h. Loodushääleliste aegsõnade juures on veel tähele panna, et nende tüve sisemine täishäälik ka looduse hääle ehk kõla astmelist kõwadust näitab. Nimelt näitab sisemine i kõige nõrgemat, *ë, ä, a, ü* kõwemat ja *o, u* kõige kõwemat astet. Wõrdle:

<i>kihisema</i>	—	<i>kahisema</i>	—	<i>kohisema</i>
<i>kilisema</i>	—	<i>kelisema</i>	—	<i>kolisema</i>
<i>irisema</i>	—	<i>järisema</i>	—	<i>jorisema</i>
<i>lirisema</i>	—	<i>larisema</i>	—	<i>lorisema</i>
<i>nirisema</i>	—	—	—	<i>norisema</i>
<i>rigisema</i>	—	{ <i>ragisema</i> — <i>rogisema</i>		
		{ <i>rägisema</i> — <i>rögisema</i>		
<i>sihisema</i>	—	<i>sahisema</i>	—	<i>suhisema, sohisema</i>
—		<i>mõlisema</i>	—	<i>mulisema.</i>

270 §. Tehtuseliste (faktiivsete) aegsõnade tuletusliited on *-ta-*, *-sta-* ja *-nda-*.

1. Nimisõnaliste põhitüvedega ühinedes tekitab *-ta* harilikka tegewuselisi aegsõnu (w. 262 § b). Tehtuseliste aegsõnade liitena ühineb *-ta* ainult aegsõnaliste põhitüvedega.

Põhisõnaks wõiwad olla liideteta tekkinud tegewuselised aegsõnad ja *-u-* tunnusega tagasisihitawad aegsõnad, näit.: *ela-ma* — *ela-ta-ma*, *kald-u-ma* — *kall-u-ta-ma*.

Painuwad tüwed on *-ta* ees nõrgas paines.

Näitused:

<i>ärkama</i>	—	<i>äratama</i>	<i>põlema</i>	—	<i>põletama</i>
<i>imema</i>	—	<i>imetama</i>	<i>pudema</i>	—	<i>poetama</i>
<i>kõikuma</i>	—	<i>kõigutama</i>	<i>puhkama</i>	—	<i>puhatama</i>
<i>kosuma</i>	—	<i>kosutama</i>	<i>sulama</i>	—	<i>sulatama</i>
<i>kaswama</i>	—	<i>kaswatama</i>	<i>teadma</i>	—	<i>teatama</i>
<i>kuulama</i>	—	<i>kuulatama</i>	<i>tulema</i>	—	<i>tuletama</i>
<i>kuuluma</i>	—	<i>kuulutama</i>	<i>tüdimä</i>	—	<i>tüütama</i>
<i>laguma</i>	—	<i>laotama</i>	<i>ujuma</i>	—	<i>ujutama</i>
<i>laulma</i>	—	<i>laulatama</i>	<i>wajuma</i>	—	<i>waotama</i>
<i>leppima</i>	—	<i>lepitama</i>	<i>wiibima</i>	—	<i>wiivitama</i>
<i>liikuma</i>	—	<i>liigutama</i>	<i>winguma</i>	—	<i>wingutama</i>
<i>põdema</i>	—	<i>põetama</i>	<i>wäsimä</i>	—	<i>wäsitama.</i>

1 täh. Ühesilbistest aegsõna tüwedest tuletatud tehtuselistes aegsõnades lüheneb *-ta* kõwas wormis *-t:*ks ja nõrgeneb nõrgas wormis *-da:*ks.

Näitused:

jooma ~ *joon* — *jootma* ~ *joodan*,
keema ~ *keen* — *keetma* ~ *keedan*,
saama ~ *saan* — *saatma* ~ *saadan*,
sööma ~ *söön* — *söötma* ~ *söödan*,
wõima ~ *wõin* — *wõitma* ~ *wõidan*.

Erandid:

käima ~ *käin* — *käitama* ~ *käitan*,
jääma ~ *jään* — *jätma* ~ *jätan*,
tõusma (~ *tõusen*) — *tõstma* ~ *tõstan*
pääsma (~ *pääsen*) — *päästma* ~ *päästan*.

2 t ä h. Siin kohal ja 262 § b lisaks oleks veel nimetada, et tuletusliite *-ta*:ga igast sõnast aegsõna saab sünnitada, mis selle sõna ütlemist tähendab; näituseks: *ei-tama* = ei ütlema, *sinutama* = sina ütlema, nii veel *teietama*, *jaatama*, *teretama*, *nöötama*, *ptrruutama* jne.

2. *-sta-*: liitelised tehtulised aegsõnad tuletuvad:

a. *-se-*: liitelisist aegsõnust; näit.: *helisema* — *helis-tama*, *kahisema* — *kahistama*, *kolisema* — *kolistama*, *libisema* — *libistama*, *mürisema* — *müristama*, *ragisema* — *ragistama*, *sosisema* — *sosistama*, *wärisema* — *wäristama* jne.

b. *nimisõnust*; ja tähendavad selleks tegemist, mis põhisõna ütleb; näit.: *järg* — *järjestama*, *julge* — *julgustama*, *kurb* — *kurwastama*, *lõhe* — *lõhestama*, *rõõmus* — *rõõmustama*, *waba* — *wabastama*, *walge* — *walgustama* jne.

3. *-nda-*: liitelised tehtuselised aegsõnad tuletuvad peaaesjalikult:

a. *-ne*: liitelisist aegsõnust (265 §), kus juures *-ne-* oma *e* kaotab ja *n:u* külge *-da-* (= *-ta-*) astub.

Näitused:

<i>alanema</i> = <i>alandama</i>	<i>leigenema</i> — <i>leigendama</i>
<i>edenema</i> — <i>edendama</i>	<i>liginema</i> — <i>ligindama</i>
<i>harwenema</i> — <i>harwendama</i>	<i>lähenema</i> — <i>lähendama</i>
<i>idanema</i> — <i>idandama</i>	<i>murenema</i> — <i>murendama</i>
<i>kehanema</i> — <i>kehandama</i>	<i>ripnema</i> — <i>ripendama</i>

<i>kergenema</i> — <i>kergendama</i>	<i>suurenema</i> — <i>suurendama</i>
<i>külmenema</i> — <i>külmendama</i>	<i>soenema</i> — <i>soendama</i>
<i>laienema</i> — <i>laiendama</i>	<i>taganema</i> — <i>tagandama</i>
<i>müdanema</i> — <i>müendama</i>	<i>wähenema</i> — <i>wähendama</i> jne.

b. mõnedest nimisõnadest, kus juures tuletatud aegsõna sagedasti on sihituseta tähendusega; näit.:

<i>haljas</i> — <i>haljendama</i>	<i>kisa</i> — <i>kisendama</i>
<i>laene</i> — { <i>laenendama</i>	<i>tolk</i> — <i>tolgendama</i>
{ <i>~ laenetama</i>	<i>põhi</i> — <i>põhjendama</i>
<i>lõke</i> — <i>lõkendama</i>	<i>seeme</i> — <i>seemendama</i>
<i>õige</i> — <i>õiendama</i>	<i>täht</i> — <i>tähendama</i> jne.

3 täh. On nimisõnast tuletatud *-nda*- liiteline aegsõna sihiline, siis võib temast sihituseta (nusi) *-ne* sõnu sünnitada, näit.: *põhjendama* — *põhjenema*, *tõendama* — *tõenema*, *ülendama* — *ülenema* jne.

4. täh. Ühest ja sellest samast nimisõnast võib sagedasti nii hästi *-sta*-: kui *-nda*-: liitelisi aegsõnu tuletada. Wahel on niisugustel tuletustel kumbadelgi oma tähendus, alati mitte. Võrdle aegsõnu tähenduse wahega:

<i>waba</i> — <i>wabandama</i> ja <i>wabastama</i>
<i>tõsi</i> — <i>tõendama</i> ja <i>tõestama</i>
<i>suur</i> — <i>suurendama</i> ja <i>suurstama</i>

tähenduse waheta:

<i>uus</i> — <i>uuendama</i> — <i>uudistama</i>
<i>katki</i> — <i>katkendama</i> — <i>katkestama</i> j. t.

Wanadest ning uutest *-sta*- sõnadest võib ka *-ne*- sõnu sünnitada näit.: *kehastama* > *kehanema*, *unustama* > *ununema*, *walmistama* > *walminema*.

5 täh. *-nda* asemele astub mõnes nimisõnast tuletatud aegsõnas *-rda*, näit.: *longerdama* < *lonk* (> *lonkama*), *käperdama* < *käpp*, *püherdama* < *pühk* (> *pühkima*), *piserdama* < *piisk*.

271 §. *-sta*: ga sugulane on liide *-tse*-, millega tuletatud aegsõnad mõnikord *-sta*- ja ka *-ta*-: liitelistega wahelduwad, näit.: *higistama* ja *higitsema*, *himustama* ja *himutsema*, *pesitama* ja *pesitsema* j. t. Siiski annab *-tse* aegsõnadele teise tähenduse ja nimelt wähendawa; näit. tähendab *häälitsema* — wähe häält tegema, *sepitsema* wähe haawal sepa tööd tegema, *kaubitsema* — wäikest äri ajama.

-tsr-; liitelised aegsõnad käiwad siis ka tegewuseliste aegsõnade hulka, kus nad eraliigi — *wähendawate aegsõnade* (w. 263 § b.) rühma sünnitawad. Tarwitatawamad wähendawad aegsõnad on näit.: *armatsema*, *häälitsema*, *elutsema*, *higitsema*, *kipitsema* (< *kipitama*), *kohitsema* (< *kohima*), *lehitsema*, *leegitsema*, *mäletsema* (< *mäletama*), *muret-*

sema, nokitsema, pakitsema, pesitsema, rawitsema (< rawitama = kostitama, süüa andma), *rehitsema, roowitsema* (roowitama), *sepitsema, sõrmitsema, tarwitsema* (< tarwitama) *tulitsema* j. m. t.

3. Abisõnade tuletamine.

272 §. Nagu eelpool näidatud on suurem osa abisõnu tarwitusel olewate ehk kõigis käänetes mitte enam tarwitusel olewate nimi-sõnade kääned. Waata 229 §, 3 ja 4. Nende tuletamine ei wõi siin kohal enam harutamise alla tulla. Allpool on meil tegemist ainult eriliidete abil tuletuwate abisõnadega.

273 §. Abisõnu tuletatakse järgmiste liidete waral:

1. *-i* waral. See lõpp on üleüldiselt tarwitusest kadunud määrawa kääne mitmuselisest lõpust *i+n* pärit (waata 97 §, 1.) ja on paljude teiste määrsõnaliste liidete ainena (*-si, -sti, -mini, -masti, li, ili, kili, stiku, kuti* suure osa määrsõnade lõpp).

1 täh. Puhtana on *i* määrawa kääne lõpu *n*:u kadumise järele püsinud ainult ühes osas määrawa kääne jätistes nagu: *piki silmi* (< pikin silmin = osastawalise mitmuse määraw kääne; wõrdle mitm. osast. *pikki silmi*), *küpsi nüüsi, ääri-weeri, teisi pidi, üksi, iwi, õhwi, päri, põigi* (põiki), *ringi, risti, püsti* näit.: *püsti pagan*, wõrdl. sisseütl. *püsti, serwi, üksi, kaks*; paljudes sõnus on *n*:ga ühes ka *i* kadunud ja ainult tema mõjul muutunud tüwe lõputäishäälik lõpuks jäänud, näit.: *kuuwi jalu*, (< *jala-in*), *palja jalu, palja reisi, palja käsi, kõrwu, paigu, rinnu, targu, seisu, uisa päisa, kuki warbu* j. t.

2. täh. Ka mõni ainsuseline määraw on olemas, millelt on ainult lõpu *-n* kadunud, näit. *jala, tasa, ratsa, puha* (< *puht=puhas*).

2. *-si* waral. Selle lõpuga määrsõnus on *s* nähtawasti sõna tüwe oma, kuna määrsõnade sündimisel *-ne* lõpulised sõnad on põhisõnuks olnud, näit.:

a. ilma waheliideteta: *jalgsi* (< *jalgne*), *edasi* (< *edine*) *ilmsi, tagasi, wägisi, warsi, wagusi, ühtlasi* j. t.

b. wähendawa waheliite -*ks*:ga, näit.: *hulgakesi, hulgakesi, mitmekesi, kahekesi, kolmekesi* jne.

d. waheliite *-mi*:ga; näit.

a. teonimedest tuletatud: *kaebamisi, haudumisi, naljamisi, pilkamisi, ridamisi* (< *ridama*), *segamisi, sõnamisi, tibamisi, ristamisi* j. t.

b. omadussõnust: *pikkamisi, wastamisi*.

3. *-ti* waral. Selle liitega tuletub wiisi määrsõnu (232 §, 3.), mis sagedasti tähendawad teowiisi kordumist.

Näit.: *ainiti* (<*aina*), *ajuti*, *harwuti*, *kohati*, *lõuneti*, *hommi-kuti*, *õhtuti*, *ööseti*, *päewiti*, *pühapäewiti*, *reedeti*, *kewadeti*, *sügi-seti*, *tunniti*, *waheti*, *hooti*, *esiti*, *hiljuti*, *paiguti*, *kõrwuti*, *kõwe-riti*, *õieti*, *õhwiti*, *paariti*, *pooleti*, *põigiti*, *pikiti*, *laiuti*, *kõrguti*, *serwiti*, *seliti*, *tükati*, *tujuti*, *kõigeti*, *wäheti*, *wiimati*, *kümneti*, *sajati*, *tuhandeti* jne.

4. **-sti** (∼**-ste** waata XII lisa). See liide on arwatawasti seestütlewast käänest sündinud *i* juureliitmisega (wõrdle *wahest* ∼ *wahesti*, *kaunist* ∼ *kaunisti*) ja tema abil on wõimalik peaaegu kõigist oma dussõnust määrsõnu tuletada; näit.: *ausasti*, *ärdasti*, *hirmsasti*, *ilusasti*, *kaunisti*, *koledasti*, *magusasti*, *näigusasti* *paremasti*, *õnnelikumasti*, *rutusti*, *rutulisti*, *rutemasti*, *tasakesti*, *walesti*, *wähekesti* jne.

5. **-mini** waral, mis on määrsõnade wõrrelwõrde aine ja mille kõrwal tarwitatakse ka liidet **-masti** (233 § b.), näit.; *ausamini*, *ärdamini*, *hirmsamini*, *ilusamini*, *kaunimini*, *koledamini* jne. ehk *ausamasti*, *ärdamasti*, *hirmsamasti* jne.

6. **-li** waral. See liide on tekkinud alalütlewast käänest määruselise *-i* külge liitumisega ja näitab oleku wiisi, näit.: *ninali*, *pärali*, *pikali*, *põlwili*, *kõhuli*, *kummuli*, *rinnuli*, *külleli*, *maoli*, *seljali* ∼ *selili*, *siruli*, *ratsuli*, *wallali*, *lajali* j. t.

7. **-kili** waral. Selle liite algusained on liites **-kas** (255 § 7) kuulda, mille *k* külge on liitunud mitmuse tunnus *i* ja liide **-li**. Wõrdle *lohakas* — *lohakili*, *küürakas* — *küürakili*. Sõnadel on samasugune tähendus kui **-li** sõnul ja mõnda neist tarwitatakse **-li**: lõpulistega kõrwuti (wõrdle *käputi* — *käpukili*, *ninali* — *ninakili*), näit.: *kallakili*, *kükakili*, *kummarkili*, *laokili*, *pilukili*, *põsakili*, *tollakili*, *istukili* *upakili*, *warbukili* j. t.

8. **-stiku** waral. Seda liidet tuleb pidada **-ik** lõpulistele nimisõnade mitmuse määrawaks. Põhinimisõnad oma korda on tekkinud **-sti** lõpulisist määrsõnust. **-stiku** sõnad näitawad olewuste *wahe k o r d a* üksteise kohta. Näitused: *järjestiku*, *kaelastiku*, *kõrwustiku*, *kohastiku*, *ligistiku*, *läbistiku*, *ninastiku*, *otsastiku*, *pealistiku*, *pärastiku*, *rajastiku*, *riidastiku*, *wastastiku* j. t.

Tä h. Määrawa käänena, on **-stiku** sõnad omastawalise tüwega (wõrdle: *palja jalu*, *targu*, *rinnu*, *piki silmi*).

9. *-kuti* waral. Selle liitelised sõnad tähendawad sedasama, mis *-stiku*: liitelisedki, siin on ainult tuletusained ümber pöördud, enne *-ku* siis *-ti*; näit.: *kaelakuti*, *kohakuti*, *otsakuti*, *pealakuti*, *ülekuti*, *wastakuti* j. t.

10. *-wel*. See liide on õieti kesksõna alalütleva kääne osa. Aga et tema põhisõnu peale üksiku (*liikwel*, *ärkwel*) ei leidu praeguste aegsõnade hulgas, siis kuulub see liide ka siia. Sõnad tähendawad olekut, mil wiisil miski ehk keski esineb. Näit.: *ärkwel*, *hajuwel* (laiali mõtetest, zerstreut, разбѣянъ) *irewel*, *kidewel* (< *kidema*), *kohewel*, *lodewel*, *põnewel*.

Tä h. Wahet tuleb teha sõnade wahel: *ülewel* — asjust, mis ülemises kohas ja *ülewel* — hingelistest olekutest, näituseks: „Mu süda ole *ülewel*.“

XIV lisa. Õigekirjutuses pandagu tähele et *-li* lõpus *i* seisab ja mitte *e*: *kallakili* mitte *kallakile*, *laokili* mitte *laokile*, ja et *-wel* liites *l*:u ees ikka *e* esineb ja mitte *i*: *põnewel* — mitte *põnewil*, *kohewel* — mitte *kohewil*.

B. Sõnade ühendamine.

274 §. Sõnade ühendamises peame wahet tegema mõtteliselt ühendatud ja kirjutuses ühendatud sõnade wahel.

Kõiki mõtteliselt ühendatud sõnu ei kirjutata mitte ühte, näit.: *kokku liitma*, *ära andma*, kuna kõik kokkukirjutatud sõnad ikka ka mõtteliselt on ühendatud, näit.: *metskits*, *wiiqipuu*.

Kõiki mõtteliselt ühendatud sõnu, mida kokku kirjutatakse ehk kokku kirjutamata jäätakse, kutsume ühendatud sõnadeks.

275 §. Ühendatud sõnad wõiwad oma mõttelise ühenduse poolest olla kahesugused:

1. Niisugused, milles ühendatud osad teine teisse kandumata kõrwu on seatud, nagu *Soome-Eesti sõnastik*, *Wene-Jaapani sõda*, *kirjandus-muusikaline õhtu*.

2. Niisugused, milles ühendatud osad teine teisse kanduwad, kus juures wiimast osa **põhisõnaks** ja esimest, mis põhisõna ligemalt piirab, **määrussõnaks** kutsutakse, nagu *aru-*

anne, poeglaps, waenelaps. — Kumbki ühendatud sõna osadest võib omakorda ühendatud sõna olla, näit.: *aujärjepärija, aastaaruanne.*

276 §. Selle järele, mis tõugu on põhisõna, tehakse wahet nimisõnade ja aegsõnade ühendamise wahel.

1. Nimisõnade ühendamine.

277 §. On põhisõna asisõna, siis võib olla määrsõna:

a. asisõna ainsuse nimetaw. Näit.: *abielu, abikassa, abikirik, hoberaha, jalgte, kiwihoone, koduloom, kuldõrmus, raudreha, raudsepp, raudtee, sadulsepp, lesknaine, metskits, poissmees, poeglaps, põldmurakas, puulusikas, suiriie, wesiwesi witsraud j. t.*

b. Asisõna omastaw; näit.: *ajaleht, armulaud, emakeel, isamaa, kõhutõbi, kirjakeel, karjapoiss, külarahwas, lauluraamat, lõunaeeg, meesterahwas, neitsipõlw, õhtusöök, pereinaine, põhjatuul, rahwariie, raswaküünal, ristiinimine, sõjawaali, tammepuu, ususõda j. t.*

1 täh. Millal määrussõna nimetawas, millal ta omastawas ette astub, selle poolest ei ole keel enesele kindlaid piire tõmbanud. Nimetawas on määrussõna enamasti seal, kus ta põhimõiste omadusi, kokkuseadet määrab, tema ringkonda piirab, nagu sõnu *kuldõrmus* (= sõrmus, mis kullast tehtud), *metsloom* (loom, kes üksnes metsas elutseb), *abikirik* (kiriku ringkond määratud); omastawas esineb määrussõna enamasti seal, kus ta põhimõiste päritolemist ehk omanemist näitab; näit.: *rinnaehe* (ehe, mis rinnale kuulub). Niisugune wahe ei ole aga järjekindel ja on soowitaw wanade ühenduste tarwitamisel kui ka uute sõnade sünnitamisel määrussõna võimalikult nimetawasse seada; nii tuleb öelda: *õhkkond* mitte *õhukond*, *weriworst* mitte *wereworst*, *ametmees* mitte *ametimees*. See öeldis maksab ka omadussõnaliste ja arwsõnaliste (w. e ja f all) ühenduste kohta.

d. Asisõna kohakääne, näit. *kojutulek, külas käik, kosjaminek, lauakäia, linnaõit, patustpööraja tähelepärija, teeleminek, käsilewõte j. t.*

2 Täh. d all nimetatud ühendused sünniwad ainult aegsõnast tuletatud nimisõnaliste põhisõnadega.

e. Omadussõna; näit.: *heategu, kuritöö, Mustjõgi, noormees, pikameel, pühapäew, sinilill, punapea, wanaema, Wanatoa j. t.*

f. *Arwsõna*, näit.: üksmeel, kaksikwend, kolmainus, nelinurk, kuundikumaa j. t.

g. *Abisõna*, näit.: allkiri, eelnõu, eessõna, ettepanek, ettewõte kokkutulek, koosolek, elkoosolek, läbikäik, pealkiri, sissetulek, tagatuba, ülekanne, wäljaminek j. t.

278 §. On põhisõna omadussõna, wõib olla määrussõnaks:

a. *asisõna* (kas nimetawas ehk omastawas); näit.: jääkülm, kiwikõwa, kottpine, lumiwalge, mesimagus, süsimust, weriwaene, wesihall, wõliwõõras; armukade, laulurikkas, wereahne; armualune, isamaaline, jõeäärne, kullakarwaline, soopealne, toaesine, wäljatagune j. t.

b. *omadussõna* ja *arwsõna* omastaw, näit.: ärda-meelne, eestikeelne, hameeleline, kaksipidine, kahesekelne, kergemeelne, kitsarinnaline, kurwanäoline, mitmekordne, nõrgapoolne, õrnatundeline, pahatujuline, wiiewärwiline, kuuetahuline, seitsmewiiruline j. t.

Täh. Kõigi ühendatud -ne sõnade käänataw määrussõna on ikka omastawas, w. a ja b all armualune jne. Erand. ükskõikne.

d. *abisõna*; näit.: ammuaegne, ennemuistene, seestpidine, ümberkaudne, wäljastpoolne, wastuwõtlik, jne.*)

2. Aegsõnade ühendamine.

279 §. Aegsõnad ühenduwad ainult abisõnadega ja mõne üksiku abisõnalise nimisõna käänega, nagu *maha*, *hukka*. Näit.: *alla andma*, *ära minema*, *ära saatma*, *hukka saama*, *eel minema*, *kinni siduma*, *kokku tulema*, *koos olema*, *lahti tegema*, *läbi ajama*, *maha langema*, *peale käima*, *sisse tulema*, *tähele panema*, *tagasi tulema*, *taga ajama*, *ümber panema*, *wälja kandma*, *wahelt rääkima* jne.

XV lisa. Sõnade kokkukirjutamisest.

1. Kokku kirjutatakse:

a. Kõik nimisõnalised ühendused; näitused waata 277 ja 278 §§.

b. Maadeteaduselised pärisnimed, mille põhisõnadeks on: *allikas*, *jõgi*, *järw*, *laid*, *laht*, *läte*, *saar*, *rahu*, *küla*, *maa*, *meri*, *oja*, *mägi*, j. m. näit.: *Kiwiallika*, *Emajõgi*, *Saadjärw*,

*) Sõnade ühenduste kohta waata iseäranis J. Aawik „Nominatiivsed liitumised“ Eesti kirjandus 1914 №№ 8—12.

Wirtsjärw, Heinlaid, Soomelaht, Emaläte, Naissaar, Osmusaar, Allirahu, Paunküla, Järwamaa, Walgemer, Paluoja, Emu-mägi jne.

Täh. Peale paiga nimetuste ei kirjutata pärisnimelisi määrussõnu põhisõnaga mitte kokku; näit. *Eesti keel* (aga eestikeelne) *Eesti rahwas, Wene usk, Katoliku kirik.*

2. Kokkukirjutamise asemel tarwitatakse side-märki (-).

a. Kui ühendatud sõnad on liiga pikad, näit.: *isamaa-armastus, Jaanipäewa-aegne, poolelise-aastane, käewarre-jämedune, minewa-aastane jne.*

b. Kui põhisõna on pärisnimi; näit.: *Lõuna-Ameerika, Jda-Aafrika, Põhja-Wenemaa, Ewangeeliumi-Lutheruse usk.*

d. Kui mitmel ridastiku seiswal sõnal on ühine põhisõna; näit.: *ostu- ja rendileping, poeg- ja tütarlaste kool, asja-, omadus-, arw- ja asesõna jne.*

3. Mõnedes muudetes kokku, teistes lahus kirjutatakse aegsõnalisi ühendusi.

a. L a h k u jääwad iseenesest kõik p ö ö r e l i s e d w o r m i d, kus määrussõna astub põhisõna taha; näit.: *lähem ära, tulen tagasi, tee lahti jne.*

Lahku kirjutatakse need wormid ka, kui määrussõna põhisõna ees juhtub seisma; näit.: *Tagasi tulen ma, ära minnakse, kinni seotagu jne.*

b. Kokku kirjutatakse kõik nimetawa kõnewiisi muuted peale koht- ja määrululiste ja ütlusena seiswate kesksõnade. Näitused:

äraminew, tagasitulew, külgehakkaw (haigus), äraiganud (komme), hukkaläinud (laew), kinniseotaw (haaw), lahtitehtaw (kiri), wastuõetud (koolilaps), läbiaetud (piim), ümberbandud (jutt), ümberhulkuja, tähelepanija, pealekäimine, läbiajamine jne.

aga: *ära minema, tagasi tulema, külge hakata, kinni pidada, olen tagasi tulnud, laew on hukka läinud, kiri on lahti tehtaw, piim on läbi aetud ~ läbi aetaw, läbi ajades, hukka minnes, tagasi tulles.*

Tä h. Kõiki nimetawa kõnewiisi muuteid wõib, peale teotegija nime, ka lahus kirjutada: *tagasi tulew, külge hakkaw, läbi aetud* jne. aga ainult tähelepanemine, *tagasituli* jne.

D. Wõõrakeeliste sõnade kujust.

280 §. Wõõrakeeliste, iseäranis Greeka ja Ladina keelest laenatud, rahwuswaheliste sõnade kuju on meie keeles weel wäga kõikuw. Leidub kolmesugust tüwemuutmist, näit.: *kultuura* — *kultuura*, *kultuur* — *kultuuri* ja *kultuur* — *kultuura*; *loogika* — *loogika*, *loogik* — *loogiki*, *loogik* — *loogika* jne. Peale selle soowitatakse uuendusi, mis senini weel ei ole tarwitatud ja mis annawad sõnadele uued tähendused, nagu *loogik* — *loogiku*, *grammatik* — *grammatiku*, tähenduses „loogika uurija, grammatika uurija“ [nii J. Aawik*]). Selle mitmekesisuse peale waadates ei ole weel wõimalik täiesti väljaarenenud reeglid wõõraste sõnade kuju kohta anda. Lepitagu järgmiste näpunäidetega:

1. Ladina **-us** lõpulisel sõnad on nimetawas lühendatud, nende omastawa lõpuks olgu **-i**. Näit.: *artikkel* — *artikli*, *tiitel* — *tiitli*, *akt* — *akti*, *metood* — *metoodi*, *tsükel* — *tsükli* j. t.

Eranditeks on siin **ismus** sõnad, mida aga siiski ka juba on hakatud lühendama (Noor Eesti). näituseks: *germanismus* — *germanismuse* ja *germanism* — *germanismi*, *idealismus* — *idealism*, *patriotismus* — *patriotism*, jne.

Tä h. Lühendatud **-ism** lõpus on s 3 wältes.

Ladina **-um** lõpulistega talitatakse niisamuti kui **-us** lõpulistega: *fakt* — *fakti*, *tempel* — *templi*, *tribuut* — *tribuudi*, *element* — *elemendi* jne.

Eranditeks jääwad siin **ium** sõnad: *gümnaasium*, *kolleegium*, *direktoorium* jne. ka juba kodunenud kujud: *museum*, *album*, *jubileum*, *puublikum*.

3. Ladina **-a** lõpulisel sõnu tuleb nimetawas lühendada. Omastawa lõpu häälikuks on **-uur** ja **-ik** sõnus **-a**, muidu **-i**. Näit.: *kultuur* — *kultuura*, *literatuur* — *literatuura*, *loogik* — *loogika*, *tehnik* — *tehnika*, *taktik* — *taktika***); *nowell* — *nowelli*, *worm* — *wormi*, *taks* — *taksi*, *mass* — *massi* jne., aga *summa* — *summa*.

Eranditeks on **-ia** sõnad, kus nimetaw jääb muutmata, nagu *filosoofia*, *sümfoonia*, *teooria* jne. Lühendamata peawad ka weel jääma juba kodunenud *proosa*, *kassa*.

4. Greekakeelseid **-a** lõpulisel enam- kui kahesilbiseid sõnu tuleb nimetawas lühendada, omastawa tüwe lõpuks astub **-i**; aga kahesilbised

*) Waata „Mõned keele reeglid“ № 163.

**) J. Aawiku ettepanek sõnu *loogik*, *tehnik* omast. *loogiku*, *tehniku* loogikeri, tehnikeri mõttes hakata tarwitama wiiks meid algussõnust koguini kaugele. Kas ei oleks eestipärasem öelda: *muusiklane*, *tehniklane*, *loogiklane* jne. ?

-a sõnad jäävad lühendamata; näituseks: *probleem-i*, *filosofoem-i*, *teoreem-i*, *aktsioom-i*, *dilemm-i*, *süsteem-i* jne.; *draama*, *teema*, *kliima* jne.

5. Greeka **-is** sõnu tuleb lühendada; nende omastawa lõpuks on ; nä-t.: *baas-i*, *tees-i*, *süntaks-i* jne.

6. Ladina **-io** sõnade lõpp on Eesti keeles **joon ~ jon** (tio~io); näit.: *assonatsjoon-i*, *kompositsjooni*, *rewolutsjoon-i*, *kautsjoon-i* — *diwisjon-i*, *misjon-i*, *kommissjoni*- jne.

7) Ladina **-as** sõnade lõpuks on **teet**, omast. teedi: *uniwersiteet*, *kwantiteet* jne.

8. O m a d u s s õ n a d e lõppuna tuleks kõigis sõnades peale **-ia** ja **-ik** sõnade tarwitada **-ne**, mis ka veel wõõrakeelse omadussõna lõpu otsa wõiks liituda, näit.: *karrikatuurne*, *literaarne*, *ideaalne*, *fataalne*, *profaanne*, *reaalne* jne. Muidugi wõib neid sõnu ka ilma **-ne** lõputa kui omadussõnu tarwitada.

-line liidetagu **-ia** ja **-ik** sõnade **-i** külge: *filosoofiline*, *filoloogiline*; *matemaatiline*, *grammatiline*, *tehniline* jne.

9. A e g s õ n a d e lõppuna tuleb esialgu **-eerima** tarwitada: *graweerima*, *garanteerima* jne. Parema oleks kui ilma selle lõputa saaks aegsõnu sünnitada, nii kui rahwas seda teeb üteldes: *telefonima* (mitte *telefoneerima*) *oksjoonima* (mitte *oksjooneerima*), *sortima* jne.

10. Wõõrakeeliste sõnade õigekirjutuse kohta waadatagu 2 §, 1 täh.; 2 § 5 täh.; 3 §, 2 täh.; 27 §, VI lisa.

ÕIGEKIRJUTUSELISED LISAD.

XIV lisa. H-ga algawate tüwisõnade nimikiri.

haab	<i>h a j u m a</i> = laokili	<i>h a m m a s</i>
<i>h a a b j a s</i> = pehme	minema, <i>разру-</i>	<i>h a m e</i>
<i>h a a k</i>	<i>баться</i> ; <i>h a j u</i> =	<i>H a n s</i> (~ <i>A n t s</i>)
<i>h a a m</i> , <i>h a a m p a l k</i>	kergats inimene,	<i>h a n g</i> , -e
<i>h a a m e r</i>	<i>m õ t t e d o n h a</i>	<i>h a n g</i> , -u, <i>h a n g u m a</i>
<i>h a a r a m a</i> , <i>h a a r</i>	<i>j u w e l</i> = m. on	<i>h a n k i m a</i> = midagi
<i>d u m a</i>	laiali, <i>õ p i l a n e</i>	muretsema
<i>h a a r u m a</i>	<i>o n h a j u w e l</i> =	<i>h a p u</i>
<i>h a a r</i>	õ. on laokili mõte-	<i>h a r a k a s</i>
<i>h a b e</i>	tega, <i>разст</i>	<i>h a r i</i> , <i>h a r i m a</i> , <i>h a r i d u s</i>
<i>h a g a n</i>	<i>зр</i> streut	<i>h a r i l i k</i>
<i>h a g e m a</i> (<i>h a g a m a</i>)	<i>h a k k a m a</i> , <i>h a k k</i> —	<i>h a r j a s</i>
<i>h a g e r i k</i>	<i>h a k u</i>	<i>h a r j u m a</i>
<i>h a g i j a s</i>	<i>h a k k</i> , <i>h a k i</i>	<i>h a r k</i> , <i>h a r g i</i>
<i>h a g u</i>	<i>h a l a s t a m a</i> , <i>h a</i>	<i>h a r k</i> , <i>h a r a l i n e</i>
<i>h a g u r</i> = mitmehara-	<i>l a t s e m a</i> , <i>h a l a</i>	<i>h a r w</i>
line laewa ankur	<i>h a l b</i> , <i>h a l w a</i> , <i>h a l</i>	<i>h a r u s</i> , <i>h a r u s e d</i> =
<i>h a h k</i> , <i>h a h k j a s</i> = hall	<i>w a m a</i>	laewamasti hoid-
<i>h a i</i> , <i>h a j a</i> = kartlik	<i>h a l e</i> , <i>h a l g e</i>	wad köied
<i>h a i g e</i>	<i>h a l e</i> , <i>h a l e d a</i>	<i>h a s p e l</i>
<i>h a i g u r</i> = kurg	<i>h a l g</i> , <i>h a l u</i> ; <i>h a l</i>	<i>h a u d</i> , <i>h a u a</i> ; <i>h a u d</i> ,
<i>h a i g u t a m a</i>	<i>g a s</i> , <i>h a l g s a</i> = ker-	<i>h a u u</i> ; <i>h a u e</i> , <i>h a u</i>
<i>h a i k</i> , <i>h a i g u</i> = saa-	<i>g e s t i</i> murduw, lõ-	<i>d u m a</i>
mata, wiitsimata	<i>h u t a w</i> (lina, puu)	<i>h a u g</i> , <i>h a u i</i> ~ <i>h a u</i>
inimene	<i>h a l j a s</i>	<i>g i</i> , <i>h a u g j a s</i>
<i>h a i p</i> , <i>h a i b a k a s</i> = õhu-	<i>h a l l</i> , -a	<i>h a u g u s</i> = lollus
kene kord (lund	<i>h a l l</i> , -i, <i>h a l l i a s</i> (<i>h a l</i>	<i>h a u k a m a</i> = ham-
ehk wilja)	<i>d i a s</i>)	mustama
<i>h a i s</i> , <i>h a i t s m a</i>	<i>h a l p</i> , <i>h a l b i</i>	<i>h a u k u m a</i>

<i>hausk, hausa ~</i>	<i>hiis, hiie</i>	<i>hoop, hoopis, hoop-</i>
<i>hauskar = kühwel,</i>	<i>hiiwama = ankrut</i>	<i>leta</i>
<i>millega wett wenest</i>	<i>üles tõmbama, hie-</i>	<i>hoow</i>
<i>wälja wisatakse</i>	<i>wen</i>	
hea	<i>hilja</i>	huba, hubane =
<i>heeringas</i>	<i>hilju, tasa hilju</i>	<i>mõnus, приятный,</i>
<i>heie, heietama</i>	<i>hiljuma</i>	<i>удобный Soome</i>
<i>hein</i>	<i>hilp, hilpama, hil-</i>	<i>„tukawa“</i>
<i>heitma, heitima</i>	<i>puma</i>	<i>hubisema</i>
<i>helde</i>	<i>himu</i>	<i>kudi, kudja</i>
<i>hele, -da</i>	<i>hind</i>	<i>hui, huiu</i>
<i>helge</i>	<i>Hindrek</i>	<i>huikama, huiku-</i>
<i>heli, helin, helisema</i>	<i>Hints</i>	<i>ma, huilama</i>
<i>helk, helgi</i>	<i>hing</i>	<i>hukkama, huka-</i>
<i>hell</i>	<i>hippuma</i>	<i>tus, kukk — huka</i>
<i>helses</i>	<i>hirm</i>	<i>hukkuma, huku-</i>
<i>helpima</i>	<i>hirme = koore kord</i>	<i>tama, kukk — huku</i>
<i>helwe, helbe</i>	<i>piima peal</i>	<i>huljuma</i>
<i>helwima</i>	<i>hirmuma</i>	<i>hulk, hulkuma</i>
<i>heris = kelm</i>	<i>hirs, hirre = palk,</i>	<i>hull, hullama</i>
<i>herra</i>	<i>ritw</i>	<i>humal</i>
higi	<i>hirtama = pooma</i>	<i>humur = lycopodium</i>
<i>hiib, hiiwa, hii-</i>	<i>hirw</i>	<i>hunnik</i>
<i>wale ajama, wa-</i>	<i>hits, -me = kitsas</i>	<i>hunt</i>
<i>hule hõõruma, hii-</i>	<i>wagu</i>	<i>hunsak, huntsakas</i>
<i>wane = wahune</i>	hoba, hoa = wintske,	<i>hurama, hurt, hurt-</i>
<i>hiidlane</i>	<i>wastane omadus</i>	<i>sik, hurjutama</i>
<i>hiiglane</i>	<i>hobune</i>	<i>hurme = oim</i>
<i>hiil = hoog, suure</i>	<i>hoid, hoidma, hoia-</i>	<i>huwi = huwitus</i>
<i>hiiliga</i>	<i>tama, hoie</i>	<i>huuk, huugi = tõug</i>
<i>hiilgama, hiilama,</i>	<i>homme, hommik</i>	<i>öökulli nicta ni-</i>
<i>hiile — hiilge</i>	<i>hoobama, hoowama</i>	<i>vea</i>
<i>hiilima</i>	<i>hoog, hooetama</i>	<i>huul</i>
<i>hiinlane</i>	<i>hool, hoolima, hoo-</i>	<i>huumama, huum</i>
<i>hiir</i>	<i>las</i>	hää!
	<i>hoone</i>	<i>häbi</i>

<i>h ä d a, h ä d i n e</i>	<i>h ü h m a m a, h ü h m</i>	<i>h ü ü s, h ü ü e =</i>
<i>h ä g u = s u m b u n u d</i>	<i>h ü l b a n e = m u d a -</i>	<i>w i l j a w a r a</i>
<i>õ h k</i>	<i>s e k s t e h t u d, m ä ä r -</i>	
<i>h ä l l</i>	<i>d i n u d</i>	
<i>h ä m a r i k</i>	<i>h ü l g e</i>	<i>h õ b e</i>
<i>h ä m m e m a</i>	<i>h ü l l = m ü t s</i>	<i>h õ t s i k = p u g u</i>
<i>h ä n d, h ä n i l i n e</i>	<i>h ü l p a m a</i>	<i>h õ i k a m a</i>
<i>h ä r g</i>	<i>h ü p p a m a</i>	<i>h õ i m</i>
<i>h ä r m</i>	<i>h ü ü b e, h ü ü b i m a =</i>	<i>h õ i s k a m a h õ i t s u -</i>
<i>h ä s t i</i>	<i>h a n g u m a, j a h t u m a</i>	<i>t a m a</i>
<i>h ä w i m a, h ä w i t a m a</i>	<i>h ü ü d m a, h ü ü d</i>	<i>h õ l b u s, h õ l p — h õ l b u</i>
	<i>h ü ü p, h ü ü b i = t õ u g</i>	<i>h õ l m</i>
<i>h õ ö w e l</i>	<i>l i n d u s i d, бынъ;</i>	<i>h õ õ l a s, h õ õ l a =</i>
<i>h õ ö r i k</i>	<i>h ü ü p a m a = h ü ü b i</i>	<i>r i d a</i>
<i>h õ ö r i t a m a</i>	<i>h ä ä l i t s e m i n e</i>	<i>h õ õ r u m a, h õ õ r.</i>

1 t ä h. Paljude sõnade alguses on **h** kirjutamine veel kõikuw, sellepärast järgneb siin veel sõnade nimetus, mille algul **h** on kirjutatud ehk veel kirjutatakse, kus ta aga enam ei ole üleüldine. Niisugused sõnad on: *abras, agar, aiwas-tama* (~haewastama), *ani, arm* — *armi* (rõuge armid), *eile, elewus, erilanõ, ernes, irwitama, oblikas, odaw, ork* — *orgi, uisk* — *uisu, uitama, ulguma, unts* (asi läks untsu), *äkiline, ämblik, üür, ütt* — *üti, õel, õhk, õrn*.

2 t ä h. Tähele tuleb panna ka tähenduse wahet kõnes harilikult ühesuguselt kõlawate *h*:ga ja ilma *h*:ta kirjutatawate sõnade wahel, nagu:

<i>agu = koit</i>	<i>ja</i>	<i>hagu = kuiw oks</i>
<i>ais = wankri küljes</i>	<i>„</i>	<i>hais, mis lõhnab</i>
<i>aju = ajamine</i>	<i>„</i>	<i>haju = laokili mõtetega ini-</i>
		<i>mene</i>
<i>alastus = alasti olek</i>	<i>„</i>	<i>halastus = halastamine</i>
<i>ala = ringkond</i>	<i>„</i>	<i>hala = lein, kaebe</i>
<i>alama = alandama</i>	<i>„</i>	<i>halama = kaebama</i>
<i>alatu = põlgtuse wäärt</i>	<i>„</i>	<i>halatu = wilets</i>
<i>alg — alu = hakatus</i>	<i>„</i>	<i>halg — halu = puu</i>
<i>allikas = läte</i>	<i>„</i>	<i>hallikas = halli karwa</i>
<i>araline = arglik</i>	<i>„</i>	<i>haraline = harkidega</i>

<i>arg</i> — <i>ara</i> = kartlik	ja	<i>harg</i> — <i>hara</i> = kanarpik
<i>aru</i> = mõistus	„	<i>haru</i> = oks, teeharu
<i>aruldane</i> = <i>aruline</i> , n. lapse aruldane	„	<i>haruldane</i> = arwa nähtud
<i>aruline</i>	„	<i>haruline</i>
<i>arw</i> — <i>arwu</i>	„	<i>harw</i> — <i>harwa</i>
<i>augutama</i> = meelitama	„	<i>haugutama</i> = osatama
<i>eit</i> = wana naine	„	<i>heit</i> = heide
<i>eli</i> = õli	„	<i>heli</i> = hääl
<i>ell</i> = wanaisa	„	<i>hell</i> = õrn
<i>igi</i> = päris, n. <i>igi wana, igi</i> petis	„	<i>higi</i> = higistamisest
<i>irw</i> = pilge	„	<i>hirw</i> , metsloom
<i>oid</i> = arusaamine	„	<i>hoid</i> sõnast <i>hoidma</i>
<i>oiatama</i> sõnast <i>oigama</i>	„	<i>hoiatama</i> sõnast <i>hoidma</i>
<i>ubane</i> sõnast <i>uba</i> (põlluwili)	„	<i>hubane, hūba</i> = mõnus
<i>Uku - Uku</i> = Wanaisa, eest- laste muinasjumal	„	<i>hukk - huku</i> = hukka minek
<i>urm</i> = werm, were-urm	„	<i>hurm</i> — <i>hurma</i> = oim
<i>ôde</i> = sõsar	„	<i>hôte</i> , lumehôded, lume- helbed
<i>ôlp</i> — <i>ôlba</i> = õlapuu	„	<i>hõlp</i> — <i>hõlbu</i> = hõlbus olek.

XIVI lisa. Kaksikhääliku *ea:ga* tüved on:
hea, pea, peal, seadma, seal, teadma, teal.

Tä h. Muis sõnus, kus ka murretes kuuldub *ea*, tuleb ää kirjutada, nii: *äär, jää, kään, näär, säär* jne. ka *hääl, päästma, säästma.*

XVII lisa. Kaksikhääliku *õe:ga* tüved on:
lõeg (omast. *lõja*), *ôel, nõel, nões, sõel.*

Tä h. Kus muidu weel *ôe* kuuldub, tuleb ikka *ôô* kirjutada, nii: *ôônes, hõõruma, mõõk, rõõmus, wõõras* jne.

Täiendused.

Neile, kes alaleütleva kääne lõpul kaaserõhulise silbi järele soowiwad *-le* asemel *-lle* kõnes ja kirjas tarwitada, olgu näpunäiteks järgmised reeglid.

-lle esineb:

1. terwes I käänatuse mitmuses; näit.: *kalade-lle, summade-lle, jalgadelle, tubade-lle, wabadikkude-lle* jne. (waata

(109—112 §§). Erandiks jääb ühesilbiste tüwede mitmus nagu *maadele, töödele* jne. (w. 113. 114 §§);

2. terwes II käänatuse ainsuses; näit.: *ikke-lle, rikka-lle, madala-lle, pimedale-lla, hoolsa-lla, eilse-lla, istme-lla, habeme-lla, kukla-lla, tütre-lla, kandle-lla, sambla-lla* (waata 115—122 §§);

3. II käänatuse mitmuses, kus mitmuse tunnus *-te* on kolmandaks silbiks ehk kus mitmus sünnib *de*:ga nagu *rahwaste-lla, eilistelle, rebaste-lla, kanneldelle* jne.;

4. osastawalises mitmuses, kus *-lle* on ainsuses, nagu *ikkeille, rikkaille, madalaille, hurtsikuille*. jne.:

5. lühendatud mitmuses, nagu *jalgelle, poegelle, silmelle* (w. 136 §).

Täienduseks nimisõna liidetele (245 §) olgu nimetatud veel liide *-rt, -rd* (näit.: *jahward, logart, lakart, lõhward*) mille kohta waadatagu lähemalt W. Ridala kirjutust keelelises kuukirjas 1914 lhk. 17.

Nimi- ning aegsõnade register, mis Sõnade muutmise osas lhk. 36—114 näitus- tena on tarwitatud:

(Numbrid sõnade taga näitawad §§ ja nende jagusid).

Nimisõnad:

Aadu 111. 2	ani 112. 2	ehe 119. 1	halastamattus
Aapis 132. 3	armas 119 1 b.	eilne 117. 2; 118.	131. 1 a.
aasta 96. 2b. 119. 3	armastaja 119.	3; 119. 2 e.	halastus 131. 1 a.
aastane 119 e.	1 th. a.	eksam 87. 5 th.	hale 119. 2 b.
abikaas 111. 2	armastus 131. 2	elamine 131. 4	hammas 82; 119.
abikaasa 111. 2;	arm 96. 2 th.	element 87. 5 th.	1 b.
111. 1 täh.	arendus 131. 1 a.	ellus 131. 1 b.	Hans 132. 1.
abiline 131. 4	ase 119. 2 th.	ema 119. 4 th.	hapatis 131. 3
ader 111. 2 täh.	asi 111. 2 th. 135	emane 119. 4 th.	harjas 119. 2 e.
adjutant 87. 5 täh.	aste 119. 2 th.;	emis 119. 2 e.	harimata 140
aed 82. Th.	3 th.	enese 152	hea 114. 1 th.;
aednik 111. 4	augukene 131. 4	era 139. 2 th.	131. 1
aeg 82. Th.	aus 119. 5	Erfurt 132. 6	hein 96. 2 th.;
aegne 119. e.	awatelemine 96.	eri 139 2 th.	128. 7
ahne 119. 1 a.	d.; 96 2 d.	ernes 119 1 b.	heldene 119. 2 e.
ahnus 131. 1 b.		esi 112. 5; 128. 4	helin 119. 2 b.
Ahrens 132. 3	Baabel 132. 6	esimene 131. 4	herra 87; 111. 1
aine 119. 1 a.	Baasel 132. 6	Ethioopia 132. 6	th.; 111. 2.
ainus 119. 1 f.	battarei 111. 5 th.	Euroopa 132. 6	Hiina 111. 2
ais 128. 7	Berliin 132. 6		hiir 128. 1
aken 122. 4	büroo 114. 2 th.	Frankfurt	hilja 111. 2
alandus 131. 1 a.		132. 6	hirmutis 131. 3
alasti 139. 2 th.	Deemas 132. 3		hobune 119. 2 f.;
alatu 96. 2 b.	Dreesden 132. 5	Gallerei 111.	119. 4 th.;
album 87. 5 th.	Düüna 111. 2	5 th.	134. 1
algus 131. 1 b.		Goethe 132. 5	hoobeldus 131. 2
alus 119 e. 131	Eesti 111. 2		hool 128. 1
Ameerika 132. 6	eestlane 131. 4	Habe 118. 5;	hoolas 117. 1;
amet 96. 2. 5 th.	Eelias 132. 4	119. 2 th.	118. 1

hoone 82	juuli 111. 2	Karthaago 132. 6	koi 111. 5; 111.
hulgus 119. 2 e	juuni 111. 2	kartlik 111. 4	4 th.
hull 96. 2 th.	juus 128. 6	kassa 111. 2	koib 96. 2 th.
hunt 132. 1	jälg 110. 3	kask 96. 2 Th. 1	kollane 119 2 f.
hurtsik 111. 4;	jänes 119. 2 e.	kaste 119. 1 a.	kolmas 119. 2 b.
119. 2	järk 96. 2 th.	Kata 111. 2	komitee 114. 2 th.
huul 128. 1	jää 113. 1	katal 87. 3 th.;	komma 111. 2
hämariik 119. 4	Jüri 111. 1 th.	122. 4	konn 96. 2 th.
härg 96. 2; 135	jõgi 82; 96. 3 b.	kaubeldus 131. 2	koolmeister 96. 2;
häriline 135. 1 th.	jõhw 96. 2 d.	kaudne 119. 2 f.	5 th.
höbe 119. 2 b.	jõulud 91 2 th.	119. 4 th.	koonal 122. 4
höbedane 131. 4		kaunis 119. 1 e.	koor 121. 1
hõlbus 119. 1 f.	K a a b e 82; 119.	Kawastu 119. 2 a.	koorem 119. 4
	1 a.	keegi 161	Kose 140
I g a 161	kaabu 111. 1	keel 87. 3 th.; 96. 2;	kraaw 96. 2. Th. 3
igawene 131. 4	kaap 111. 1	124. 4; 126. 1;	krae 111. 5
igauks 161. 1 b.	kaas 111. 2; 128. 1	127. 1; 133	kribe 112
ike 116. 1	kaasa 111. 1 th.	keelne 119. 2 f.	kroonu 112. 2
ilus 119. 2	Kabala 119. 2 a.	kepp 96 e.	kuhi 111. 2 th.
Ilwes 132. 1	kae 111. 5	kere 112	kuiwatis 131. 3
ime 112	kaebtus 131. 1 b.	kes 96. 1 a; 159	kukal 122. 1
imetelemine 131. 4	kael 128. 7	kese 82. 2	kukk 85; 87. 3 th.;
ingel 119. 4	kaelus 131. 1 b.	kesi 128. 4	111. 3
inimene 87. 3 th.;	kaer 128. 7	kewade 119. 2;	kukur 119. 4
96. 2 d; 96.	kaew 96. 2 th.	119. 2 a; 131. 4	kuld 111. 3
3; 124. 4;	kaheksa 119. 2 a.	kiis 111. 2	kumb 82
130. 1; 131.	kahi 111. 2; 111	kiisu 111. 2	kuningas 101
4; 134. 2	2 th.	kindel 119. 4	kurb 82
isa 87; 96 e; 111. 1	kahju 111. 2; 111.	king 96. 2 th.	kuri 135. 2 th.
ise 139. 2 th.; 153	2 th.	kirju~kiri 111. 2	kurilane 131. 4
iste 117. 2; 118.	kakar 122. 4	kirin 96. 3	kurät 119. 2 b.
4; 119. 2 th.	kaks 145	kirwes 119. 1 b.	kuts~kutsu 111. 2
J a l g 82; 96. 1	kala 110. 1; 111. 1	klaas 96. 2 Th. 3	kuu 113. 1
th. 2; 96. 3; 137	kalju 111. 2; 111.	klei 111. 5	kuulus 117. 1
jaluline 135. 1 th.	1 täh.	kliima 111. 2; 111.	kuus 128. 3
Jesajas 132. 4	kallis 117. 1; 119.	1 th.	Kuusalu 119. 2 a.
joon 128. 1	1 e.	kogu 96. 3; 139.	käärid 91. 2 d.
Juku 112. 2	kalm 96. 2 Täh. 3	2 th.; 161	kärg 96. 2. Th.
julge 119. 3	kana 96. 2; 111. 1	kogudus 96. 2 d;	käsi 112. 5; 126. 1;
jumal 134. 1	kangas 119. 1 b.	96. 3; 124. 4; 130	127. 4; 128. 4
jume 112	kange 119. 3	koer 96. 2 th.	köis 128. 3
junkur 119. 4	kangur 119. 4	kohus 119. 1 f.	kübar 119. 2 b.
jutt 96. 2 th.	kannel 122. 3	Täh.; 131. 1 b.	küla 96. 3
Juula 111. 2	karjane 119. 2 f.	kohwi 111. 2 th.	külß 136

kümme 119. 3 th.	loi 111. 3	miski 161	olewik 96. 2. 2 th.;
küps 111. 2	look 96. 3; 103;	mitu 119. 3 th.;	111. 4
küpsse 111. 2	127. Th.	161	oma 152; 154
kütis 131. 3	luht 82	muhk 96. 2 th.	ori 135
küüs 128. 1	lumi 96. 3; 112. 2	mure 111. 1 th.	orjus 131. 1 b.
kõik 161	luu 113. 1	murre 82. 2; 119.	
kõne 111. 1 th.; 112	luud 96. 2. Th. 4	1 a.	P a a s 128. 3
kõrgune 119. 2 f.	Luukas 132. 3	muna 96. 2. 4 th.	paat 113
kõrw 96. 2 th.	lõila 111. 2; 111.	muu 113. 1; 161.	paber 119. 2 b.
kõrss 128. 2	1 th.	Mäe 132. 2	pada 82; 96. 3
	lähker 119. 4	mädanik 111. 4;	pale 82. 2; 119.
	lääs 128. 1	127. Th.	1 a.
L a a s 128. 1	lusi 128. 4	mägestik 111. 4	palee 114. 2 th.
laawa 111. 2	lõeg 82. Th.	mägi 111. 3	palju 111. 1 th.
ladew 111. 2 th.	lõpetis 131. 3	mähe 82; 119.	paluja 119. 2 a.
laegas 119. 1 b.	lõuna 119. 3	2 th., 3 th.	palwe 134. 1
laew 96. 2. Th. 2		mändne 119. 2 f.	pannal 122. 4
laewnik 111. 4		männik 119. 2 b.	papa 111. 2
lagedik 87. 3 th.	M a 151	märg 96. 2 th.	paras 119. 3 th.
lahja 111. 2; 111.	maa 83. 1 th.;	mätas 119. 1 b.	Pariis 132. 1
1 th.	87. 1 th.; 96.	mõisnik 111. 4;	parss 128. 1; 135
lahing 119. 2	3; 114. 1;	111. 3 th.	partei 111. 5 th.
lai 111. 3	133. 1	mõlemad 161. 2 d.	pastel 119. 4
laiune 119. 2 f.;	maanala 119. 2 a.	mõni 112. 3	pea 96. 3 th.;
119. 4 th.	maantee 93. 2	mõningas 161. 2 d.	113. 1; 114.
laps 128. 5; 135	madal 116. 3; 119.	mõte 119. 1 a.	1 th.
latw 111. 2 th.; 135	2 b.		Peeter 119. 4
laul 96. 2. Th.	maja 93; 96. 3		peig 111. 2
lausa 111. 2; 111.	maine 119. 2 f.	N a e r i s 119. 1 e.	peiu 111. 2
1 th.	malewa 119. 2 a.	naine 131. 4	pere 112
lausuja 119. 2 a.	mamma 111. 2	neiu 96. 1 b; 111. 2	Pestalozi 132. 5
lee 113. 1	manha 111. 2	neitsi 112. 4	petis 119. 2 e.;
leem 128. 1	Mari 96. 1 b.	New-Jork 132. 6	131. 3
Leena 111. 1 th. 112	marjuline 135. Th.	niis 128. 3	piiga 111. 2
Leenu 96. b.	Mart 132. 1	noorik 119. 2	Piigaste 119. 2 e.
leib 111. 3; 135. 1	meel 128. 1; 134. 2	nupp 82. 1	piibel 119. 4
leigatis 131. 3	mees 128. 5	nurk 96. 2	Pilaatus 132. 3
lepitus 131. 1 a.	meri 112. 2	nägu 111. 3	pilw ~ pilwe 111.
lesk 135	mesi 112. 5; 128. 4	näljane 119. 2 f.	2; 111. 1 th.
lewko 111. 5 th.	Messias 132. 4	nõges 119. 3 th.	pime 87; 119. 2
ligimene 131. 4	Mets 132. 1	Nõo 140	pimedik 111. 4
liige 119. 2 th.	mina 151		piste 119. 3 th.
Liisa 111. 2	mingisugune 161.	O h w i t s e r 87.	pisut 112. 4
liha 119. 4 th.	2 d.	5 th.	
lihane 119. 4 th.	mis 96; 159	oks 96. 2. Th. 4	

poeg 82. Th.; 96. 2. Th.; 136	Reet 132. 1	sina 151	tee 113. 1
poiss 96. 2. Th.	reis 128. 3	silluline 135. 1 th.	teema 111. 2
politsei 111. 5 th.	Rhodos 132. 3	silm 136	tema 151
prei 111. 5	Ridala 119. 2 a.	silp 96. 2 th.	teine 131. 4
prii 113. 1	riie 119. 1 a.	slei 111. 5 th.	tera 111. 1
proosa 111. 2	rikas 96. 2 b; 116. 2	soe 93. 2 th.	teras 119. 3 th.
proua 111. 2	rikkus 96. 2 d.	sohwa 111. 2	terwis 131. 3
pudel 96. 2. 5 th.	Rooma 111. 2	sooda 111. 2	tiik 96. 2. Th.
puhas 119. 1 th.	Rootsi 111. 2	soolo ~ soolu 111. 2	Tiiu 111. 1
puine 119. 2 f.	roosa 111. 2	Soome 111. 2	too 157
pulmad 91. 2 th.	ropp 96. 2. Th.	sui 111. 5	toonela 119. 2 a.
puu 90; 118. 1	Rousseau 132. 5	suine 119. 2 f.	toores 93. 1; 117. 1; 119. 1; 119. 1 b.
Pärnu 111. 2	rukis 119. 1 e.	suhkur 119. 4	truu 113. 1
pühe 119. 3 th.	rumal 96. 2 b.	sulamatu 140	tuba 82; 96 3; 110. 4
püü 113. 1	rähn 96.2. Täh.3	sulatu 140	tubli 111. 2
püüe 82	ränk 96. 2. Täh.	sulg 135	tui ~ tuwi 111.5
pôis 128. 3	rööwel 119. 4	summa 96. 1 b.; 110. 1; 111. 2; 111. 1 th.	tulewane 131. 4
pôhjus 131. 1 b.	rôômus 119. 1 f.	susi 128. 7	tuli 96. 3; 112. 2
Pöld 132. 1	S a 151	suu 96. 3; 113. 1	turwas 119. 16
pôlw 96. 2. Th.	saabas 119. 1	suur 128. 1	tuul 128. 1
pôrsas 119. 1 b.	saamatu 140	süda 119. 3 th.	Tuurmann 132. 3
pôud 82. 1	sajas 119. 2 b.	sügise 119. 2 a.	tähelepanemat- tus 131. 1 a.
R a a g 82	saks 96. 2 th.; 128. 7.	süsi 128. 4	tähtis 119. 1 e.
raba 96. 3	sama 157	süü 113. 1	täis 128. 3
raibe 96. 1 d.101; 103	samasugune 157	sôber 135	tänaw 92; 96 1d.; 119. 2
rahe 112	sammal 122. 4	sôda 111. 3	töö 114. 1
rahwas 131. 16	samm ~ sammu 111. 2; 111. 1 th.	sôna 103. Th.; 134. 3	tütar 122. 2
rake 96. 3	sarapik 111. 4	sôrmus 131. 1 b.	töbi 82
Rakwere 140	sarnane 119. 2 f., 4 th.	sôstar 122. 4	tômmu 111. 2
ramm ~ rammu 111. 2; 111. 1 th.	saun 82. 1	sôöre 119. 2 th.	Tönnisson 132. 2
rangid 91. 2 th.	see 96 1 a.; 157	T a 151	tôrss 128. 2
raske 87. 2 th.; 96 1d.; 116. 4; 119. 3	seesinane 157	taewas 96.3; 119b.	tôsi 128. 4
ratsu 111. 2	seeme 119. 3 th.	taigen 119. 4	
rebane 119. 3 th.	seep 82	talgud 91. 2 th.	U h k u s 131. 16
redel 96. 2. 5 th.; 119. 2; 134. 1 th.	seitse 119. 2 th.; 145	tali~talw~talwe 111. 2	uks 128. 5
	seminar 87. 5 th.	Tartu 111. 2	uni 112. 2 119. 2
	siga 135	tarwe 119. 1 a.	usaldamattus 87
		tasane 132. 1	

usk 82	Wanemuine 132.1	wilets 119. 2 b.	Õ ö 113. 1
usulik 96. 2. 2th.	wanne 119. 1 a.	Willu 111. 2	
uus 127. 3; 135	waras 119. 1. Th.	Wolga 111. 2;	Üheksa 119. 2 a
	ware 112	1 th.	üks 145; 161
Victooria 132.5	warras 119. 1 a.	woolas 119. 1 b.	üli 139. 2 th.
	warrud 91. 2 th.	wäeti 119. 2 b.	ümmargune 131.4
	warss 128. 3	wõi 111. 5	
Waagen 119.4	warwas 82. 2;	wäärne 119. 1 f.	Õ el 119. 5
wabadik 83. 2 th.;	119. 1 b.	wöö 113. 1	õis 128. 3
96. 2. 2 th.;	weer 128. 1	wõi 111. 5	õlgne 119. 2 f.
111. 4; 130. 1	weering 119. 2 b.	wõie 119. 1 a.	õnnela 119. 2 a.
waesus 131. 1 b.	weider 119. 4	wõimatu 140	õnnetu 119. 2 a.
wahe 112	wemmal 122. 4	wõimus 119. 1 f.	õnnis 117. 1; 118.
waimulik 111. 4	wend 96.2. Th.2	wõre 112	2; 119. 1 e.
waksal 87. 5 th.	wene 112	wõrss 128. 1	õpetus 131. 2
wale 111. 1 th.	weri 122. 2	wõsastik 96. 3	õrss 96. 2. Th.;
112	wesi 112. 5; 126.	wõti 119. 3 th.	124. 4; 126.
	1; 128. 4		1; 127. 2; 135
wald 82	wiga 119. 4 th.	Ä är 128, 1	õõnes 117. 1;
walge 87; 119. 3	wiin 132. 6	äke 82. 2; 85;	119. 1 b.
walmis 139. 2 th.	wiis 128. 3	119. a.	

Aegsõnad:

Ahtama 221.	elama 203 a. 1	Igatsema 203.	jätma 219. 1; 221.
3 th.	elutsema 203. a 2	a 2	b 1; 221. 2 th.
ahtma 221. b 2		ihaldelema 203.	jääma 204. 207
aitama ~ aitma	Haarama 216	a 4	jõudma 82. 1
221. 1 th.	hakkama 82. 2;	imestama 203. a 2	
alanema 203. a 2	86 täh.; 193—	imestlema 203.	Kaapama 82. 2
alandelema 203.	197; 215	a 4	kaapima 203. b
a 4	halpima 82. 1	imetelema 203.	kaebama 216;
algama 222. 2	helendelema 203	a 4	222. 4
andma 221. b 2	a 4	Jagama 203.	kaitsema—kaits-
arwlema 217	helisema 203. a 2	a 1	ma 221. 1 th.
asuma 203. a 1	hiilgama 203. a 3	jagelema 203. a 2	kaklema 217
awaldama 203.	hoidma 221. b 2	jahtima 203. b	kandma 221. b 2
a 2	hoolima 82. 1;	jahtuma 203. a 3	kargama 82.2; 216
awatelema 203. a 4	203 b	jooma 206. 207	kastma 219. 4;
awitama 203. a 2	hooplema 217	jooksma 221. a	katma 221. b 1;
	hädaldama 203.	jootma 221. b 1	221. 2 th.
Ehitama 203.	a 2	juhtuma 203. a 3	kaunistelema 203.
a 2	hüppama 85	julgema 222. 3	a 4

kauplema 87.3 th.	lisama 203. a 1	Ohkama 82. 2;	Rabelema 203.
kedrama 203. a 1	lugema 203. b.	216; 222. 7	a 2
keelama — keelma	227	ohwerdama 203.	ragisema 203. a 2
221. 1 th.	looma 207	a 2	riidlema 82. 2;
keema 204; 208. 1	lööma 207	oigama 221. 9	207
kerkima 203. a 3	lukkama 216	olema 212. 2;	ruttama 216
kiirgama 203. a 3	lüpsma 219. 2	224	rüüpama 216
kiitlema 217	lõikama 216	oskama 216	
kiskuma 203 b 5	lõppema — lõpma	otsustama 203	
kiuslema 217	221. b 1	a 2	
koblama 203. a	Maitsema 221.	ootama 216	
kohama 203. a 1	1 th.		
kohkuma 203. a 3	maitsma 220. 1	Paluma 87.	
kostma 219. 1;	maksma 87; 219.	192; 203. a 1	
220. 1	b 1; 3 th.	panema 212. 4	
kruima 204; 208.3	221. a.	parandama 203.	
kuldama 82	manitselema 203.	a 2	
kusema 212. 11	a 4	peksma 221. a	
kuulama 221. 1th.	matma 221. b 1;	pesema 212. 5;	
kuulma 221. a	2 th.	212. 11	
221. 1 th.	minema 212. 9	pidama 82. 1; 203.	
käima 206. 207.	muldama 216	b 4; 212. 6;	
208	murduma 221. b 2	212. 5 th.	
käskima 82.1. 203	märkama 216	pilduma 82. 1	
b; 221. 3 th.	mürama 203. a 1	pilkama 216	
käskma 221. b 2;	müüma 208	podrama 203. a 1	
221. 3 th.	mõtlemata 217	pooma 208	
külwama 216	Naerma 219.2;	pugema 82. 1	
kündma 221. b 2	221. a	puhkema 203. a 3	
küpsema — küps-	needma 221. b 2	punuma 203. a 1	
ma 221. 1 th.	neelama — neelma	purema 212. 10;	
kütma 221. b 1	221. 1 th.	3 th.	
2 th.	nuhtlema 217	puuduma 222. 11	
kõlbama 216.	nutma 221. b 1	puutuma 222. 10	
222. 5	nägemea 212. 3	päasema — pääs-	
kõlema 222. 6	nägima 208. 9	ma 221. 1 th.	
Lahkuma 203.	näima 208. 9	päästma 221. a	
a 3	näitama 216	pöörama — pöör-	
laisklema 217	nühkima 82. 1	ma 221. 1 th.	
laskma 221. b 2	nülgima 203. b	püherdelema 203.	
leinama 82	nõrguma 203. a 3	a 4	
laulma 221. a		püüdma 221. b 2	

216; 222. 7
 ohwerdama 203.
 a 2
 oigama 221. 9
 olema 212. 2;
 224
 oskama 216
 otsustama 203
 a 2
 ootama 216

 Paluma 87.
 192; 203. a 1
 panema 212. 4
 parandama 203.
 a 2
 peksma 221. a
 pesema 212. 5;
 212. 11
 pidama 82. 1; 203.
 b 4; 212. 6;
 212. 5 th.
 pilduma 82. 1
 pilkama 216
 podrama 203. a 1
 pooma 208
 pugema 82. 1
 puhkema 203. a 3
 punuma 203. a 1
 purema 212. 10;
 3 th.
 puuduma 222. 11
 puutuma 222. 10
 pääsema — pääs-
 ma 221. 1 th.
 päästma 221. a
 pöörama — pöör-
 ma 221. 1 th.
 püherdelema 203.
 a 4
 püüdma 221. b 2

 Rabelema 203.
 a 2
 ragisema 203. a 2
 riidlema 82. 2;
 207
 ruttama 216
 rüüpama 216

 Saama 82. 1 th.;
 87. 1 th. 180.
 1 th.; 204; 207.
 5; 224
 saatma 221. b 1
 sadama 82; 203.
 b 1
 seadma 221. b 2
 siblimata 203. a 1
 soendama 203.
 a 2
 sundima 82. 16
 surema 182. Th.;
 212. 1; 212.
 2 th.
 sööma 207
 sõdima 203. a 1
 sõimama 216
 sõitma 221. b 1

 Tahtma 221.
 b 2
 tapma 221. b 1
 teadma 221. b 2
 tegema 212. 7
 tekkima 213. 3
 tooma 180. 1 th.;
 207
 tulema 212. 8
 tundma 203. a 3
 221. b 2
 täima 204; 208
 tüdima 203. a 1
 tõmbama 82. 2;
 216

tôstma 221	wiskama 82. 2 b	uskuma 203. b 7	üttelema 217. 1 th.
tôukama 175	wôima 204; 208. 8; 219	Ängama 222. 1	Õhkama 222. 8
Walama 203.	wôtma 221. b 1;	ärkama 85., 86.	ôhutama 203. a 2
a 1	2 th.	täh.; 87. 3 th.	ômblema 217
wedama 203. b 3			ôppima 82. 16;
wehklema 217			85; 87. 3 th.;
widama 203. b 3	Ulatama 203.	Ühinema 203.	193—197; 202;
wiima 208	a 2	a 2	203. b.

Trükiwigade õiendused.

Lhk. rida	trükitud	loe
3 10 ül.	wälja jäetud	i järel j
5 11 „	selgeste	selgesti
5 14 „	selgeste	selgesti
6 1 „	hellaste	hellasti
7 18 „	Wanaste	Wanasti
7 7 alt	broshüüre	broshüür
12 6 „	kaksik-	kaksikkaas-
	häälikute	häälikute
12 12 „	o	a
16 6,7 ül.	esimene lause maha	kustutada
26 19 „	js	ja
32 19 „	VII lisa	VIII lisa
36 24 „	VIII lisa	IX lisa
38 10 „	tüwe	iöwe
39 7 „	Ajasõnad	Aegsõnad
39 17 alt	alg, palg	aeg, poeg
40 2 „	usaldamatuste	usaldamattuste
41 15 „	-s	maha kustutada
43 2 ül.	Ainssus	Ainsus
44 2 „	kiwi > kioe	nimi > nime
47 14 alt	e.	b.
48 7 ül.	eli	oli
48 10 „	>*muna	>*munia
49 7 alt	määrussõnade	määrsõnade
50 9 „	kergeste	kergesti
52 3 „	96 § 2 b.	96 § 2 d.
53 8 ül.	summa-de-la	suuma-de-le
54 6 alt.	amariku	hamariku
54 3 „	urtsiku	hurtsiku
58 8 „	(II astmel)	(I ja II astmel)
59 17,18 alt	urtsik~urt-	hurtsik~hurt-
	siku	siku
60 4 alt.	57 ka	ka 57
62 1 ül.	4. sammla	4. sammal
62 2 „	panna	pannal

Lhk. rida	trükitud	loe
63 3 alt	leemt	leent
67 11 ül.	(palad)	(kalad)
75 12 alt	määrussõnu	määrsõnu
77 1 ül.	IX lisa	X lisa
79 2 „	tos	too
80 11 alt	Liitsõnad	2. Liit-
		sõnad
82 12 „	worwid	wormid
84 4 ül.	222 §	223 §
85 16 alt	tunmustest	tunnustest
91 13 ül.	õppin	õpin
97 6 „	õppid-a	õppi-da
98 7 ül.	püherdelma	püherdelema
106 12 „	ruttan	ruttan
110 16 „	koetud	kõetud
111 15 alt	peid-a-n	pei-d-an
113 9 „	palutud	palutud olema
118 12 „	sagedamini	sageda-mini
118 4 „	pikkamini	pikkamisi
119 7 ül.	-k-	-k-ga
120 10 alt	puhut	puhul
120 9 „	kolmewormilised	kolmeworm-
		milised
120 1 „	peal	maha kustutada
121 10 ül.	Wene waalt	Wenemaalt
126 2 „	152 §	186 §
126 4 „	all	all ja
130 9 alt	amarikkus	hamarikkus
133 15 ül.	rannas käia	rannas käia
135 9 „	kõn	kõne
143 11 „	naerahta	naurahtaa
149 12 alt	käputi	käpuli
150 15 ül.	XIV lisa	XIII lisa
151 16 „	lõuna-aeg	lõuna-aeg
152 7 alt	XV lisa	XIV lisa

2- / 2117980

TÜ RAAMATUKOGU

10300015892302

